

Het verhaal van De Wilde Wereld

Een onderzoek naar de invloed van materiële en sociale aspecten
in collectief wonen door de tijd heen

Door Judith Rommens
Augustus 2024

a. mulder'21

Het verhaal van De Wilde Wereld

Een onderzoek naar de Materiële en Sociale Aspecten van
Collectief wonen door de Tijd Heen

Thesis MSc International Development Studies

Judith Rommens

1018558

RSO-80436

18 augustus, 2024

Wageningen University & Research

Geschreven onder supervisie van Joost Jongerden

Leerstoelgroep Rural Sociology

Tweede lezer: Marleen Buizer

Afbeelding voorblad door Antoinette W.L. Mulder

Voorwoord

Ik begon deze thesis op een dieptepunt in mijn leven. Na een langdurige hersenschudding, met alle fysieke, cognitieve en emotionele gevolgen van dien, voelde het schrijven van een masterthesis alsof ik een marathon moest lopen na een gebroken been. In het begin ging het traag en moeizaam. Ik raakte snel overprikkeld en had last van hoofdpijn, angsten en gevoelens van rouw. Ik miste mijn oude leven en mijn snelle, creatieve brein. Toch merkte ik langzaam vooruitgang en kreeg ik steeds meer zelfvertrouwen door mijn onderzoek. Mijn brein herstelde en na verloop van tijd stroomden de creatieve ideeën weer binnen die ik kwijt kon in mijn thesis. Ik leerde om weer volledige dagen te werken zonder terug te vallen. Waar ik er eerst niet zeker van was dat ik na mijn studie een normale baan zou aankunnen, kijk ik nu vol goede moed naar de toekomst. Allereerst wil ik dus deze thesis bedanken voor alle uitdagingen en voor haar rol in het terugvinden van mijn plezier in het denken.

Het schrijven van deze thesis was niet gelukt zonder de hulp van een aantal mensen. Ik wil mijn begeleider Joost bedanken voor zijn tijd en geduld, de interessante gesprekken en zijn aanmoediging op momenten dat ik aan mezelf twijfelde. Daarnaast wil ik mijn ouders en zussen bedanken voor hun geloof in mij, hun steun en hun hulp bij het editen van mijn thesis. Ook wil ik mijn vrienden bedanken, specifiek Max voor zijn eindeloze steun, Cé voor het bieden van een nieuw fijn huis, Anne voor gezellig samen werken in de bieb en Margot voor haar begrip voor de uitdagingen die een geklutst hoofd met zich meebrengt.

Tot slot wil ik alle mensen bedanken die meededen aan mijn onderzoek voor hun interessante en grappige verhalen, en voor hun openheid en vertrouwen in mij. En natuurlijk mijn oude huis, De Wilde Wereld, voor de inspiratie voor het schrijven van deze thesis. En voor de vrijheid, de vriendschap en het verrijken van mijn leven.

Samenvatting

Collectief wonen wordt steeds populairder en biedt aanzienlijke voordelen als oplossing voor hedendaagse huisvestingsproblemen en als inspiratiebron voor maatschappelijke ontwikkelingen. Hoewel onderzoek vaak gericht is op de pragmatische en innovatieve aspecten van collectief wonen, ontbreekt het aan diepgaand onderzoek naar de langetermijnontwikkeling van een collectief woonhuis en de interacties tussen het huis en zijn bewoners.

Deze thesis verkent hoe materiële en sociale aspecten de ontwikkeling van een collectief woonhuis en de bewoners door de tijd heen beïnvloeden. Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, heb ik een huisbiografie van een collectief woonhuis geschreven op basis van archiefonderzoek, auto-etnografie en interviews met (oud) bewoners en betrokkenen. De Wilde Wereld dat al sinds 1986 bewoond wordt en verschillende generaties bewoners heeft gekend, is als casestudy genomen.

Het levensverhaal van De Wilde Wereld laat zien dat het huis een dynamisch en levend systeem vormt dat bestaat uit het pand en de objecten erin; de mensen en hun interacties; de mentaliteit en idealen; en de sociale, politieke, historische en ruimtelijke context. Deze elementen beïnvloeden, stimuleren, remmen, behouden en veranderen elkaar continu, waardoor het huis constant in ontwikkeling is. De ontwikkeling van het huis wordt geleid door brede kaders die de oprichters op basis van hun (gewenste) geleefde ervaringen hebben opgesteld en sturen hoe mensen met de ruimte en elkaar omgaan. Deze kaders worden doorgegeven en aangepast, waardoor het huis zich in een spanningsveld tussen behoud en verandering ontwikkelt, waarbij het leven in huis altijd voortbouwt op dat van de vorige generatie. Daaruit ontstaat op den duur een huis met een eigen karakter en geschiedenis, dat in toenemende mate wordt gezien als levende entiteit die 'macht' heeft om de ruimte, en daarmee objecten, mensen en cultuur, te structureren. Wanneer er in alle dimensies van het huis veranderingen optreden, is er sprake van een disruptie en kan het karakter van het huis en zijn structurerende invloed worden gewijzigd.

Het onderzoek toont aan dat de ontwikkeling van het huis voortkomt uit een complex samenspel van sociale en materiële aspecten die elkaar gedurende de geschiedenis van het huis constant hebben beïnvloed. Zo ontstaat een huis dat zich voortdurend aanpast aan nieuwe tijdperken en bewoners, maar tegelijkertijd diepgeworteld is in de geschiedenis van haar pand en gemeenschap. Over de tijd beïnvloedt het huis in toenemende mate nieuwe generaties bewoners en verbindt hen met eerdere generaties. Deze studie toont aan dat de fysieke en de sociale constructie van een collectief woonhuis gezien moeten worden als diep verweven en zowel een gebouwde, geleefde en bedachte dimensie hebben die constant in elkaar haken. Daarmee biedt dit onderzoek niet alleen meer inzicht in de interne processen van een collectief woonhuis op de lange termijn, maar ook belangrijke handvaten voor het ontwikkelen van duurzame collectieve woonvormen.

Inhoudsopgave

Voorwoord	iii
Samenvatting	iv
Inhoudsopgave	v
1 Introductie	7
1.1 Collectief wonen	8
1.2 Onderzoeksdoel en -vragen	10
1.3 Leeswijzer.....	11
2 Theoretisch kader.....	12
2.1 Huisbiografieën van Althaus en Glaser	12
2.2 Henri Lefebvre: Sociale productie van ruimte	13
2.3 Martina Löw: Relatietheorie van ruimte	15
2.4 De huisbiografie in collectief wonen.....	15
3 Methodologie	17
3.1 Een huisbiografie van De Wilde Wereld	17
3.2 Methoden van datacollectie	18
3.2.1 Archiefonderzoek.....	18
3.2.2 Interviews.....	21
3.2.3 Auto-etnografie.....	23
3.3 Methoden van data analyse	23
3.4 Het schrijven van een verhaal: perspectieven en taal	24
4 De opbouw van De Wilde Wereld.....	27
4.1 Het begin van De Wilde Wereld	27
4.1.1 De geschiedenis van mijn pand	27
4.1.2 De uitvoering van een concept.....	31
4.1.3 Een korte analyse	36
4.2 Het ontwerp van De Wilde Wereld.....	37
4.2.1 Een woon-werk-kultuurpaleis.....	37
4.2.2 Het ontwerp voor mijn pand	39
4.2.3 Ideeën over samenwonen	42
4.2.4 Kommentaar op het ontwerp	44
4.2.5 Een korte analyse	45
4.3 De verbouwing van De Wilde Wereld	46
4.3.1 Het bouwteam.....	46
4.3.2 De bouwplanning.....	47
4.3.3 Het bouwproces	49
4.3.5 Een korte analyse	53
4.4 Deel conclusies	53
5 De materiële constructie.....	55
5.1 Beschrijving van de materie	55
5.1.1 Perspectieven op mijn pand	55
5.1.2 Kenmerken van mijn pand	56
5.1.3 Konnektie met mijn pand.....	61
5.1.4 Een korte analyse	62
5.2 Ontwikkeling van de materie.....	62
5.2.1 Tijd voor iets nieuws.....	62

5.2.2	Alles kan en alles mag... of niet.....	63
5.2.3	Een korte analyse	68
5.3	Onderhoud van de materie	68
5.3.1	Zelfwerkzaamheid	68
5.3.2	Een korte analyse	73
5.4	Deel conclusies	73
6]	De sociale constructie	75
6.1	De organisatie van de woongroepen.....	75
6.1.1	Huisgenoten kiezen	75
6.1.2	Schoonmaken	77
6.1.3	Koken en boodschappen doen	79
6.1.4	Een korte analyse	81
6.2	Kontakt huisgenoten	81
6.2.1	Gezellig samen zijn	82
6.2.2	Elkaar helpen en persoonlijk contact	85
6.2.3	Wrijving	87
6.2.4	Van elkaar leren	90
6.2.5	Vriendschap	96
6.2.6	Een korte analyse	98
6.3	Kontakten in het pand	98
6.3.1	Kontakten tussen woongroepen	98
6.3.2	Samenhang in het pand.....	101
6.3.3	Een korte analyse	105
6.4	Bezoekers	106
6.4.1	Een huis om te delen.....	106
6.4.2	Vaste bezoekers	109
6.4.3	Een korte analyse	110
6.5	Kontakten met de omgeving	110
6.5.1	Een mooi oud schoolgebouw.....	110
6.5.2	Deel van een links netwerk	110
6.5.3	Reputatie	111
6.5.4	Een korte analyse	113
6.6	Deel conclusies	113
7]	Discussie	114
7.1	Belangrijkste resultaten.....	114
7.2	De gebouwde en geleefde ruimte.....	115
7.3	De bedachte en geleefde ruimte	116
7.4	Bouwen, voortbouwen en gebouwd worden	117
7.5	Dynamische en multifactoriële ontwikkeling	118
7.6	Diverse, gelaagde en temporele perspectieven op het huis	119
7.7	Reflecties op de onderzoeksaanpak van een huisbiografie	120
8]	Conclusie	123
	Bronnenlijst	126
	Annex I: Lijst van interviews	132
	Annex II: Interviewgids groepsinterviews	133
	Annex III: Plattegrond De Wilde Wereld	135

1| Introductie

Midden in de woonkamer staat een grote, oude, houten kast. Het is zo'n kast die hier al eeuwig lijkt te staan en die zich al die tijd heeft gevuld met uiteenlopende spullen. Iedereen in huis stopt er van alles in, en de kast slaat het geduldig op, wachtend tot iemand er weer iets uitpakt of de moed vindt om hem op te ruimen. Op een dag besloot ik me daaraan te wagen. Bij het leegmaken van de planken stroomden de voorwerpen eruit: cd's met vergeten muziekcollecties, nieuwe en vintage bordspellen, boeken over de meest bizarre onderwerpen, een bonte verzameling knutselspullen, keukenattributen of de vermoedelijke onderdelen ervan, elektronica van de vorige eeuw en buitenspeelgoed dat herinneringen oproept aan zomerse dagen in het nabijgelegen park. Sommige spullen had ik de afgelopen dagen nog gebruikt, andere had ik nog nooit gezien, maar vonden na hun ontdekking weer een plek in het leven van mijn huisgenoten en mij of werden als relikwieën achtergelaten op hun plekje. Ik vraag me af hoe lang ze er al liggen en van wie ze waren. Terwijl ik door de schatten van de kast ploeter, realiseer ik me dat deze meer is dan een opslagplek; het is een bewaarplaats van de levens die in dit huis hebben gewoond.

De Wilde Wereld is een historisch pand in het centrum van Wageningen, waar cultuur- en werkcruimtes en drie woongroepen zijn gevestigd. Na een verbouwing die grotendeels door eerste bewoners zelf is uitgevoerd, hebben hier sinds 1986 verschillende generaties bewoners in gemeenschapsvorm samengewoond. Als bewoner van dit huis heb ik me vaak afgevraagd in hoeverre ik ben beïnvloed door dit huis en de levens die zich hier vóór mij hebben afgespeeld. Ik stel me vaak voor hoe de mensen die hier woonden het huis hebben gevormd. Wat was hun invloed op de ruimtes die ik nu mijn thuis noem? Hebben hun idealen en levensstijl het karakter van dit huis bepaald? Daarnaast vraag ik me af hoe het huis op zijn beurt zijn bewoners beïnvloed. Heb ik iets gemeen met bewoners die hier vroeger woonden, afgezien van het feit dat we hetzelfde adres hadden? En als dat zo is, komt dat dan omdat we in hetzelfde huis woonden en hoe werkt dat dan? En zal ik, op mijn beurt, ook bijdragen aan het huis en mogelijk toekomstige bewoners beïnvloeden?

Tijdens mijn zoektocht naar een antwoord, kwam ik het essay *House-lives as Ethnography/Biography* van Carsten (2018) tegen. Carsten baseert zich op het werk van de Franse filosoof Gaston Bachelard, die in zijn boek *La poétique de l'espace* (1957, 2014) beschrijft hoe huizen en hun bewoners elkaar wederzijds vormen. Bachelard benadrukt de rol van herinnering en verbeelding en besteedt aandacht aan hoe huizen deel kunnen uitmaken van het innerlijke leven van mensen (Carsten, 2018). Carsten bouwt hierop voort en stelt, geïnspireerd door Allerton (2013), dat huizen biografieën hebben die nauw verweven zijn met die van hun bewoners. Dit betekent dat huizen gebruikt kunnen worden om mensen te bestuderen, net zoals mensen gebruikt kunnen worden om huizen te begrijpen. Bovendien onthullen huizen de onderlinge verbondenheid tussen individuele en sociale structuren, zoals familie en de staat. Carsten (2018) stelt dat huizen "(...) sporen van eerder geleefde levens belichamen en onthullen hoe deze zijn gevormd in de schaduw van bredere structuren" (p. 103).

Geïnspireerd door mijn vragen en dit essay besloot ik op zoek te gaan naar het levensverhaal van De Wilde Wereld, waarin ik de wederzijdse relatie tussen het huis en zijn bewoners diepgaand zal verkennen. Dit verhaal zal aantonen dat het huis een dynamisch systeem vormt, dat bestaat uit het pand en de objecten erin; de mensen en hun interacties; de mentaliteit en idealen; en de

sociale, politieke, historische en ruimtelijke context. Mijn onderzoek zal laten zien hoe deze factoren elkaar onderling beïnvloeden en samen voor een huis zorgen dat enerzijds verandert met de tijd en anderzijds diep geworteld is in zijn geschiedenis.

De resultaten van dit onderzoek zijn niet alleen interessant om mijn eigen vragen te beantwoorden, maar dragen ook bij aan een beter begrip van de geleefde ervaringen van collectief wonen.

1.1 Collectief wonen

Collectief wonen is een vorm van samenleven met gemeenschappelijke ruimtes en gedeelde faciliteiten, waarbij er vaak sprake is van een gezamenlijk huishouden en het vormen van een *community* (Vestbro, 2010). Collectief wonen is geen nieuw fenomeen. Gedurende het grootste deel van de geschiedenis hebben mensen, vaak uit noodzaak, in groepen gewoond en hun leefruimte gedeeld. Moderne vormen van collectief wonen, waar bewust voor gekozen is, zijn in Nederland opgekomen in de jaren '60 als ideologische communes, in 'Centraal Wonen' projecten in de jaren '70 (Van Drenth, 2021) en in de kraakgemeenschappen van de jaren '80 (zie Duivenvoorden, 2000). Tegenwoordig is er een breed spectrum aan collectieve huisvestigingsvormen en neemt de interesse in collectief wonen alsmaar toe (Cramwinckel & James, 2022; Junte, 2023).

Collectief wonen als oplossing en voorbeeld

Niet alleen in Nederland, maar in heel Europe wordt collectief wonen steeds populairder. Het wordt vaak gezien als een oplossing voor moderne huisvestigingsproblemen, zoals een krappe huizenmarkt, een toenemend aantal éénpersoonshuishouden en veranderende woonwensen zoals duurzaam leven. Niet alleen maakt collectief wonen het mogelijk om met veel mensen betaalbaar op een klein oppervlak te wonen, het biedt ook ruimte voor alternatieve levensvormen die model kunnen staan voor reguliere huisvestigingsvoorzieningen (Tummers, 2015; Vestbro, 2010) en als inspiratie dienen voor maatschappelijke ontwikkeling (Jarvis, 2011; Tummers, 2015). Tummers (2015) en Forster (1998) beschrijven collectieve woonprojecten zelfs als micro-laboratoria van de samenleving, waar nieuwe ideeën kunnen worden gedemonstreerd en getest. Ook andere auteurs zien collectief wonen als onderdeel van een radicale levenswijze en beschouwen het als een sociale beweging (Jarvis, 2011; Vestbro, 2010); noemen de bewoners *agents of change* (Tummers, 2015); en beschrijven de gebouwen als 'autonome ruimtes' (Jarvis, 2013; Sargisson, 2007).

De bestaande literatuur focust zich met name op deze pragmatische en innovatieve aspecten van collectief wonen en is verspreid over verschillende disciplines (Lang et al., 2018; Tummers, 2015; Vestbro, 2010). Sociologisch onderzoek bevat bijvoorbeeld studies naar collectief wonen in relatie tot een vergrijzende bevolking (bijv. Goemans, 2019; Jolanki & Vilkkko, 2015) en veranderingen in traditionele gezinsstructuren (bijv. Ledent, 2022; Vestbro & Horelli, 2012). Onderzoek naar stedenbouw bevat studies naar het potentieel van collectief wonen bij het herstructureren van buurten en de effecten ervan op sociale cohesie (bijv. Fromm, 2012; Williams, 2005). Architectonisch onderzoek richt zich op de criteria voor ontwerp die leidt tot sociale interactie (bijv. Fuller, 2017; Kiesel, 2022; Marcus, 2000).

Er is echter veel discussie over het potentieel van collectief wonen, vanwege een gebrek aan lange termijn onderzoek (Lang et al., 2018) en de onderbelichte geleefde ervaring van bewoners

(Jarvis, 2011). Volgens Jarvis (2011) moet het leven van bewoners meer worden onderzocht en in theorieën worden opgenomen. Mijn onderzoek voegt toe aan deze theoretische onderbouwing, omdat ik me richt op het proberen te begrijpen van de interne processen van een collectief woonhuis op de lange termijn.

Sociale, materiële en temporele dimensies in collectief wonen

Het handjevol studies dat zich wel richtten op de processen in collectief wonen hebben interessante dynamieken blootgelegd tussen bewoners, panden en tijd. Horelli (2013) bestudeerde de rol van gedeelde ruimte in de opbouw en het onderhoud van een woongemeenschap en hun invloed op het dagelijks leven, door jarenlang dezelfde gemeenschap vanaf de jaren '60 te onderzoeken. Dit is de enige longitudinale studie die ik kon vinden. Horelli concludeert dat gedeelde ruimtes essentieel is voor het vormen van collectieve actie en een gemeenschapscultuur. Deze ruimtes functioneren zowel als 'arena's voor collectieve actie' als 'mediums voor integratie en desintegratie', omdat ze de samenwerking tussen bewoners bevorderen of juist beperken. Naast materiële infrastructuur zijn ook 'actie' en 'sociale organisatie' cruciaal voor het opbouwen en onderhouden van een gemeenschap. Mijn studie zal daarom zowel de materiële als de sociale aspecten van het huis onderzoeken. Horelli toont ook aan dat dezelfde materiële omstandigheden verschillende, soms tegenovergestelde, effecten kunnen hebben afhankelijk van de maatschappelijke context. Dit benadrukt dat bevindingen in de tijd kunnen variëren en in een specifieke context begrepen moeten worden.

Hoewel Horelli (2013) het belang van gedeelde ruimte benadrukt, legt ze niet uit hoe deze ruimte is opgebouwd. Jarvis (2011) richt zich zowel op de temporele context als op de opbouw van ruimte. Ze probeerde de functie van ruimte en tijd te begrijpen in de samenwerking binnen huishoudens in meerdere collectieve woonprojecten en komt tot een relationeel begrip van ruimte, waarbij materiële infrastructuren en collectieve actie elkaar mede-creëren. In mijn studie zal ik uitgaan van een relationele benadering van ruimte, waarin materiële en sociale aspecten elkaar wederzijds beïnvloeden. Daarnaast stelt ze, in lijn met Bachelard, dat de geschiedenis van de gemeenschap en haar bewoners kan worden opgeroepen en uitgevonden in ontmoeting, geheugen en verbeelding. Het is belangrijk om te beseffen dat het geen afgerond product is en temporaliteiten niet altijd lineair zijn.

Kiesel (2022) gebruikt ook de concepten ruimte en tijd in zijn analyse van een collectieve woongemeenschap. Hij ziet een gemeenschap als 'gedeelde praktijk', die plaatsvindt in tijd en ruimte. Bij het bestuderen van geleefde ervaringen, zal ik me dus bewust moeten zijn van de invloed van tijd en ruimte. Net zoals Horelli, concludeert Kiesel dat sociale interactie kan worden beïnvloed door de bouwstructuur en fysieke kenmerken. Terwijl Jarvis (2011) en Kiesel (2022) beide rekening houden met het concept tijd, interviewden ze alleen huidige bewoners. In mijn onderzoek ben ik ook geïnteresseerd in de rol van het huis in het leven van oud bewoners en zal ik meerdere generaties interviewen.

Fuller (2017) bestudeerde de productie van ruimte door een *Baugruppe* in Berlijn en nam een relationele benadering van ruimte. Zijn studie toont aan hoe leden van de Baugruppe hun ideale gemeenschap bouwden door een huis te bouwen. De hoop was dat het materiële huis, de objecten en hun opstelling in de ruimte een 'kader van ervaring' zouden vormen dat de toekomstige levens in het huis zal vormgeven. Dit is relevant voor mijn onderzoek, aangezien het een verband legt tussen de ideeën van de eerste bewoners en de uitwerking daarvan op de levens

erna. Terwijl Fuller's casus nog in aanbouw was en hij de uiteindelijke gemeenschap niet kon bestuderen, kan mijn onderzoek een volgende stap zetten door te kijken naar de geleefde ervaringen van meerdere generaties bewoners van het huis.

1.2 Onderzoeksdoel en -vragen

Hoewel collectief wonen steeds populairder wordt en aanzienlijke voordelen lijkt te bieden, ontbreekt het aan diepgaand onderzoek naar de lange termijn dynamiek tussen sociale en materiële aspecten van een huis en de invloed daarvan op bewoners over de tijd. Huidige studies richten zich vaak op kortdurende effecten en specifieke aspecten van collectief wonen, zonder de uitgebreide interacties tussen bewoners en hun woonomgeving door de jaren heen te verkennen.

Het doel van dit onderzoek is om meer inzicht te krijgen in de evolutie van een huis en de factoren die daarin een rol spelen. Daarbij wil ik achterhalen op welke manieren een huis zijn bewoners beïnvloedt en andersom, en of deze invloed door generaties heen merkbaar is.

De onderzoeksvraag die hieruit naar voren komt is:

Hoe beïnvloeden sociale en materiële aspecten de ontwikkeling van een collectief woonhuis en de bewoners door de tijd heen?

Hierbij verwijzen materiële aspecten naar de fysieke en tastbare aspecten van het huis en sociale aspecten naar de immateriële, relationele, culturele en ervaringsgerichte aspecten van het wonen.

De onderzoeksvraag is geoperationaliseerd in een set deelvragen, die vier onderdelen van mijn hoofdvraag belichten: de materiële aspecten, de sociale aspecten, de ontwikkeling van het huis, en de invloed op de bewoners. De eerste twee deelvragen focussen zich op het beschrijven van de materiële en sociale aspecten van het huis. Vanwege mijn relationele benadering van ruimte, ben ik ook geïnteresseerd in hoe deze aspecten elkaar wederzijds beïnvloeden:

1. Wat zijn de materiële aspecten van het huis en hoe zien, gebruiken, veranderen en beheren bewoners ze?
2. Welke (sociale) activiteiten en interacties vinden plaats in het huis en hoe worden deze beïnvloed door het pand?

De laatste twee vragen richten zich op de ontwikkeling van het huis en de bewoners en de factoren die daaraan bijdragen. Aangezien de geschiedenis van huizen deel uitmaken van de verbeelding en herinneringen van mensen, ben ik ook geïnteresseerd in hoe de perceptie van het huis zich ontwikkelt. Daarnaast ben ik geïnteresseerd in de verbintenis tussen verschillende generaties via het huis:

3. Hoe ontwikkelt (de perceptie van) het huis zich over de tijd en welke factoren spelen daarin een rol?
4. Hoe zijn het pand en de bewoners van verschillende generaties met elkaar verbonden?

Zoals eerder gezegd, heeft het huis waar ik zelf heb gewoond, De Wilde Wereld, als casestudy gediend voor dit onderzoek. Om de onderzoeksvragen te beantwoorden construeer ik het levensverhaal van het huis, waarbij ik gebruik maak van verschillende methodes en bronnen, onderverdeeld in archiefonderzoek, auto-etnografie en interviews met (oud) bewoners en betrokkenen.

1.3 Leeswijzer

Deze introductie wordt gevolgd door Hoofdstuk 2, waarin ik de theoretische lens van mijn onderzoek presenteer. De onderzoeksaanpak ‘huisbiografieën’ van Althaus en Glaser staat hierbij centraal, ondersteund door Lefebvre’s ‘sociale productie van ruimte’ en Löw’s ‘relatietheorie van ruimte’. In dit hoofdstuk introduceer ik het conceptuele kader dat de theoretische basis vormt voor dit onderzoek.

In Hoofdstuk 3 beschrijf ik de methodologie. Hier leg ik uit hoe ik de huisbiografie van De Wilde Wereld heb samengesteld, welke dataverzamelings- en analysemethoden ik heb gebruikt, en de keuzes die ik heb gemaakt tijdens het schrijfproces. Daarnaast reflecteer ik op de beperkingen van mijn methoden en mijn positie als onderzoeker.

Hoofdstukken 4, 5 en 6 presenteren de resultaten van mijn onderzoek in de vorm van een verhaal, verteld vanuit het perspectief van het huis. Deze hoofdstukken zijn onderverdeeld in Deel I (Hoofdstuk 4), waarin het verhaal over de opbouw van De Wilde Wereld wordt verteld, en Deel II, waarin het bewonen over de jaren heen besproken wordt, met de nadruk op de materiële (Hoofdstuk 5) en sociale constructie (Hoofdstuk 6).

In Hoofdstuk 7 vat ik de belangrijkste resultaten samen en bespreek ik interessante bevindingen in relatie tot bestaande literatuur en theorieën. Ook reflecteer ik op de sterktes en zwaktes van mijn onderzoek en geef ik suggesties voor verbeteringen en vervolgonderzoek.

Tot slot presenteer ik in Hoofdstuk 8 mijn conclusie, waarin ik antwoord geef op mijn onderzoeksvraag en de relevantie hiervan voor de bredere context van huisvestingsproblemen en (onderzoek naar) collectief wonen.

2| Theoretisch kader

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de theoretische lens die ik heb gebruikt in dit onderzoek. Als bewoner van een collectief woonhuis heeft het voor mij altijd gevoeld alsof mijn huis ‘leeft’. Ik ervaar het als een plek met een eigen karakter en geschiedenis, opgebouwd uit het pand en de levens die zich er door de jaren heen hebben afgespeeld. Ook Carsten (2018) kijkt op deze manier naar huizen en ziet ze als biografische objecten die verbonden zijn met de levens van hun bewoners. Ik ging op zoek naar theorieën waarmee ik het ‘levende systeem’ van een collectief woonhuis kon begrijpen.

Geïntrigeerd door het concept van huisbiografieën van Carsten (2018), kwam ik terecht bij de gelijknamige onderzoeks aanpak van Althaus en Glaser (2014), die de basis heeft gevormd voor mijn theoretisch kader. Zij ontwikkelde de huisbiografie tot een analytische en methodologische benadering, waarmee ze onderzoeken hoe woongebouwen zich over de tijd ontwikkelen en blijven bestaan. Daarbij zien zij een huis niet alleen als het gebouw, maar als een levendig systeem met zowel fysieke, sociale en culturele kwaliteiten en een eigen verhaal.

Althaus en Glaser (2014) baseren hun benadering op een relationele kijk op ruimte, waarin ruimte zowel structurerend als gestructureerd is. Zij hebben zich laten inspireren door twee belangrijke theorieën over ruimte: ‘De sociale productie van ruimte’ door Henri Lefebvre (1974) en ‘De relatietheorie van ruimte’ door Martina Löw (2008). Het bestuderen van deze theorieën hielp niet alleen om de huisbiografie van Althaus en Glaser beter te begrijpen, maar gaf me ook belangrijke conceptuele handvaten om de huisbiografie aan te passen aan de context van collectief wonen en mijn focus op de interne processen ervan.

In de volgende secties bespreek ik eerst de huisbiografie van Althaus en Glaser. Vervolgens zal ik ingaan op de theorieën van Lefebvre en Löw. Tot slot presenteer ik het conceptuele kader dat de basis vormt voor mijn onderzoek naar de dynamiek van een collectief woonhuis door de tijd heen.

2.1 Huisbiografieën van Althaus en Glaser

Huizen die al lange tijd bestaan zijn volgens Althaus en Glaser (2014) interessante studieobjecten, omdat ze “meerdere sporen van leven door de tijd heen dragen: verhalen, conflicten, mythen, beelden, evenals objecten, documenten, reparatiewerkzaamheden, toevoegingen, enzovoort” (p. 281). Ze hebben een geschiedenis van genomen beslissingen en acties, gebruik en betrokken mensen en verschillende periodes van verandering en continuïteit meegemaakt (Althaus & Glaser, 2014).

Het doel van de huisbiografie is om de processen, structuren en praktijken te identificeren die over tijd bijdragen aan de duurzaamheid, kwaliteit, bewondering en lange termijn functie van een huis (Althaus & Glaser, 2014). Daarbij is het volgens Althaus en Glaser van belang om de wisselwerking tussen de gebouwde ruimte en sociale levens en acties die er plaatsvinden te begrijpen. De huisbiografie is dus geïnteresseerd in zowel het gebouw als de mensen en hun interacties, die samen het huis vormen (Althaus & Glaser, 2014).

Concepten van Huisbiografieën

Het concept ‘huis’ bestaat volgens Althaus en Glaser (2014) dus zowel uit de ‘gebouwde ruimte’, d.w.z. het materiaal en de constructie van het gebouw, als de ‘geleefde ruimte’. De laatste verwijst naar de historische en culturele dimensie van het gebouw, evenals de manier waarop

mensen het gebouw behandelen (bijv. gebruik, toe-eigening, aanpassing, percepties, waardering en emoties).

Bovendien omvat de term 'huis' niet alleen het woongebouw zelf, maar ook de woonomgeving. Dit bevat de infrastructuur en de ruimtelijke en sociale aspecten van de omgeving waarmee het gebouw en zijn bewoners relaties hebben. Het omvat ook de sociale, politieke en historische context van het gebouw (Althaus & Glaser, 2014).

De term 'biografie' wordt gebruikt om te benadrukken dat we een huis moeten zien als een dynamisch en performatief systeem vol leven met een eigen verhaal (Althaus & Glaser, 2014).

Althaus en Glaser (2014) stellen dat huisbiografieën kunnen worden gebruikt om de 'duurzaamheid' en 'bestendigheid' van gebouwen te verklaren. Beide termen, duurzaamheid en bestendigheid, moeten vanuit een sociaal en cultureel perspectief worden begrepen. Een huis is *duurzaam* wanneer het "voor een lange periode wordt gewaardeerd en geliefd door de respectieve huurders of wanneer het wordt nagelaten aan volgende generaties totdat het deel wordt van de culturele herinnering van een samenleving" (p. 282). Een huis is *bestendig* "als het bestaande waarden en idealen ondersteunt en tegelijkertijd kan worden geïntegreerd in de idealen van volgende generaties" (p. 282).

Toepassing onderzoek

Het perspectief van Althaus en Glaser (2014) op huizen en hun conceptuele benadering ervan past goed bij het doel van mijn onderzoek. Door De Wilde Wereld te zien als een levend systeem dat zich over de tijd ontwikkelt en bestaat uit zowel een gebouwde als geleefde ruimte binnen een bepaalde context, werd ik me bewust van de onderlinge relatie tussen de materiële en sociale aspecten van het wonen. Dit perspectief moedigde me ook aan om de bredere context en netwerken waarin De Wilde Wereld zich bevindt, mee te nemen in mijn onderzoek.

Echter, een nadeel van de benadering van Althaus en Glaser (2014) is dat hun conceptualisering vooral gefocust is op de fysieke ruimte en hoe deze is *gebouwd* en *beleefd*. Zoals Horelli (2013) aangeeft, wordt de gemeenschap in een huis ook gevormd door sociale organisatie. De organisatie en de ideeën waarop de ruimte en de omgang met elkaar zijn gebaseerd, lijken niet volledig te passen binnen deze tweedimensionale benadering van ruimte. Hiervoor biedt Lefebvre's (1974) driedimensionale benadering, waarin hij ook de 'bedachte ruimte' meeneemt, een betere conceptuele basis.

2.2 Henri Lefebvre: Sociale productie van ruimte

Henri Lefebvre (1974) publiceerde in de jaren '70 zijn boek *The Production of Space*, waarin hij het concept van de sociale productie van ruimte uiteenzet. Aanvankelijk ontving zijn werk weinig aandacht, maar met de opkomst van de 'ruimtelijke wending' in de sociale wetenschappen aan het einde van de 20e eeuw, kreeg het steeds meer erkenning en werd het veel geciteerd. Lefebvre was één van de eerste die betoogde dat ruimte niet als een op zichzelf staand gegeven bestaat, maar sociaal geproduceerd wordt (Schmid, 2008). Hoewel zijn theorie oorspronkelijk gericht was op de stedelijke schaal, kan deze conceptueel ook effectief worden toegepast op de analyse van de ruimtelijke dynamiek binnen een huis.

Lefebvre's theorie van de sociale productie van ruimte vertrekt vanuit een relationeel begrip van 'ruimte' en 'tijd'. Sociale praktijken vindt niet alleen plaats in ruimte, maar ook in tijd. Naast

relationeel, zijn ruimte en tijd ook historisch. Ze moeten worden begrepen binnen de context van een specifieke samenleving, rekening houdend met haar sociale constellaties (Schmid, 2008).

Belangrijk in Lefebvre's theorie is zijn idee dat ruimte wordt geproduceerd in het samenspel van drie dialectische dimensies: de 'waargenomen', 'bedachte' en 'geleefde ruimte'.

- **Waargenomen ruimte** verwijst naar de gebouwde omgeving en haar materialiteit die worden (re)geproduceerd door alledaagse praktijk (Althaus & Glaser, 2014). We kunnen het waarnemen met onze zintuigen; niet alleen door te zien, maar ook door te horen, ruiken, aanraken of proeven (Schmid, 2008). In een huis kan de waargenomen ruimte worden gezien in de dagelijkse waarnemingen van dat huis (Althaus & Glaser, 2014). Dit komt overeen met wat Althaus en Glaser de 'gebouwde ruimte' noemen.
- **Bedachte ruimte** verwijst naar hoe er over ruimte wordt gedacht (Schmid, 2008). Dit bestaat uit de cognitieve en theoretische discoursen en kennissystemen van ruimte. Volgens Lefebvre wordt dit altijd beïnvloed door machtsverhoudingen. De bedachte ruimte omvat de concepten en modellen van architecten, wetenschappers, experts en de media. Zij bepalen hoe we een huis lezen en begrijpen, bijvoorbeeld door de gebouwde structuur te definiëren of door bepaalde kenmerken van het huis en zijn bewoners te evalueren (Althaus & Glaser, 2014).
- **Geleefde ruimte** is de geleefde ervaring van ruimte. Het verwijst naar de wereld zoals die wordt ervaren door mensen in de praktijk van hun dagelijks leven¹ (Schmid, 2008). Voor Lefebvre heeft de geleefde ruimte het (subversieve) potentieel om ruimte een andere betekenis en visie te geven dan het dominante discours of de heersende orde suggereert. Dit is waar het imaginaire tot uiting komt. In huizen kan de geleefde ruimte worden gezien in de manier waarop mensen hun huis toe-eigenen, aanpassen, decoreren en verzorgen, en hoe ze het herinneren. Het bestaat uit de persoonlijke tekens en individuele sporen die ze achterlaten (Althaus & Glaser, 2014).

Als marxistisch filosoof en socioloog richtte Lefebvre zich met name op de productie van ruimte binnen een kapitalistische samenleving. De *geleefde ruimte* is volgens hem waar individuen en groepen de dominante machtsstructuren van de bedachte ruimte kunnen uitdagen (Löw, 2008). Fuller (2017) stelt echter dat de bedachte ruimte in geval van zelfbouw ook door de gemeenschap zelf vormgegeven kan worden. Zowel het emanciperende karakter van de *geleefde ruimte* als de *zelfbedachte ruimte* zijn in de context van collectief wonen interessant, aangezien collectieve woonvormen, zoals ik in de introductie beschreef, vaak gezien worden als een idealistische levensvorm die mogelijke oplossingen biedt voor de problemen van de huidige samenleving. Dit zette me er toe aan om in mijn onderzoek ook te focussen hoe De Wilde Wereld is ontworpen en wat daar over de tijd van terecht is gekomen en er door de jaren van over bleef.

Hoewel de drie dimensies van Lefebvre in relatie tot elkaar staan, blijven het volgens Althaus en Glaser containers die niet uitleggen hoe ruimte nu eigenlijk werkt. Volgens Löw (2008) blijft Lefebvre's geleefde ruimte er één van verbeelding, een perceptie die verder wijst dan de bestaande ruimte. Ze vindt dat Lefebvre teveel nadruk legt op de ruimtelijke structuur en te weinig aandacht besteedt aan de sociale gevolgen van ruimte, die volgens haar bestaan uit actie (Löw,

¹ Volgens Schmid is Lefebvre's theorie over 'de geleefde ruimte' gebaseerd op de ideeën van Bachelard uit zijn boek *La poétique de l'espace*. Dit is hetzelfde boek waarop Carsten essay *House-lives as ethnography/biography*.

2008). Löw's relatietheorie van ruimte geeft naar mijn idee een operationalisering van de geleefde ruimte, wat me in staat stelde dieper in te zoomen op de interne dynamiek van De Wilde Wereld.

2.3 Martina Löw: Relatietheorie van ruimte

Martina Löw (2008) is een Duitse stedelijke socioloog die, met verwijzing naar Giddens (1990), ruimte ziet in de dualiteit van structuur en actie. Hiermee bedoelt ze dat ruimtes niet eenvoudigweg bestaan, maar door actie worden gecreëerd en tegelijkertijd ruimtelijke structuren vormen die actie sturen (Löw, 2008).

Om ruimte te conceptualiseren, legt ze twee processen uit die samen ruimte vormen: 'spacing' en 'synthese'.

- **Spacing** is de manier waarop lichamen, sociale goederen en mensen worden gepositioneerd in een plaats en in relatie tot elkaar. Met sociale goederen bedoelt ze 'dingen', die primair materieel (bijv. een bank of raam) of primair symbolisch (bijv. waarden of een lied) kunnen zijn. Ze gebruikt 'primair' omdat veel dingen zowel materiële als symbolische dimensies hebben (bijv. een verkeersbord). In het geval van mensen of mobiele goederen betekent spacing zowel het moment van positionering als de beweging naar een nieuwe positionering (Löw, 2008).
- **Synthese** bestaat uit het smeden van een verbinding tussen goederen en mensen door processen van perceptie, verbeelding en geheugen (Löw, 2008).

Beide processen beïnvloeden elkaar en worden beïnvloed door maatschappelijke structuren ingebed in instituties. Deze processen samen vormen niet alleen 'ruimte' maar ook 'ruimtelijke structuren', die op hun beurt acties die in ruimte plaatsvinden sturen, of met andere woorden, de ordening van dingen (Löw, 2008). Daarom kan ruimte worden gedefinieerd als: *de relationele ordening van lichamen die constant in beweging zijn*. En door deze beweging verandert de ordening zelf voortdurend (Althaus & Glaser, 2014).

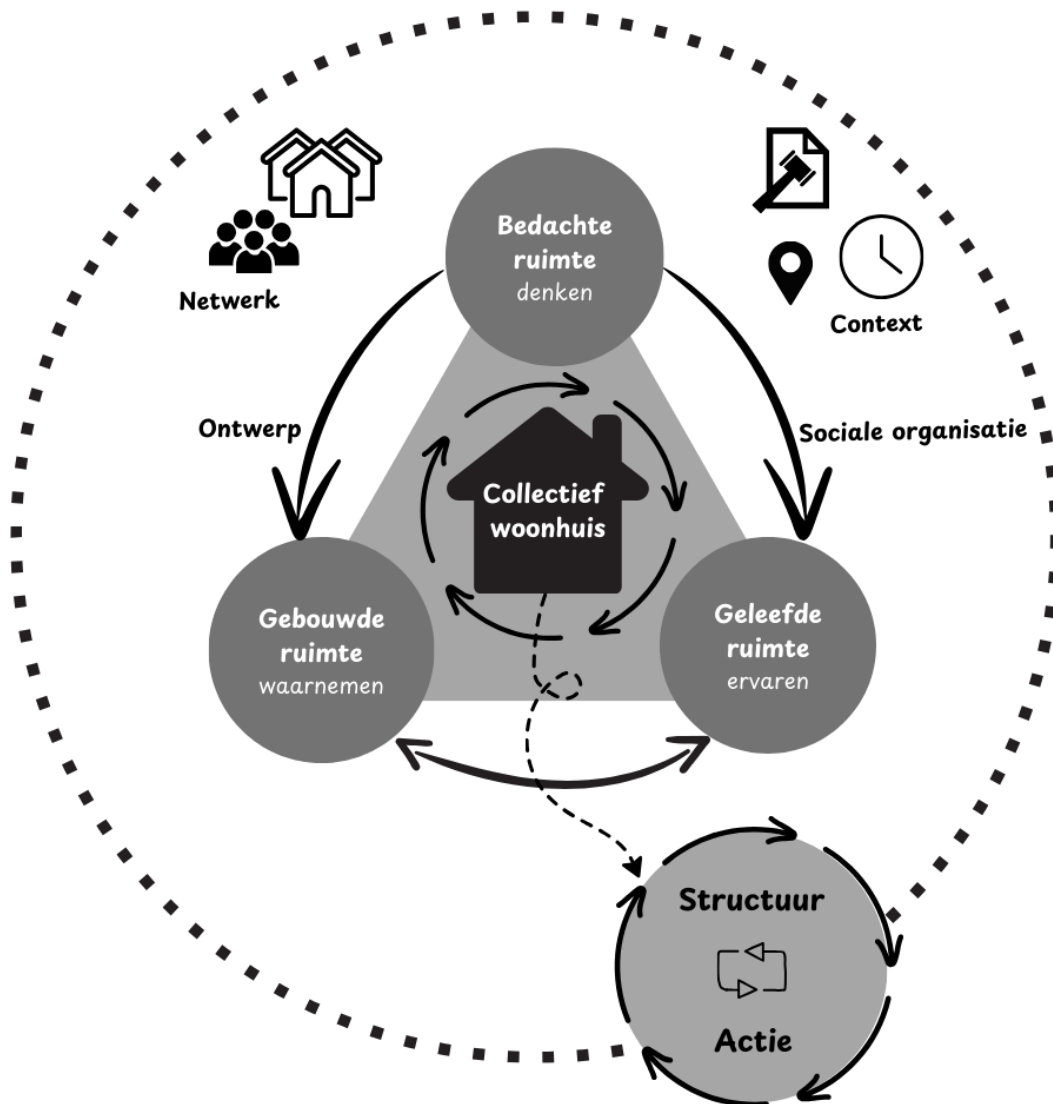
Deze theoretische benadering bood waardevolle inzichten voor het bestuderen van een collectief woonhuis, omdat het de ruimte ziet als opgebouwd uit zowel materiële als sociale 'dingen'. Bovendien is Löw's perceptie van ruimtelijke ordening bijzonder geschikt om de ontwikkeling van een huis door de tijd heen te bestuderen, aangezien "deze benadering ons in staat stelt om naar de transformaties van ruimte te kijken" (Althaus & Glaser, 2014, p. 285).

2.4 De huisbiografie in collectief wonen

In een poging de verschillende concepten en perspectieven samen te brengen in één kader, heb ik onderstaand figuur ontworpen (zie figuur 1). Hierin komen de volgende relaties tussen concepten naar voren:

- Een collectief woonhuis wordt omgeven door een bepaalde sociale, politieke en historische context. Daarnaast is het huis onderdeel van een netwerk van andere gebouwen en mensen.
- Het huis kan gezien worden in drie dimensies: de bedachte, geleefde en gebouwde ruimte. De bedachte ruimte vormt de ideeën waarop de gebouwde ruimte en de geleefde ruimte zijn gebaseerd, bijvoorbeeld door het ontwerp of de sociale organisatie.

- De gebouwde en geleefde ruimte co-creëren elkaar: de gebouwde ruimte is de omgeving waar het leven kan plaatsvinden en dit leven, bestaande uit mensen en hun interacties met elkaar en de ruimte, laten sporen na in de gebouwde ruimte.
- Deze processen zorgen samen voor huis wat telkens in beweging is en een veranderlijk systeem vormt gebaseerd op de wisselwerking tussen structuur en actie.

Figuur 1: Visualisatie van conceptueel kader van een collectief woonhuis

3| Methodologie

Dit hoofdstuk beschrijft de methodologische keuzes die ik heb gemaakt om dit onderzoek uit te voeren. Eerst introduceer ik mijn algemene onderzoeksopzet, waarin ik mijn keuze voor het schrijven van een huisbiografie en het nemen van mijn eigen huis als *casestudy* uitleg. Daarna benoem ik de onderzoeksmethoden voor het verzamelen en vervolgens analyseren van data. Daarbij beschrijf ik hoe het onderzoeksproces verliep, welke uitdagingen ik tegenkwam en reflecteer ik op mijn rol als onderzoeker. Tot slot ga ik in op het schrijfsproces en de keuzes die ik daarin heb gemaakt.

3.1 Een huisbiografie van De Wilde Wereld

Voor dit onderzoek heb ik een casestudy-aanpak gebruikt om een huisbiografie van De Wilde Wereld, het collectieve woonhuis waar ik zelf heb gewoond, te schrijven.

Case study

Gezien de diversiteit van collectieve woonprojecten en hun specifieke contexten, zijn casestudies een gebruikelijke methode in dit onderzoeksveld. Hoewel sommige auteurs beweren dat casestudies onvoldoende kwalitatieve gegevens leveren voor theoretische en methodologische ontwikkelingen van het onderzoeksterrein (Lang et al., 2018; Tummers, 2015), stelt Gustafsson (2017) dat casestudies wel degelijk kunnen bijdragen door 1) empirisch bewijs te leveren dat bestaande theorie illustreert of test; 2) theorie te produceren van de specifieke context; en 3) nieuwe theoretische relaties te ontdekken en met nieuwe onderzoeksvragen te komen. Daarnaast past een casestudy goed bij mijn onderzoeksdoel, aangezien deze methode geschikt is voor het verkrijgen van een gedetailleerd en diepgaand begrip van het fenomeen en de context ervan (Gustafsson, 2017).

Bovendien onderscheidt mijn onderzoek zich van andere casestudies door een longitudinale benadering, waarmee ik de dynamiek van collectief wonen op de lange termijn kan bestuderen. Bij longitudinaal onderzoek is er sprake van het herhaaldelijk onderzoeken van onderzoekssubjecten, in mijn geval het huis, om te bepalen of er in de loop van de tijd veranderingen optreden. Aangezien ik geïnteresseerd ben in de ontwikkeling vanaf 1986 tot nu, doe ik een retrospectief onderzoek, waarbij ik data verzamel over gebeurtenissen die al hebben plaatsgevonden (Caruana et al., 2015).

Eerder overwoog ik meerdere woonhuizen te bestuderen om ze te kunnen vergelijken. Ik besloot me uiteindelijk te concentreren op één enkele case vanwege de diepte en het detail die dit mogelijk maken. Deze keuze werd ook ingegeven door de praktische overweging dat ik gemakkelijk toegang kon krijgen tot veel bronnen en personen in de context van mijn eigen woonhuis. Daarnaast wordt een single case study aanbevolen bij het onderzoeken van een specifieke persoon of groep mensen, in mijn geval het huis, omdat dit onderzoekers in staat stelt een dieper begrip van het onderwerp te krijgen (Gustafsson, 2017). Door een enkele case te nemen kon ik diep ingaan op de sociale en materiële factoren die bijdragen aan de ontwikkeling van een collectief woonhuis en de verbondenheid met zijn bewoners.

Huisbiografie

Zoals ik in mijn introductie al aangaf, werd ik geïnspireerd om een huisbiografie te schrijven door het essay van Carsten (2018). Carsten stelt dat huizen de sporen van eerder geleefde levens dragen en dat het levensverhaal van een huis verweven is met dat van zijn bewoners. Door de

biografie van De Wilde Wereld te schrijven, hoopte ik inzicht te krijgen in hoe mijn huis en zijn bewoners elkaar wederzijds en over generaties vormen.

Daarna ontdekte ik de onderzoeksbenadering van Althaus en Glaser (2014), zoals beschreven in mijn theoretisch kader, die mijn keuze voor de huisbiografie verder ondersteunde. Althaus en Glaser's huisbiografie is niet alleen een analytische benadering, maar ook een methodologie, die wordt uitgevoerd door architectonische, historische en etnografische analyse samen te brengen, waardoor een gedetailleerd portret van het huis ontstaat (Althaus & Glaser, 2014). Ze onderzoeken "zowel de mensen als hun ruimtelijke instellingen, in praktijken (actie) en structuur, in het zichtbare en het onzichtbare, in duurzaamheid en verandering" (Althaus & Glaser, 2014, p. 283). Door een huisbiografie te schrijven kon ik inzicht verkrijgen in zowel de sociale als materiële aspecten van het huis en de ontwikkeling ervan door de geschiedenis heen.

3.2 Methoden van datacollectie

Volgens Althaus en Glaser (2014) wordt een huisbiografie idealiter uitgevoerd door een interdisciplinair team van architecten, antropologen en historici, die elk hun eigen methoden gebruiken. Door een mix van methoden proberen ze de verhalen van gebruik vanuit verschillende perspectieven door de tijd heen te ontdekken. Daarbij zijn ze geïnteresseerd in de perspectieven van zowel bewoners, eigenaren, architecten, als de publieke opinie (Althaus & Glaser, 2014). Aangezien ik dit onderzoek alleen uitvoerde, met een achtergrond in sociale wetenschappen en beperkt de tijd had, heb ik mijn methoden hierop aangepast. Daarbij heb ik me laten inspireren door de methoden die Althaus en Glaser aanraden en ervoor gezorgd dat ik zowel historische, etnografische als architectonische data verzamelde. Ik koos voor een combinatie van archiefonderzoek, interviews en auto-etnografie, waarbij ik diverse soorten bronnen raadpleegde. Het gebruik van meerdere methoden en bronnen is niet alleen van belang om een gedetailleerd verhaal over (de verschillende aspecten van) het huis te kunnen vertellen, maar ook om de geloofwaardigheid en validiteit van de onderzoeksbevindingen te vergroten. Bovendien merkte ik dat methoden aanwijzingen gaven waarop bij andere methoden kon voortbouwen.

3.2.1 Archiefonderzoek

Archiefonderzoek is één van de methoden die Althaus en Glaser (2012) aanraden bij het uitvoeren van een huisbiografie en omvat het verzamelen en analyseren van bestaande documenten en archiefmateriaal.

Hierbij heb ik de volgende bronnen geraadpleegd:

- Bouwtekeningen, -plannen en -vergunningen
- Formele en informele briefwisselingen tussen verschillende pandgebruikers en externe partijen
- Notulen van vergaderingen
- Financiële jaarverslagen
- Nieuwsbrieven, informatieboekjes en -flyers, posters en uitnodigingen
- Foto's
- Handgeschreven notities
- Krantenartikelen en andere publicaties

Archieven en dataverzamelingsproces

Deze bronnen heb ik gevonden in de volgende archieven:

- **Gemeentearchief Wageningen.** Hier vond ik historische bronnen zoals bouwtekeningen en vergunningen, oude foto's en formele briefwisselingen tussen de gemeente en pandgebruikers, waaronder meerdere scholen die in het pand gevestigd waren vóór het De Wilde Wereld werd. Deze dossiers heb ik deels zelf gevonden in de online database en zijn deels aangereikt door de lokale archivaris. Deze documenten hebben me inzicht gegeven in de geschiedenis van het pand en in de verhoudingen tussen pandgebruikers en de gemeente.
- **Tijdschrift Oud Wageningen.** Mijn historische kennis over het pand is aangevuld door informatie die ik vond in de online publicaties van het tijdschrift Oud Wageningen, van de gelijknamige lokale historische vereniging. Om relevante stukken te vinden gebruikte ik de zoektermen 'Wilde Wereld', 'R.K. Meisjesschool' en 'Cunera school', gebaseerd op de informatie over voormalige namen voor het pand die ik had gevonden in het gemeentearchief en tijdens interviews.
- **Archief Woningbouwvereniging Gelderland.** Het pand van De Wilde Wereld is eigendom van Woningbouwvereniging Gelderland (WBVG). Als bewoner kon ik makkelijk toegang krijgen tot hun archieven. Hierin vond ik bouwplannen, contracten, briefwisselingen en foto's van de verbouwing. Samen met een medewerker heb ik de archiefstukken bekeken, waarbij hij uitlag gaf over de inhoud en context ervan. Dit onderzoek leverde informatie op over de verbouwing van het pand tot huis, evenals over de juridische, financiële en organisatorische opbouw van De Wilde Wereld en hun samenwerking met de WBVG.

- **Archief De Wilde Wereld.** De Wilde Wereld wordt gerund als vereniging en heeft haar eigen archieven. Hoewel ik wist van het bestaan, kostte het vinden van de archieven enig speurwerk. Gelukkig had ik als bewoner de juiste sleutels om toegang te krijgen tot de locatie. De archieven van De Wilde Wereld bestaan uit een bonte verzameling mappen met daarin brieven, financiële en juridische documenten, notulen van vergaderingen, nieuwsbrieven en flyers, en krantenknipsels en foto's. Daarnaast vond ik bouwtekeningen, een modelgebouw van het pand, een collectie posters en papieren over de kraak- en actiebeweging van Wageningen, en overige voorwerpen zoals een potje gerookte sigaren. Ik heb deze archieven eerst gesorteerd (zie figuur 2), waarbij ik mappen soms opnieuw indeelden en op thema in de kast zette. Op deze manier kon ik naast mijn onderzoek uitvoeren, ook iets terugdoen voor de vereniging. Ik was niet de eerste persoon die orde op zaken probeerde te stellen, gezien ik een handgeschreven briefje tegenkwam van een voorganger die schreef: "Prettig gestoorde poging ergens orde in te krijgen. Poging getracht".

Figuur 2: Het organiseren van een deel van het archief van De Wilde Wereld

De inhoud van de bronnen gaf informatie over het ontstaan van De Wilde Wereld, de verbouwing, de organisatie van de vereniging door de jaren heen en het leven dat zich er heeft afgespeeld. Daarnaast gaf het inzicht in de mensen die hier woonden en hun achtergrond. Niet alleen de inhoud, maar ook de vorm van het archief gaf informatie over het leven in huis. De grote verzameling geeft een lange geschiedenis weer, waarin weinig is opgeruimd of weggegooid. Daarnaast zijn veel notulen en notities geschreven op de achterkant van andere papieren, zoals brieven van de universiteit of zelfs een proces verbaal vanwege een protestactie. Zo kreeg ik een inkijkje in het leven van de mensen die deze stukken hebben gemaakt. Daarnaast kwam ik via de archiefstukken namen tegen van oud bewoners, wat me hielp om interviewparticipanten te vinden.

- **Wageningse Barricaden.** Om meer informatie te vinden over de kraak- en actiebeweging waar oud bewoners connecties mee hadden, heb ik gebruik gemaakt van de webpagina “Wageningse Barricaden” op de website wikiwageningen.nl. Hierdoor kreeg ik een beter begrip van de maatschappelijke en lokale context waarin De Wilde Wereld is ontstaan.
- **Kranten.** Naast de krantenknipsels die ik in de archieven van De Wilde Wereld vond, heb ik ook naar krantenartikelen gezocht over mijn huis en de geschiedenis ervan in de online database voor kranten Delpher. Ik gebruikte de zoektermen ‘Wilde Wereld’, ‘R.K. meisjesschool Wageningen’, ‘Cunera school’ en ‘VBO school’, gebaseerd op informatie uit archieven en interviews. Krantenartikelen gaven informatie over de publieke opinie over het huis door de tijd heen en de historische context van gebeurtenissen.
- **Persoonlijke archieven.** Tot slot maakte ik tijdens dit onderzoek gebruik van persoonlijke archieven, door interviewparticipanten te vragen om hun eigen collectie aan foto’s mee te brengen. Vier personen hebben hun foto’s met mij gedeeld. Deze gaven inzicht in hoe ruimtes over de tijd ontwikkelen en een inkijkje in de levens van mensen en hun contacten met spullen en huisgenoten.

Bij het onderzoeken van archiefmateriaal heb ik me steeds laten leiden door mijn onderzoeksvragen. Belangrijke tekstuele passages heb ik overgenomen of samengevat. Visuele bronnen, zoals foto’s en tekeningen, heb ik beschreven.

Reflecties op archiefonderzoek

Archiefonderzoek was nuttig om inzicht te krijgen in de ontwikkelingen en gebeurtenissen die de geschiedenis van De Wilde Wereld hebben gevormd. Daarnaast laten archieven zien hoe kennis over het huis wordt gehistoriseerd, oftewel welke informatie van belang werd gevonden om te bewaren (Althaus & Glaser, 2014). Het voordeel van archiefonderzoek is dat de bronnen ‘bevroren zijn in de tijd’ en de informatie die ze verschaffen niet beïnvloed is door de kennis van nu. Dat wil echter niet zeggen dat ze objectief zijn. Archiefmateriaal is altijd het resultaat van bepaalde selectiecriteria, waarbij deze bronnen zijn bewaard en andere mogelijk zijn weggegooid (Althaus & Glaser, 2014). Ook zijn de bronnen beïnvloed door de perspectieven van de makers en de interpretatie ervan door mijn eigen perspectief. Daarnaast kloppen de verhalen uit archieven niet altijd met de herinneringen van mensen, en is het onduidelijk of dit komt omdat mensen nu eenmaal snel dingen vergeten of omdat het verhaal misschien niet zo belangrijk was als de archieven doen geloven. Om de validiteit en betrouwbaarheid van de data te waarborgen, heb ik veel informatie bevraagd tijdens interviews.

3.2.2 Interviews

Interviews zijn een andere methode die ook gebruikt wordt door Althaus en Glaser (2014). Ze stellen dat een huisbiografie bestaat uit verschillende perspectieven over tijd, waarvoor het van belang is om met meerdere mensen te praten en naar hun verhalen te luisteren.

In totaal heb ik 17 interviews gehouden, waarvan 7 semigestructureerde groepsinterviews met (oud)bewoners, 4 semigestructureerde individuele interviews, en 4 informele gesprekken (zie Annex I). Ik heb gekozen voor semigestructureerde interviews omdat ik bepaalde onderwerpen zeker wilde bespreken (zie Annex II), maar ook ruimte wilde geven aan de participanten om thema's die voor hen belangrijk zijn aan te dragen. Hierdoor kon ik mijn vragen aanpassen op basis van wat zij naar voren brachten.

De semigestructureerde interviews zijn opgenomen met de mobiele app Easy Voice Recorder en de informele gesprekken zijn uitgewerkt in geschreven notities.

Groepsinterviews met bewoners

Volgens Carsten (2018) kun je bewoners gebruikt worden om huizen te begrijpen. (Oud)bewoners zijn dan ook belangrijke personen om te interviewen. Ik heb ervoor gekozen om dit te doen in groepsinterviews van drie tot vier personen. Elke groep bestond uit mensen die rond dezelfde tijd in het huis woonden en een generatie vormden, wat een goed inzicht gaf in het leven in huis in elke tijdsperiode. Althaus en Glaser geven aan dat het bij het maken van een huisbiografie van belang is om technieken te ontwikkelen om tijdens interviews op het huis te focussen in plaats van individuele biografieën. Door groepsinterviews uit te voeren praten mensen meer over hun gedeelde onderwerp, het huis, in plaats van zichzelf en worden hun verhalen direct door andere gecontroleerd, gecontrasteerd en aangevuld, waardoor het collectieve perspectief op het huis naar voren komt.

Via mijn eigen netwerk en dat van mijn thesis supervisor, die tot de eerste groep bewoners van De Wilde Wereld behoort, heb ik de eerste interviewparticipanten benaderd via een email, waarin ik vroeg de email door te sturen naar hun oud-huisgenoten. Door deze zogenaamde 'sneeuwbal-methode' (Patton, 2014) vond ik deelnemers uit verschillende generaties. Hierbij moest ik wel meerdere keren herinneringen sturen en ook mensen benaderen via social media of telefoon. Het voordeel van deze methode is dat men sneller geneigd is mee te doen omdat een bekende hen benaderd. Het nadeel is dat bepaalde personen met wie niemand contact meer heeft, worden uitgesloten. Ook heb ik voornamelijk deelnemers gevonden die in de woongroepen op de zolderverdieping woonden en maar één persoon van de woongroep op de eerste verdieping geïnterviewd. Daarnaast vermoed ik dat vooral mensen hebben gereageerd die een 'leuke tijd' hebben gehad op De Wilde Wereld, en niet personen die er liever niet meer over praten. Aangezien ik op de hoogte was van enkele conflicten tussen oud-huisgenoten, heb ik deelnemers gevraagd of er personen zijn waarmee ze niet in een groep wilden.

De groepsinterviews vonden zowel in De Wilde Wereld als online plaats, zodat ook mensen die ver weg woonden konden deelnemen. Elk interview begon met het opschrijven van woorden die men associeert met De Wilde Wereld, gevolgd door een gesprek aan de hand van mijn vragen (zie Annex II) en onderwerpen die bewoners zelf inbrachten. Ter voorbereiding zocht ik in de archieven naar informatie over de periode waarin de groep het huis bewoonde, om aanvullende generatiegebonden vragen te stellen. Bij de eerste generatie stelden ik bijvoorbeeld aanvullende vragen over de opbouw van De Wilde Wereld (zie Annex II). Daarnaast bestond het interview uit een gezamenlijke tour door het huis, of in geval van een online interview, een slideshow met

recente foto's van het huis. Soms bekeken we ook samen de foto's die deelnemers had meegenomen of stukken uit het archief.

De groepsinterviews gaven me inzicht in het alledaagse leven in het huis door de jaren heen en welke sociale en materiële aspecten daarbij een rol speelden. Ze onthulden de perspectieven van mensen op hun huis en de veranderingen die ze opmerkten bij terugkeer. Daarnaast boden ze inzicht in de sociale relaties met huisgenoten, waarbij de interacties tussen deelnemers tijdens de interviews ook interessant waren om te zien hoe deze contacten nu zijn.

Het nadeel van groepsinterviews is dat deelnemers zich niet altijd comfortabel voelen om gevoelige informatie te delen in een groep. Bovendien passen ze hun visie snel aan die van andere deelnemers aan, waardoor alternatieve perspectieven minder gehoord worden. Daarnaast brachten de vragen en het weerzien met oud-huisgenoten vaak zoveel verhalen naar boven dat het soms lastig was om het gesprek te leiden en binnen de tijd te blijven. Ook beïnvloedde mijn dubbele rol als onderzoeker en bewoner het interviewproces zowel positief als negatief. Het zorgde voor een directe band tussen de deelnemers en mij, waardoor de gesprekken vlot verliepen. Tegelijkertijd was het moeilijk om mijn eigen perspectieven voor me te houden, vooral wanneer deelnemers ernaar vroegen. Daarnaast voelde het vreemd om personen waarmee ik samen heb gewoond te vragen naar situaties die ik samen met hen heb beleefd. Regelmatig ontstond er een situatie waarin we samen kennis produceerden. Hoewel dit interessante inzichten opleverde en inzichten gaf voor het auto-etnografische deel van mijn onderzoek, kleurde het ook mijn onderzoeksresultaten.

Individuele interviews

Om extra informatie over specifieke onderwerpen te verzamelen heb ik individuele interviews uitgevoerd. Ik heb twee personen geïnterviewd die betrokken waren bij het opzetten en bouwen van De Wilde Wereld. Eén daarvan was tevens een bewoner en de ander is van begin tot nu betrokken geweest bij de vereniging. Daarnaast heb ik een medewerker van de WBVG en de architect die betrokken was bij de verbouwing geïnterviewd. Deze interviews hebben me vooral veel informatie gegeven over de eerste periode van De Wilde Wereld, de organisatie en plannen erachter, de bouw en de samenwerking met andere partijen. Interviews namen plaats bij mensen thuis of op hun werk.

Het voordeel van de individuele interviews is dat ze diepgang gaven bij bepaalde onderdelen van het collectieve verhaal dat ik vond in de archieven en groepsinterviews. Het nadeel is dat ze altijd maar één perspectief betreffen en de informatie soms afweek van het collectieve verhaal, met name wanneer het ging om herinneringen van lang geleden. Het raadplegen van meerder mensen en het gebruik van meerdere methoden is bij retrospectief onderzoek dus nog belangrijker.

Consent en bescherming van privacy

Voorafgaand aan de interviews heb ik mondeling om toestemming gevraagd voor het anoniem gebruiken van de informatie die tijdens de interviews naar voren kwam. Daarnaast heb ik aangegeven dat deelnemers mij achteraf kunnen benaderen wanneer ze bij nader liever niet wilde dat ik bepaalde informatie zou gebruiken. Hoewel niemand mij heeft benaderd, heb ik soms op eigen initiatief gevoelige informatie eruit gelaten of specifieke tijdsperiode of woongroep weggelaten.

Spontane gesprekken: ongestructureerde interviews

Informeel conversaties bleken ook nuttig voor mijn onderzoek. Deze 'ongestructureerde interviews' vonden spontaan plaats wanneer ik praatte met (oud)bewoners van De Wilde Wereld

of mensen die er vaak over de vloer komen/kwamen. In veel gevallen realiseerde ik me de mogelijkheid tot dataverzameling pas tijdens het gesprek, wanneer er iets werd gezegd dat inhaakte op eerder gevonden data of nieuwe perspectieven hierop bood. Het nadeel van deze ongestructureerde interviews is dat ze vaak de vorm van een gesprek aannamen, waarin mijn perspectief de data mogelijk beïnvloedde.

3.2.3 Auto-etnografie

Vanwege mijn dubbele rol als onderzoeker én bewoner, besloot ik ook gebruik te maken van auto-etnografie. Bij deze methode gebruik je als onderzoeker je eigen ervaringen om inzicht te krijgen in de grotere cultuur of subcultuur waarvan je onderdeel uitmaakt (Patton, 2014). Volgens Althaus en Glaser (2014) vereist het uitvoeren van een huisbiografie kritisch en reflectief zijn, aangezien onderzoekers altijd hun eigen begrip en ervaringen van 'huis' en 'thuis' meenemen, wat in mijn geval als bewoner nog meer waar is. Door auto-etnografische methoden te gebruiken kon ik inzicht krijgen in mijn eigen subjectiviteit. Tegelijkertijd konden mijn opvattingen en ervaringen als bewoner waardevolle inzichten bieden voor mijn onderzoek.

Voor mijn auto-etnografisch onderzoek heb ik gebruik gemaakt van meerdere bronnen:

1. **Eigen inbreng tijdens interviews** Zoals ik eerder aangaf was ik tijdens interviews met andere bewoners niet alleen een interviewer, maar ook een deelnemer. Soms vroegen deelnemers specifiek naar mijn eigen ervaringen, en soms voelde ik de behoefte om mijn perspectief te delen. Deze momenten van eigen inbreng heb ik vastgelegd en geanalyseerd als onderdeel van het auto-etnografische materiaal.
2. **Dagboeknotities** Een belangrijk onderdeel van mijn auto-etnografie is de analyse van mijn dagboeken van de afgelopen acht jaar, waarin ik mijn ervaringen en percepties van het huis heb vastgelegd. Het lezen van mijn oude dagboeken was een intense en soms emotionele reis, waarin ik de passages die ik schreef over mijn huis en huisgenoten noteerde en analyseerde. Hierdoor kreeg ik diepgaand inzicht in mijn eigen percepties en ervaringen van het huis. Daarnaast gaf het me informatie over hoe ik en het huis zich gedurende deze periode ontwikkelden en hoe we elkaar daarin beïnvloedde. Net zoals archiefstukken, zijn mijn dagboekfragmenten 'bevroren in de tijd', maar wel onderhevig aan mijn interpretatie die gestuurd wordt door mijn kennis van nu.
3. **Veldnotities en reflecties** Naast dagboeknotities heb ik ook veldnotities bijgehouden gedurende mijn onderzoek. Deze notities bevatten observaties en reflecties over het huis en mijn interacties met andere bewoners.

Het gebruik van auto-etnografie bracht enkele uitdagingen met zich mee. Een nadeel van deze methode is dat mijn eigen perspectief en herinneringen soms in conflict waren met de ervaringen van andere bewoners. Daarnaast had ik vaak de neiging mijn data 'aan te vullen' met eigen kennis.

3.3 Methoden van data analyse

Het verzamelen en analyseren van kwalitatieve data is vaak een interactief proces, waarbij een deel van de analyse al tijdens het verzamelen plaatsvindt (Saunders et al., 2011). Zoals beschreven in mijn dataverzamelmethode, leidden bepaalde thema's uit het archiefonderzoek tot aanpassingen in de interviewvragen. Hoewel ik tijdens de dataverzameling al thema's en patronen begon te zien, vond de gestructureerde analyse pas echt plaats na de voltooiing van de dataverzameling.

Voor de analyse heb ik alle data omgezet naar tekstuele documenten. De data uit mijn archiefonderzoek en auto-etnografie bestonden al uit tekstdocumenten. De interviews heb ik met behulp van het programma Trint getranscribeerd.

De analyse en codering van de documenten heb ik uitgevoerd met behulp van het programma ATLAS.ti. Hierbij maakte ik gebruik van een combinatie van inductief en deductief coderen:

- **Inductief coderen:** Ik labelde de data op inhoud en ontdekte terugkerende thema's, zoals 'samen eten'.
- **Deductief coderen:** Ik labelde de data op basis van concepten en onderwerpen die uit mijn theoretische kader naar voren kwamen, zoals 'materiële verandering'. Hierdoor verbond ik mijn data direct met mijn theorie.

Daarnaast gaf ik mezelf de vrijheid om alle verbanden of overkoepelende thema's die ik zal zag in mijn data te labelen, zoals 'invloed ruimte op sociale interacties'. Veel stukken data kregen op deze manier meerdere labels.

Coderen is een iteratief proces, waarbij ik telkens codes toevoegde, samenvoegde, opsplijste of ordende, en opnieuw toepaste op stukken die ik al gecodeerd had. Daarbij zijn sommige codes gebaseerd op de letterlijke data en andere op mijn interpretaties als onderzoeker. Zo werd 'solidariteit' door onderzoek participanten genoemd en als zodanig gecodeerd, maar gebruikte ik deze code vervolgens ook om situaties die ik interpreteerde als solidair te labelen.

Vervolgens begon ik aan axiaal coderen, waarbij de verbanden tussen codes onderzocht en ze indeelde in categorieën, die vervolgens weer werden ondergebracht in overkoepelde categorieën. Zo ontstond een hiërarchische codeboom. De grotere thema's die hierin naar voren kwamen vormden de basis voor de indeling van mijn resultatenhoofdstuk.

Vanwege het historische karakter van mijn onderzoek, was het belangrijk om inzicht te krijgen in het voorkomen van bepaalde codes per tijdperiode. Hiervoor heb ik soms jaartallen toegevoegd als codes. Daarnaast bekeek ik per belangrijke code in welke interviews ze voorkwamen. Deze aanpak stelde me in staat om niet alleen thematische, maar ook temporale patronen in de data te identificeren, wat cruciaal was voor mijn onderzoek naar de evolutie van het huis.

3.4 Het schrijven van een verhaal: perspectieven en taal

Na het verzamelen en analyseren van data, was de volgende stap in dit onderzoeksproces het opschrijven van de mijn resultatenhoofdstukken, die samen de huisbiografie vormen. Ook daarin heb ik bepaalde methodologische keuzes gemaakt voor wat betreft perspectief en taal.

Het huis als verteller: van biografie naar auto-etnografie'

Een biografie is in de eerste plaats een verhaal, en wilde ik ook op die manier vertellen. Aangezien het niet mijn biografie is, maar die van het huis, besloot ik het verhaal vanuit het perspectief van het huis te schrijven. Dit is een creatieve adaptatie van de huisbiografieën van Althaus en Glaser (2014). Deze aanpak zorgde niet alleen voor een boeiend en creatief schrijfproces, maar hielp me ook om het huis echt als een levend systeem met een eigen verhaal te zien.

Een uitdaging was echter om mijn theorie erin te verweven zonder het verhaal te onderbreken. Ik koos ervoor om te doen alsof het huis op de hoogte is van de theorieën die ten grondslag liggen aan dit onderzoek en om het te laten verwijzen naar auteurs en hun concepten.

Door het verhaal vanuit het perspectief van het huis te vertellen en de theorie erin te vlechten, ontstond er als het ware een auto-etnografie van De Wilde Wereld. Hoewel het de vraag is in hoeverre er sprake is van 'auto' aangezien het huis nooit zelf zal schrijven. Hiermee kom ik op hetzelfde eindpunt uit van Carsten (2018) essay, waarin ze zegt dat antropologisch onderzoek naar huizen zich op het snijvlak van etnografie en biografie bevindt en potentie biedt voor een nieuwe vorm van onderzoek: antropologische (auto)biografie.

Taalkeuze: Opstandig Nederlands

Hoewel mijn studieprogramma volledig in het Engels is en ik mijn onderzoeksvoorstel ook in het Engels heb geschreven, heb ik er tijdens mijn onderzoek voor gekozen om mijn thesis in het Nederlands te schrijven. Hier zijn verschillende redenen voor:

1. **Bronnen en interviews:** Veel bronnen zijn in het Nederlands geschreven, en aangezien de meeste interviewparticipanten Nederlandstalig zijn, heb ik mijn interviews, op één na, in het Nederlands gehouden. Uit praktische overwegingen was het daarom handiger om in het Nederlands te schrijven.
2. **Specifiek taalgebruik:** Veel bronnen maken gebruik van specifieke spelling en woordkeuze die kenmerkend is voor de tijdsgeest en subgroep. Zo zijn veel stukken uit het archief van De Wilde Wereld geschreven in de radicale spelling van de jaren '80, waarbij woorden met een 'k' werden geschreven of een anti-bourgeoisie spelling werd gebruikt, zoals 'sjiek' in plaats van 'chique', en gender-sensitieve spelling, zoals 'bewonerster' en 'bouwerster'. Deze spelling is nog tot ver na de eeuwwisseling in ere gebleven binnen de gemeenschap. Als ode hieraan heb ik in het verhaal van het huis bepaalde woorden aangepast aan deze stijl.
3. **Toegankelijkheid voor deelnemers:** Veel onderzoeksparticipanten gaven aan interesse te hebben in het lezen van mijn thesis, maar zijn niet vloeiend in Engels. Om terug te geven aan de gemeenschap die dit onderzoek mogelijk maakte besloot ik mijn thesis in het Nederlands te schrijven.

Deel I

De creatie van een huis

Men noemt mij sinds 1986 een huis. Vanaf dat moment hebben mensen mijn ruimtes betrokken en mij tot hun thuis gemaakt. Toch is dit niet waar mijn verhaal begint. Mijn pand en de ideeën achter mij bestaan al langer, en er ging een intensieve fase van plannen, overleggen en (ver)bouwen aan vooraf voordat ik een bewoonbaar huis werd.

In dit deel van mijn verhaal neem ik je mee naar mijn oorsprong. Hoe ik ben ontstaan in een leeg pand, gedragen door een gemeenschap, gevoed door ideeën en idealen en gevormd door de context van die tijd. Ik vertel dit verhaal zoveel mogelijk chronologisch, zodat duidelijk wordt hoe deze factoren zich ontwikkelden en welke rol ze speelden in mijn ontstaan als huis.

4| De opbouw van De Wilde Wereld

Ik kan me het beste voorstellen als De Wilde Wereld. Dat is ten slotte de naam die op mijn gevel prijkt. De Wilde Wereld is niet alleen een huis waar mensen wonen, maar ook een gebouw waar gewerkt en gekultuurd wordt. Het is niet mogelijk om over mijn ontstaan als huis te spreken zonder het ontstaan van De Wilde Wereld erbij te betrekken, aangezien de archieven en de herinneringen aan mijn beginjaren hier geen onderscheid in maken. Daarom zal ik in dit hoofdstuk vertellen over mijn opbouw als De Wilde Wereld.

In dit hoofdstuk wordt duidelijk waar mijn ontwikkeling als huis begon en welke rol materiële en sociale aspecten daarin hebben gespeeld. Ik begin mijn verhaal bij het begin: het ontstaan van mijn pand en een concept. Ik zal vertellen hoe mijn pand en mijn mensen en hun ideeën elkaar hebben gevonden. Vervolgens vertel ik hoe ik als huis ben ontworpen en bedacht, zowel mijn materiële als sociale structuur. Tot slot beschrijf ik hoe deze plannen fysieke werkelijkheid werden tijdens mijn bouw en hoe mijn mensen de bouw ervoeren.

4.1 Het begin van De Wilde Wereld

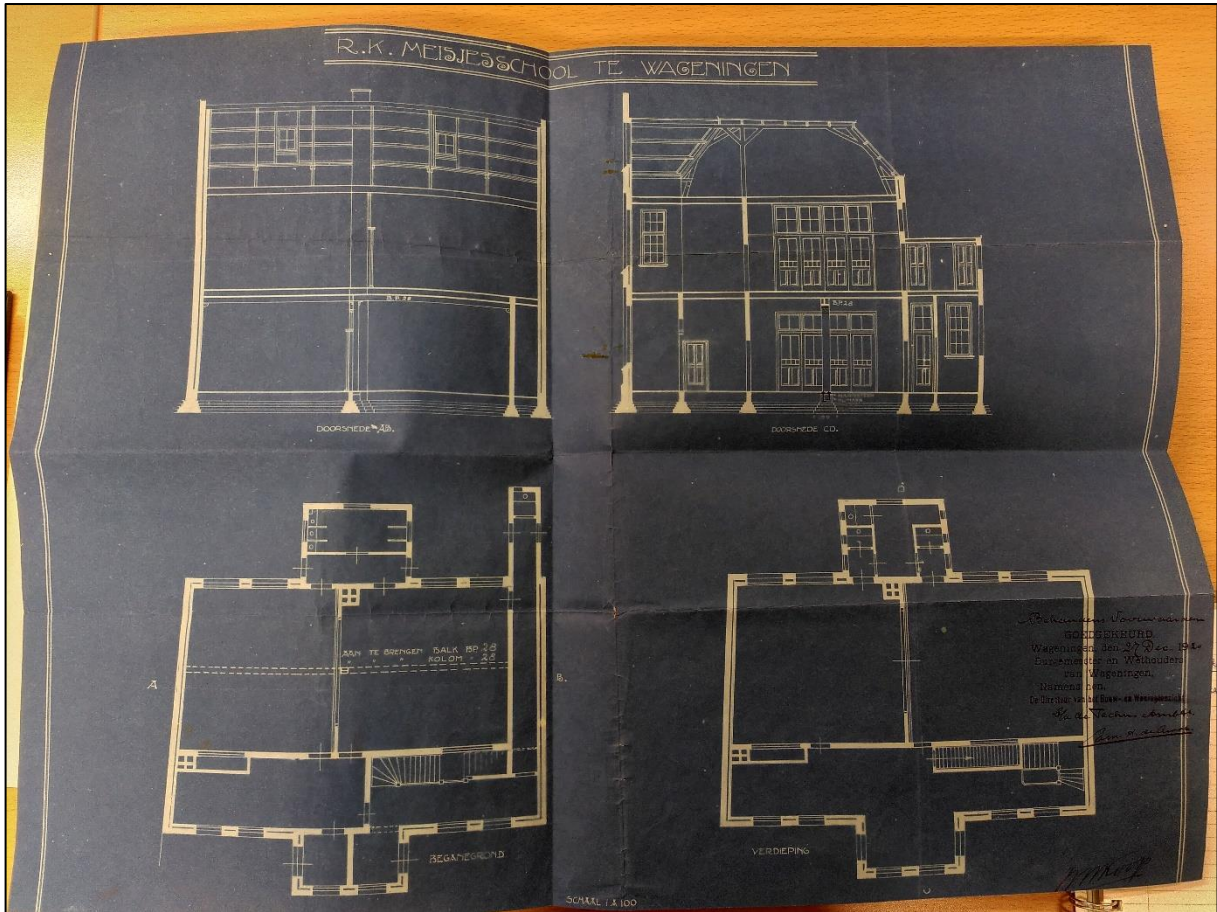
Waar mijn oorsprong ligt, is maar net hoe je het bekijkt. Enerzijds ben ik ontstaan tijdens het 25-jarig jubileum van een pastoor in 1900, anderzijds kom ik voort uit een idealistische discussie in een kraakpand begin jaren 80. Deze verhaallijnen lijken misschien onverenigbaar en ik zal ze dan ook los van elkaar beginnen. Toch komen ze op den duur samen en ben ik daarvan het resultaat.

4.1.1 De geschiedenis van mijn pand

Ik begin met het verhaal van mijn pand. Wanneer mijn eerste bakstenen werden geplaatst weet ik niet meer. Wat ik wel weet is dat het idee om mij te bouwen in 1900 is ontstaan tijdens het 25-jarig jubileum van pastoor Hoefsloot. Hij besloot zijn feestgave als startkapitaal te schenken voor de bouw van de eerste katholieke meisjesschool in Wageningen (Gardeniers, 2015; "Register van Gemeentelijk Beschermd Monumenten", 1995). In het centrum van Wageningen werd een stuk grond en een herenhuis aangekocht. Dit herenhuis, dat nog altijd achter me staat, genaamd het Cunerahuis, werd het onderkomen van de zusters die gingen lesgeven in de school (Gardeniers, 2015). Hun klooster werd met een gang verbonden met mijn gebouw. Het is niet bekend hoe mijn bouw verliep, maar volgens de archieven werd in 1905 de rijkssubsidie voor bijzonder onderwijs verhoogd, waardoor mijn bouw kon worden voltooid ("Register van Gemeentelijk Beschermd Monumenten", 1995). Als pand ben ik dus gebouwd met het geld van de Katholieke Kerk en de overheid.

Mijn bouwstijl

Ik werd ontworpen en gebouwd als een typische 'gangschool'. Dit schoolgebouwtype bestaat uit een rij klaslokalen die aan een gezamenlijke gang liggen. In mijn geval: twee verdiepingen met ieder twee klaslokalen. Ik was symmetrisch van opzet, met een ingang aan de Burgstraat (zie figuur 3). Later, rond 1932, werd ik uitgebreid tot in totaal zeven klaslokalen, door een uitbouw naar het oosten. Ik kreeg toen een tweede ingang en trappenhuis aan de Heerenstraat zijde en een kelder (zie figuur 4). Mijn muren zijn hoog, zo'n 4 à 5 meter, met grote ramen, om te voldoen aan de eisen voor lichtinval en luchtverversing die destijds golden voor schoolgebouwen (Gardeniers, 2015). Die hoge muren en ramen leveren me nog altijd veel complimenten op.

Figuur 4: Bouwtekening R.K. Meisjesschool te Wageningen 1920 (Gemeentearchief Wageningen)

Figuur 3: Bouwtekening R.K. Meisjesschool te Wageningen 1931 (Gemeentearchief Wageningen)

Als je het Lefebvre (zie H.2) zou vragen, dan is de *waargenomen ruimte*, mijn fysieke pand, dus gecreëerd op basis van bepaalde ideeën over hoe scholen eruitzagen en gezondheidsregels die van kracht waren. Oftewel: het is de fysieke verwezenlijking van een *bedachte ruimte*, waarin bepaalde kennissystemen bepalend waren.

Deze *bedachte ruimte* bestaat ook uit bepaalde architectonische ideeën die in mijn pand zijn gematerialiseerd. Mijn noordgevel werd afgewerkt in Neogotische stijl en mijn zuidgevel in de zogenoemde Gestichtsstijl, passend in de laat 19^e-eeuwse katholieke traditie. Veel van de Gotische details zijn nu nog steeds zichtbaar: mijn ramen in spitsboogvorm, patronen van oranje en rode bakstenen, versierde smeedijzeren muurankers, een natuurstenen kruis op de top van mijn gevel, en natuurlijk de opvallende geglazuurde tegeltjes boven in de gevel, waar in gotische letters "R.K. Meisjesschool" te lezen valt (zie figuur 5 en 6) ("Blikvangers: De Wilde Wereld," 2017). Dit bijzondere uiterlijk leverde me in 1995 een monumenten titel op ("Register van Gemeentelijk Beschermd Monumenten", 1995). Het uitdrukken van mijn uiterlijkheden in architectonische termen en het uitroepen van mijn pand tot monument zijn ook voorbeelden van hoe bepaalde kennissystemen bepalen hoe er over mijn pand wordt *gedacht*.

Figuur 5: Close-up gevel (archief Oud Wageningen)

Figuur 6: De Wilde Wereld vóór de verbouwing (archief WBVG)

De katholieke (meisjes)school

Vanaf 1905 diende mijn pand als katholieke meisjesschool. Tientallen jaren werkten meisjes hier ijverig aan hun educatie onder het toezicht van de zusters. In de pauzes speelden de leerlingen op de naastgelegen oude Vismarkt, aan de Herenstraat-zijde (Leenknecht, 2017). Voor Lefebvre zou dit een voorbeeld zijn waarbij de *waargenomen ruimte*, bestaande uit een schoolgebouw, door alledaagse praktijken telkens wordt (re)geproduceerd tot school.

In 1962 vond er een herorganisatie plaats, waarbij de zusters vertrokken en er voortaan ook jongens werden toegelaten tot de school (Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen, 1963). Uit archiefstukken blijft dat de naam 'Cuneraschool' gebruikt werd (College B&W Gemeente Wageningen, 1975a; Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen, 1966; Tiemessen, 1965). Toch bleef ook de naam R.K. meisjesschool gebruikt worden om naar mijn pand te verwijzen (Nijenhuis, 1966), en bleef deze naam op mijn gevel staan.

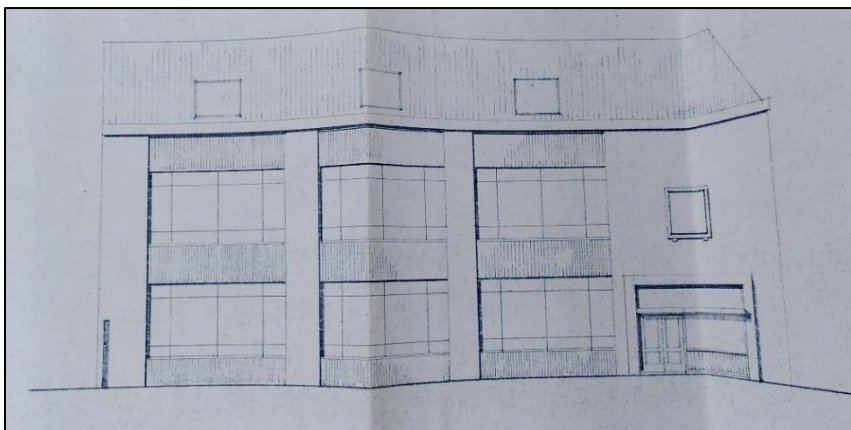
Veroudering en modernisering

Gedurende de jaren werd mijn pand intensief gebruikt en raakte het verouderd, waardoor het niet meer voldeed aan de eisen van modern onderwijs. Zo waren er te weinig toiletten en werd de centrale verwarming nog met kolen gestookt (Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen, 1963). Bovendien verloor mijn school haar speelplein door de bouw van het kantongebouw op de Vismarkt in 1963 (Gardeniers, 2015; Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen, 1963). Ter compensatie werd een deel van de Heerenstraat tijdens schoolpauzes gebruikt als speelstraat en afgesloten met ijzeren draaihekken, waarvan de hengels nog steeds zichtbaar zijn aan mijn buitenmuur (zie figuur 7) (Gardeniers, 2015).

Figuur 7: Overblijfsel ijzeren draaihekken buitengevel De Wilde Wereld

Uit een intensieve briefwisseling in de archieven blijkt dat het schoolbestuur jarenlang onderhandelde met de gemeente over moderniseringsplannen voor mijn pand (College B&W Gemeente Wageningen & Schoolbestuur Cuneraschool, 1965-1971). In de archieven zijn zelfs bouwtekeningen te vinden uit 1967, waaruit blijkt dat mijn zuidgevel ingrijpend zou worden aangepast met moderne raampartijen en een nieuwe ingang (zie figuur 8) ("[Toelichting verbouwplan Cuneraschool]," 1967).

Figuur 8: Bouwtekening nieuwe zuidgevel Cuneraschool 1967 (Gemeentearchief Wageningen)

Deze modernisering is echter nooit uitgevoerd (College B&W Gemeente Wageningen, 1974). Uiteindelijk werd besloten om een nieuwe vervangende school te bouwen (Molenaar, 1972), maar ook dat plan werd niet gerealiseerd, omdat het aantal katholieke leerlingen al jarenlang bleek af te nemen en er geen behoefte meer was aan een katholieke school (College B&W Gemeente Wageningen, 1975a). Op 7 juli 1975 sloot de Cuneraschool mijn deuren (Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen, 1975b) en werd ik eigendom van Gemeente Wageningen (Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen, 1975a).

De VBO school

Ondanks mijn slechte toestand, werd ik al snel weer in gebruik genomen als school. Dit keer als “School voor Praktische Vorming”, onderdeel van de Princes Marijke School voor Voortgezet Buitengewoon Onderwijs (VBO)². Door de verhoging van de leerplichtige leeftijd steeg het aantal leerlingen van deze school en werd mijn pand als tijdelijke school gebruikt (College B&W Gemeente Wageningen, 1975b).

Uit een veiligheidsinspectie in 1981 bleek mijn pand in erg slechte staat te verkeren. Ik was verouderd, slecht onderhouden en er was sprake van onveilige werk- en leeromstandigheden (Sollewijn Gelpke, 1981). In een brief van het schoolbestuur aan de gemeente werd zelf gezegd dat ouders van leerlingen tijdens ouderavonden schrikken van mijn toestand (Personeel VBO school, 1980). Oftewel, in Lefebvre’s concepten: mijn *waargenomen* ruimte voldeed niet meer aan de *bedachte* ruimte van een goede school.

Uiteindelijk werd alleen het hoognodige opgeknapt, omdat het ging om een tijdelijke situatie (College B&W Gemeente Wageningen, 1981). In 1985 vertrok de VBO school uit mijn pand (Initiatiefgroep VBO school, 1984a).

Verkoopplannen

Ondertussen verkende de gemeente in 1983 de optie tot verkoop van mijn pand en vroeg een taxatierapport op. Daarin werd gezegd dat de onderhoudstoestand erg slecht was, mijn gebouw niet functioneel, en dat ombouwen tot woningen zeer kostbaar zou zijn. Het advies was om mij te slopen en de grond te verkopen (Rozeboom, 1983). Gelukkig werd dit niet gedaan en werd mijn pand te koop gezet (Gemeente Wageningen, 1983).

4.1.2 De uitvoering van een concept

Het tweede verhaal over mijn ontstaan begint bij een groep mensen en hun ideeën, namelijk de Wageningse kraak- en aktiebeweging die in de jaren ’80 een woon-werk-kultuurpaleis wilde creëren en op zoek waren naar een groot pand om dit concept te verwezenlijken (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a).

De Wageningse kraak- en aktiebeweging en hun woon-werk-kultuurpaleis

De Wageningse kraak- en aktiebeweging bestond uit jongeren uit de links-alternatieve hoek. Ze kenden elkaar van het aktievoeren en kraken en vormden een eigen ‘scene’ in Wageningen (Interview #1, #2). Deze scene maakte deel uit van een landelijk beweging van maatschappijkritische groepen die ontstond in de jaren ’80 tegen de achtergrond van grote

² Buitengewoon onderwijs zou nu ‘speciaal onderwijs’ genoemd worden, maar destijds sprak men over onderwijs voor ‘debiele’ kinderen. Bron: Van Schagen, E. (1973). Enkele aspecten van het voortgezet buitengewoon onderwijs. In *Stukken betreffende de V.B.O. school “De Bolder”, 1974-1985 – vorming als afdeling van de Marijkeschool, huisvesting in Herenstraat 11, 1974-1981 (Dossier: 4161)*: Gemeentearchief Wageningen.

economische en sociale veranderingen. Met name jongeren kregen te maken met hoge werkeloosheid en weinig toekomstperspectief. Deze “no future” generatie wilde op den duur niet meer meedoen aan de maatschappij, wat leidde tot verzet tegen de heersende orde en experimenteren met nieuwe levensstijlen (Doorbraak, 2009).

Belangrijke thema’s waren autonoom en antiautoritair leven, vrouwen- en homo-emanipatie, en verzet tegen oorlog en kernwapens. Ook was er een afkeer van burgerlijkheid, wat zich uitte in het wonen in woongroepen in plaats van gezinnen, bewust werkloos zijn, en gemeenschappelijk bezit (Doorbraak, 2009; Koning, 2013). Op een kladpapiertje in mijn archieven staat: “Jongeren willen niet gedwongen in een gezinssituatie terechtkomen in een afgelegen nieuwbouwuurt en proberen daar alternatieven voor te vinden”. Woon-werk-kultuurpaleizen zoals ik waren het ideaalbeeld. Hier werd in gemeenschapsvorm gewoond en gewerkt aan veranderingen in de maatschappij en nieuwe vormen van cultuur (Vorbereidingsgroep De Wilde Wereld, 1995).

De ideologische ideeën van mijn mensen kwamen dus samen in het woon-werk-kultuurpaleis, een *bedachte ruimte*, waarvoor een fysieke plek werd gezocht om het te verwezenlijken.

De voor- en nadelen van kraken

In eerste instantie wilden deze groep mij realiseren in een kraakpand. Ze waren immers gewend om te kraken en woonden zelf vaak in kraakpanden. Het was alleen niet gemakkelijk om voor langere tijd een pand te vinden, omdat kraakpanden vaak werden ontruimd. Hierdoor moesten ze steeds opnieuw beginnen (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). Laat ik het ze zelf maar even vertellen:

“Stel je bij ons een behoorlijk gemotiveerd groepje jongeren voor die op zoek waren naar een mooi en groot gebouw. Een gebouw waarin we voldoende ruimte hebben om op onze eigen manier te kunnen leven [...] Aan dit soort ruimtes is een enorm tekort. [...] Normaal gesproken kraak je dan dus een gebouw. Heb je tenminste iets. Een groot gebouw liefst, waar je bijna kunt verdwalen. Waar je je fantasie de vrije loop kunt laten en ter plekke bedenkt hoe je het wilt hebben. Helaas waren we niet in staat een dergelijk gebouw voor lange tijd te bewonen en bewerken. Oorzaak: ontruiming. Eigenaren, waaronder niet zelden de gemeente, kozen voor sloop, verdere speculatie of voor een betere verhuurbaarheid, wat dat ook moge zijn.” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a).

Dit fragment laat niet alleen de context zien waarin de kraakbeweging probeerde een pand te bemachtigen, maar ook dat hun woon-werk-kultuurpand slechts een breed concept was, en dat ze vaak pas ter plekke bedachten hoe het er precies uit moest komen te zien.

Het concept van een woon-werk-kultuurpaleis is niet alleen in De Wilde Wereld toegepast. In 1981 werd de Tien Zilverlingen aan de markt in Wageningen gekraakt en ontwikkeld tot woon-werkgemeenschap waar politiek-kulturele activiteiten plaatsvonden (*Kraakpand Tien Zilverlingen*, 2023). Een deel van deze krakers zijn later mijn mensen geworden. Ze herinneren zich dat in 1984 de dreiging om ontruimd te worden groot was. Overal in Wageningen werden kraakpanden ontruimd (Interview #1, #10). Daarom besloten ze op zoek te gaan naar een nieuw pand dat geschikt was voor het woon-werk-kultuurpaleis. In de zomer van 1984 kraakten ze oude sigarenfabriek ‘America’. De kraak was voorbereid tijdens een actie tegen de plaatsing van kruisraketten in Woensdrecht, waar een groot deel van de groep aanwezig was. Helaas zette de gemeente de krakers al na twee weken uit America (*Kraakpand America*, 2017; Interview #1, #10).

De VBO school: een nieuwe weg

Het was tijdens de kraakactie en de ontruiming van America dat wethouder Cox Merkelijn van de PPC³ partij liet vallen dat de VBO-school, mijn pand, beschikbaar zou kunnen zijn voor de plannen van de krakers. Ze moesten maar eens langskomen om te praten, had Cox gezegd (Initiatiefgroep VBO school, 1984a).

Een groepje besloot op het aanbod in te gaan. In eerste instantie stonden ze niet te springen om te onderhandelen met de gemeente. Ze wantrouwden de gemeente vanwege de ontruiming van kraakpanden en voelden zich aan het lijntje gehouden door loze beloftes wat betreft het steunen van hun ideeën (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b; Initiatiefgroep VBO school, 1984a). In een archiefstuk wordt gezegd: “Jullie ontruimen maar raak en laten ondertussen bij elke kraak weten dat jullie onze plannen meenemen in de afweging, doe nu maar eens iets voor ons” (Initiatiefgroep VBO school, 1984a). In een handgeschreven briefje uit het archief staat dat de groep bovendien maximale bewegingsvrijheid en minimale kosten wilde en zich niet wilde hoeven te onderwerpen aan allerlei regeltjes die bij een ‘legaal’ pand kwamen kijken. Daarom kraakten ze liever (Lid initiatiefgroep VBO school, 1984). Maar ze zagen ook in dat kraken moeilijk ging worden en besloten de VBO school een kans te geven (Initiatiefgroep VBO school, 1984a; Lid initiatiefgroep VBO school, 1984).

Initiatiefgroep VBO school

Een groep van zo'n tien mensen, genaamd 'Initiatiefgroep VBO School', begon met het uitwerken van mijn bestaan (Initiatiefgroep VBO school, 1984a). Ze verdeelden het werk in drie groepen: één voor de eerste bouwtekening en de kostenschattning van de verbouwing, een tweede voor subsidiemogelijkheden en oprichting van een stichting of vereniging, en een derde voor strategieën in onderhandelingen met de gemeente (Initiatiefgroep VBO school, 1984a).

Om een sterke positie te hebben, wilden ze een grote groep geïnteresseerden vormen en zochten ze actief naar deelnemers door flyers te verspreiden waarin ze vergaderingen aankondigen (Initiatiefgroep VBO school, 1984a). Daarbij zochten ze ook naar mensen die in mij wilden wonen en werken. In de activiteitenruimtes zouden niet-kommerciële bedrijfjes en cultuurgroepen komen, waaronder in ieder geval toneelverenigingen, de Woonwinkel⁴, Emmaus Regenboog⁵ en de Homogroep⁶ (Initiatiefgroep VBO school, 1984f). Veel van de mensen die zich bij de groep aansloten waren al verbonden met de Wageningse kraak- en aktiebeweging. Mijn eerste

³ De PPC was een samenwerking tussen de Communistische Partij van Nederland (CPN), de Pacifistische Socialistische Partij (PSP), de Politieke Partij Radikalen (PPR) en de Evangelische Volkspartij (EVP). In 1990 fuseerden deze partijen tot het huidige GroenLinks. Bron: Eerste Kamer der Staten Generaal. *Historisch overzicht zeteltaal GroenLinks*. Retrieved 17 juli from https://www.eerstekamer.nl/begrip/historisch_overzicht_zeteltaal_4; Jongerden, J., persoonlijke communicatie, 2024.

⁴ De Woonwinkel was een vrijwilligersorganisatie die advies gaf aan mensen met huisvestigingsproblemen. Bron: Vereniging De Wilde Wereld. (1988). Wildgroei Special. In: Archief De Wilde Wereld.

⁵ Emmaus Regenboog is een werkgemeenschap die tweedehandsspullen, zogenoemde welvaartsresten, inzamelen, sorteren, repareren en verkopen, waarvan de opbrengst ten goede komt aan goede doelen. Bron: Emmaus Regenboog. *Emmaus-Regenboog Welvaartsresten*. Retrieved 17 juli from <https://emmauswageningen.nl/>

⁶ De Homogroep Wageningen was een belangen- en gezelligheidsvereniging voor homoseksuelen. Inmiddels richt de vereniging zich op de gehele LGBTQ+ community van Wageningen onder de naam SHOUT. Bron: SHOUT. *Geschiedenis*. Retrieved 7 juli from <https://shoutwageningen.nl/vereniging/geschiedenis/>

bewoners herinnerden zich dat het contact binnen de scene open was, maar voor buitenstaanders moeilijk toegankelijk (Interview #1).

Die geslotenheid voor buitenstaanders merkte ook de architect op, die spontaan zijn diensten aanbood aan de initiatiefgroep in het najaar van 1984 (Initiatiefgroep VBO school, 1984f). Hij was afgestudeerd in sociale woningbouw en raakte geïnteresseerd in de plannen van de groep tijdens de kraak van America. “Het was gekraakt, daar hadden ze groot gelijk in, dat was een super gebouw, mocht niet gesloopt en ik vond dat wel leuk. Ik ben afgestudeerd op sociale woningbouw, dus dat geeft aan welke kant toen mijn belangstelling had” (Interview #11). Toen hij hoorde dat ze de VBO school op het oog hadden, dacht hij dat hij ze wel een handje kon helpen. Volgens de architect werd er eerst flink vergaderd voordat hij werd toegelaten. En terecht vond hij. “Als je de wereld wil verbeteren, dan moet je je niet meteen mengen met iedereen. Dan komt het niet goed” (Interview #11). Zodra mijn mensen vertrouwen hadden dat hij bereid is om écht samen met hen te werken kreeg hij een plek aan tafel (Interview #11).

De groep wilde mij zoveel mogelijk zelf verbouwen. Enerzijds om onafhankelijk te zijn en alles zelf te bepalen, zoals ze vanuit het kraken gewend was, anderzijds om kosten te besparen. In de archieven staat daarover geschreven: “Deze manier van werken is op ideologische gronden genomen. Dat men hierdoor goedkoper kan bouwen is alleen maar van praktische waarde, ondanks het feit dat het financiële aspect een grote, soms wel overheersende rol speelt (...)” (Initiatiefgroep VBO school, ca. 1985).

Zelfwerkzaamheid was essentieel om subsidiegeld te besparen. Mijn woongedeelte kwam namelijk in aanmerking voor de HAT-subsidie (Gemeenteraad Wageningen, 1985; Interview #1, #10). Dit was een speciale subsidie voor Huisvesting Alleenstaanden en Tweepersoons huishoudens (HAT)⁷ (Interview #10). Door zelf mee te klussen kon het subsidiegeld voor het woongedeelte ook gebruikt worden voor de activiteitenruimtes. Om deze subsidie te krijgen moet de verbouwing echter uitgevoerd worden door een aannemer (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). ‘Bouwgroep Lent’ werd gekozen als aannemer, omdat zij gewend waren om te werken aan projecten met behulp van zelfwerkzaamheid. Zij zouden op papier het woongedeelte verbouwen en in de praktijk samen bouwen met mijn mensen en ze de kneepjes van het vak leren (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Naast de HAT subsidie werd er gekeken naar andere financieringsmogelijkheden. Om de koop en verbouwing van mijn pand te financieren besloten mijn mensen samen te werken met de Woningbouwvereniging Gelderland (WBVG) (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). De WBVG was een nieuwe woningbouwvereniging, opgericht in 1984 door jongerengroepen en krakers, die betaalbare alternatieve woonruimte wilden realiseren door het opknappen van oude panden (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a; Initiatiefgroep VBO school, 1984e). Ze hadden een experimentsubsidie gekregen van het Rijk om een vijftal panden op te knappen (De Nieuwe Krant, 1985; Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). Daarnaast konden ze als woningbouwvereniging makkelijker geld lenen (Interview #8, #11). De WBVG had de structuur van een vereniging, waarin bewoners van WBVG panden bestuursfuncties bekleedden en werkten in commissies (Interview #8). Destijds was de WBVG nog volop in opzet, waarbij ook mijn mensen betrokken raakten (Interview #1, #8). Er was dus veel inspraak in het reilen en zeilen van de woningbouwvereniging.

⁷ De HAT-subsidie was van kracht tussen 1975 en 1995 en was bedoeld om te voorzien in de toenemende vraag naar een- en tweepersoons woningen. Bron: *Wat is een HAT woning?* (n.d.). Retrieved 17 juli from <https://watismijnhuiswaard.com/wat-is-een-hat-woning/>

Daarnaast was er veel ruimte voor zelfwerkzaamheid en zelfbeheer voor ieder pand. Ideologisch sloot de vereniging daarom goed aan bij mijn mensen (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a).

Ondertussen werd ook gekeken naar het oprichten van een pandvereniging om mij te beheren (Initiatiefgroep VBO school, 1984a). Deze vereniging zou mijn pand van de WBVG gaan huren (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). Mijn vereniging en pand moesten natuurlijk een naam krijgen. Volgens de archieven en herinneringen van mijn mensen passeerden verschillende namen de revue⁸, waaronder 'Sesamstraat' (Interview #1) en 'Lusthof' (Lid initiatiefgroep VBO school, 1985). Uiteindelijk kreeg ik in juni 1985 de naam "De Wilde Wereld" (Initiatiefgroep VBO school, 1985f), geïnspireerd door een radioprogramma met alternatieve muziek (Interview #1) en als tegenhanger voor het sjieke Hotel de Wereld in Wageningen (Interview #1, #9).

In 1985 hebben zich vier werkgroepen ontwikkeld binnen de initiatiefgroep: bouwplan en financiering, ideologie en statuten, zelfwerkzaamheid en tijdsplanning, en politieke contacten en pers (Initiatiefgroep VBO school, 1985e). Om kennis en inspiratie op te doen gingen mijn mensen langs bij soortgelijke projecten in andere steden (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Onderhandelen met de gemeente

De groep die zich focuste op politieke contacten was belangrijk, omdat de gemeenteraad overtuigd moest worden om mijn pand aan de initiatiefgroep toe te wijzen. Tot groot ongenoegen

van mijn mensen besloot de gemeenteraad eind 1984 mijn pand tot oktober 1985 aan de Bakkersschool toe te wijzen (Initiatiefgroep VBO school, 1984c). Frustraties liepen verder op toen begin 1985 de Tien Zilverlingen werd ontruimd (zie figuur 9). Als reactie kraakten mijn mensen kort mijn pand en spoten "Ruimte nu!" op mijn muren (Veluwest, 1985c; Vereniging De Wilde Wereld, 1988; Interview #10).

Figuur 9: Ontruiming van 10Z op 28 januari 1985. (Mauritz, 1985)

In de tussentijd probeerde Wethouder Cox Merkelijn invloed uit te oefenen op de gemeenteraad. Uit kladblaadjes uit de archieven blijkt dat mijn mensen regelmatig besprekingen en belletjes met haar hadden (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1984-1985). Niet alle partijen in de raad konden zich vinden in de ideeën van de initiatiefgroep. Sommige hadden een negatief beeld van hen,

⁸ In een notulen in het archief van De Wilde Wereld is de volgende passage te lezen over de naam van het pand. "Wompie, wompie, tof, doei-doei, de Buksum, America II, Het kasteel, de Wilde Wereld, Kremlin, White house, het watergat, R.S. Mee, het kerstoffensief, de ontzetting van stalingrad, het Rudi Dutschke-College, de paddenkop, de guppenkop, Cox'pandje, Cox'spaniel, de vernauwing, jupiter, de vebreding, de vergulde kokosnoot, ikkonie, het anti-pand, voordeuren, de rat, ochtendhumeur... Het is uiteindelijk De Wilde Wereld geworden." Hieruit blijkt niet alleen de creativiteit en humor, maar ook het politieke karakter van mijn mensen en de tijdsgeest.

vanwege hun relatie met de krakersbeweging. De fractieleider van het CDA zei tijdens een raadsvergadering: "Die wildheid mag niet uit de klauwen lopen. (...) Er is een relatie met het Delpad⁹. Het Delpad nu vinden wij geen schoolvoorbeeld van hoe het moet in Wageningen. De last en overlast die hier aan omwonenden wordt bezorgd, noopt ons dit te zeggen" (Veluwepost, 1985a). Ook voor de fractieleider van de SGP/RPF werd het allemaal te wild. Groepswoningen en homoactiviteiten waren volgens hem niet in overeenstemming met Gods woord (Veluwepost, 1985a). De VVD vond het met name oneerlijk dat andere geïnteresseerde partijen niet meer mee mochten doen in de concurrentiestrijd om mijn pand (Veluwepost, 1985a). Daarnaast sprak ze, gesteund door het CDA, over concurrentievervalsing, omdat ze niet geloofden dat de bedrijven die de activiteitenruimtes zouden betrekken geen winstogmerk hadden. De SP vond vooral het matigen van de erfpacht, waar de initiatiefgroep om vroeg, niet toelaatbaar en sprak over een voorkeursbehandeling (Veluwepost, 1985b). De PPC, D66 en de PvdA steunden de toewijzing van mijn pand aan de initiatiefgroep. Uiteindelijk sloten zij een compromis met de SP om de erfpacht niet te verlagen, waardoor de SP overstag ging (Veluwepost, 1985b).

Deze discussie laat zien dat men verschillend over dezelfde ruimte kan *denken*. Waar de één een pand ziet dat gebruikt kan worden voor competitie op de huizenmarkt, ziet de ander een pand waar gemeenschappelijk gebruik van kan worden gemaakt. Daarnaast wordt er ook verschillend gedacht over de plannen, oftewel de bedachte ruimte, van de initiatiefgroepen. De één is het vooral ideologisch oneens met de plannen, de ander focust juist op voor hen oneerlijke economische aspecten.

Met deze nipte meerderheid besloot de raad op 28 augustus 1985 om mijn gebouw aan de WBVG te verkopen en de grond te verpachten (Veluwepost, 1985b). De financiële afwikkeling liet nog even op zich wachten. Op 20 januari 1986 stemde de gemeenteraad in om het pand voor een symbolisch bedrag van 1 gulden te verkopen aan de initiatiefgroep ("Start verbouw voormalige VBO-school," 1986).

4.1.3 Een korte analyse

Dit deel van mijn verhaal illustreert hoe ik ben ontstaan uit de samenkomst van een pand en een groep mensen met bepaalde ideeën en idealen, oftewel materiële en sociale aspecten. Beide hebben een eigen geschiedenis voordat ze samenkwamen. Mijn concept, oftewel de *bedachte ruimte*, is gebaseerd op idealen zoals autonomie, gemeenschappelijkheid en zelfwerkzaamheid, geworteld in de kraak- en aktiebeweging. Ik zou echter niet hebben bestaan zonder concessies te doen, zoals het accepteren van hulp van een wethouder, samenwerking met een woningbouwvereniging, architect en aannemersbedrijf, en het naleven van subsidievoorwaarden.

Dit deel laat ook zien dat de context belangrijk was voor mijn ontstaan: de afname van katholieken, de activistische jaren '80, en een gemeenteraad die bereid was een monumentaal pand aan voormalige krakers toe te wijzen. Daarnaast toont dit deel hoe de perceptie van het pand veranderde door de jaren heen en tussen mensen: van een nieuw schoolgebouw naar een verouderd en afgedankt pand, vastgoed om mee te concurreren, en een droomlocatie. Dit laat zien hoe, in de woorden van Lefebvre, hetzelfde pand over de jaren uit verschillende *bedachte ruimtes* bestaat.

⁹ Delpad was een kraakpand in Wageningen, waar veel gefeest werd. Bron: Interview #1.

4.2 Het ontwerp van De Wilde Wereld

Om de gemeente te overtuigen, moest de initiatiefgroep hun concept uitwerken tot concrete plannen. Deze plannen zijn vervolgens nog verder uitgewerkt toen mijn pand aan hen werd toegewezen. Het ontwerp vormde als het ware een *bedachte ruimte* en omvatte zowel ideeën over de materiële indeling en veranderingen van mijn pand, als organisatorische en idealistische plannen over hoe het leven zich in mij moest afspelen.

4.2.1 Een woon-werk-kultuurpaleis

De kern van de plannen was het realiseren van, wat zij noemden, een woon-werk-kultuurpaleis. Al tijdens één van de eerste vergaderingen werd besproken wat er werd verstaan onder zo'n paleis. Daaruit bleek dat het bestaat uit twee zaken: een gebouw, waarin gewoond, gewerkt en cultuur bedreven kon worden én een gemeenschap van mensen, die in dat gebouw op hun eigen manier kunnen leven (Initiatiefgroep VBO school, 1984d). Het concept, de *bedachte ruimte*, betrof dus zowel plannen voor de materiële als de sociale constructie.

Volgens mijn mensen zou het samenbrengen van wonen, werken en kulturen een stimulerende werking hebben. Bewoners konden binnen het gebouw een beroep leren en makkelijk gezamenlijke activiteiten organiseren. Bedrijfjes en bewoners konden elkaar ondersteunen, ook financieel (Initiatiefgroep VBO school, 1985b, 1985g). Zo werd een deel van de huur van bewoners gebruikt om de huren van de activiteitenruimtes laag te houden (Vereniging De Wilde Wereld, 1995b). Voor deze plannen was het belangrijk dat er een open houding en veel contact was tussen de bewoners en bedrijfjes. In een eerdere uitvoering van dit concept in de Tienzilverlingen ontstond namelijk op den duur een kloof tussen bedrijfjes en bewoners. Dit moest in De Wilde Wereld worden voorkomen (Initiatiefgroep VBO school, 1985c).

Een basis van idealen

Er werd ook veel nagedacht over hoe bepaalde idealen tot uiting moesten komen in het paleis. Er werd geschreven dat het pand “een bewuste (politieke) keuze om zeggenschap te krijgen over ruimtes waar je woont, werkt en cultuurt” was (Vereniging De Wilde Wereld, 1988). Het was de bedoeling om zoveel mogelijk onafhankelijk te zijn van heersende maatschappijstructuren, oftewel autonoom zijn, wat typerend was voor de kraakbeweging (Interview #3, #10). Eerder vertelde ik al dat het bouwen in zelfwerkzaamheid ook beruiste op een ideologische keuze.

Een andere reden om voor zelfwerkzaamheid te kiezen was dat het bouwen van je eigen ruimtes een sterke band schept met het pand en tussen de mensen die er gaan wonen en werken, wat een het ideaal van gemeenschappelijkheid bevorderde. Daarnaast zorgde het voor betaalbare woningen, zodat mensen er op hun manier konden leven, onafhankelijk van hoeveel geld ze hadden (Initiatiefgroep VBO school, 1984d).

Om kosten te beperken werd er ook gebruik gemaakt van tweedehands bouw materiaal, wat niet alleen goedkoper, maar volgens mijn mensen ook mooier was (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). Naast tweedehands materiaal, werd er ook gebruik gemaakt van natuurlijke materialen om zo milieuvriendelijk mogelijk te bouwen (Interview #1).

Naast de bouw, kwamen de idealen ook terug in het bestuur van de vereniging. Deze vereniging werd zoveel mogelijk non-hiërarchisch geleid. Alle bewoners en één persoon per gebruikersgroep waren lid van de vereniging en kwamen samen in de Algemene Ledenvergadering (ALV), dat het hoogste bestuursorgaan van de vereniging is. Daarbij mocht iedereen ideeën inbrengen en werd

er vaak net zolang vergaderd tot er consensus was (Interview #9, #10), wat typerend was voor de besluitvorming in de kraakbeweging van de jaren '80 (Interview #9). Uit de leden werd een bestuur gekozen en daarnaast waren er verschillende commissies die deeltaken vervulden, zoals het onderhoud (Initiatiefgroep VBO school, 1985a).

Daarnaast zou elke woongroep een aparte commissie gaan vormen, waarin ze interne kwesties bespreken, zoals het kiezen van nieuwe bewoners (Initiatiefgroep VBO school, 1985a). Activiteitenruimtes hadden vaak hun eigen 'sub-vereniging', zoals de zaalvereniging. Iedereen die gebruik maakte van de zaal werd lid van deze zaalvereniging, die weer lid is van De Wilde Wereld. Dit was niet alleen belangrijk om voldoende inspraak te waarborgen, maar was ook voor het aanvragen van subsidies, aangezien elke vereniging apart subsidie kon krijgen (Vereniging De Wilde Wereld, 1986). Op deze manier was iedereen in de vereniging gelijk, maar kregen ze door lidmaatschap in commissies en sub-verenigingen meer inspraak in zaken waarbij ze betrokken waren.

Idealen uitdragen naar buiten

De Wilde Wereld moest deze idealen ook naar de buitenwereld uitdragen en in dienst staan van de gemeenschap. Het moest als inspiratiebron werken voor alternatieve manieren van wonen en werken (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a).

Mijn mensen schreven dat wonen een belangrijk onderdeel was van je leven en de basis vormde vanuit waar idealen konden worden bereikt en actie ontstond (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). Daarnaast schreven ze dat ik als 'aktieband' zou functioneren, waar maatschappijkritische groepen werkten en allerlei linksgeoriënteerde acties en manifestaties georganiseerd konden worden (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b; Wageningse Studenten Organisatie, 1987).

In het archiefstuk genaamd "Stuk over ideologie" wordt het als volgt beschreven:

"(...) een bruisende maatschappij kritiese vereniging waar initiatieven op het nivo van actie, analyse en ideevorming, die maatschappelijk onderdrukte groeperingen steunen, vorm gegeven kunnen worden. Wij streven naar een maatschappijvorm waarin bezit, kennis en macht rechtvaardiger verdeeld zijn en nemen daar een actieve houding in aan. Dit wordt ondermeer gewaarborgd door voortdurende activiteiten van de verschillende groeperingen die in het gebouw gevestigd zijn op het gebied van wonen werken en cultuur."

Ruimte maken

Ik maakte dus deel uit van een grotere beweging naar een andere manier van leven. Een manier van leven waar ruimte voor gecreëerd moest worden. Niet voor niets spoten mijn mensen "Ruimte nu!" op mijn muren, zoals ik eerder vertelde. In de archieven staat de volgende passage:

"Een bruisend levend gebouw moest het worden, waarin allemaal verschillende mensen allemaal verschillende dingen konden doen. Mensen die dan toch ergens ook weer iets gemeenschappelijks hadden: de wil en de behoefte om letterlijk ruimte te maken voor al die eigen dromen en gedachten." (Vereniging De Wilde Wereld, 1988)

Ik moest zowel letterlijk als figuurlijk ruimte bieden voor de ideeën van mijn mensen. Dit betrof niet alleen de fysieke en sociale constructie van ruimte, maar in wezen ook een mentale ruimte: ruimte om vrij te denken.

4.2.2 Het ontwerp voor mijn pand

Voor de verbouwing van mijn pand werden keuzes gemaakt over de indeling. Samen met de architect werd een plan van eisen opgesteld en de eerste tekeningen gemaakt. De architect vertelde dat hij daarbij veel aan mijn mensen overliet en alleen corrigeerde of handige tips gaf, zoals het optimaal benutten van de hoge ruimtes door insteekverdiepingen aan te brengen (zie figuur 10) (Interview #11). Zoals ik eerder vertelde, zijn die hoge ruimtes nog een erfenis van de regels die vroeger golden voor schoolgebouwen. Op deze manier spelen deze regels, dus de *bedachte ruimte* van toen, nog altijd een rol in hoe mijn pand, de *waargenomen ruimte*, eruit ziet.

Figuur 10: De bouw van een insteekverdieping in De Wilde Wereld (archief WBVG)

Bewoners en gebruikers centraal

Het ontwerpen ging volgens de gebruiken van krakers. Zij waren gewend om ter plekke te bedenken wat ze met hun gekraakte panden wilden doen en hun fantasie de vrije loop te laten (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). Hoewel het ontwerpproces nu georganiseerd was, stonden de behoeften van mijn mensen nog steeds centraal en hadden ze veel inbreng. Een herinnerde zich bijvoorbeeld: “Ik was bezig met foto's maken. D'r moest een doka¹⁰ komen. Ik zat op toneel, ik vond dat er een theaterzaal moest komen en zo ontstaat dat dan” (Interview #1). De architect bevestigde dit:

“Het moest een gebouw worden waar je veel verschillende dingen kunt doen. Er waren een aantal meisjes en jongens die op een motor rijden. Dus krijg je de motor werkplaats. Er waren een aantal mensen die waren aan het knutselen, maar op een veel schonere manier. Dus je had een vuile werkplaats en een schone werkplaats. Nou iedereen was wel enthousiast over theater en over muziek maken. Dus er moest ook een theaterzaal in.” (Interview #11).

Op die manier werd ik gevormd rond de levens van mijn mensen. Terugkomend op de concepten van Lefebvre, kun je zeggen dat de *bedachte ruimte* dus voor een groot deel gebaseerd is op een *geleefde ruimte*. Daarnaast blijkt uit de volgende woorden van de architect dat men niet alleen aan het pand bouwde, maar ook aan zichzelf: “Vanuit de mensen die daar bezig waren met een gebouw maken, gingen ze ook al aan de gang met het invullen van hun eigen toekomst of hun eigen hobby's” (Interview #11). Zo werd mijn pand de plek waar zich het leven dat ze hadden én het leven dat wilden hebben kon afspelen.

De indeling van mijn pand

In mijn pand moesten dus ruimtes komen voor een theaterzaal, een aantal bedrijfjes en organisaties, gedeelde woonfaciliteiten zoals de doka en werkplaatsen, en natuurlijk voor woongroepen.

¹⁰ Donkere kamer

Op de begane grond werd de theaterzaal gerealiseerd door twee klaslokalen van de school samen te voegen (zie figuur 11), met een ingang aan de Burgtstraatzijde (Roza, 1985a). De theaterzaal zou gebruikt worden door verschillende theatergroepen, maar ook functioneren als ruimte om “samen dingen te organiseren, bijvoorbeeld politieke manifestatie (...) of (...) tentoonstellingen” (Vereniging De Wilde Wereld, 1988) en voor de activiteiten van de Homogroep, zoals “lezingen, discussie, film, toneel,

Figuur 11: Verbouwing zaal (archief De Wilde Wereld)

disco en voorlichting” (Veluwepost, 1985c). Om zo multifunctioneel mogelijk te zijn werd de ruimte zo leeg mogelijk gehouden, met alleen een bar en een uitschuiftribune (Vereniging De Wilde Wereld, 1988). Daarnaast werden op de begane grond ruimtes gecreëerd voor de Emmaus Regenboog en de Woonwinkel. Ook de vieze werkplaats en een gemeenschappelijke fietsenstalling kwamen op de begane grond.

Op de eerste verdieping kwamen een zeefdrukkerij en Bureau “Zij aan zicht”, een advies- en ontwerpbureau voor de buitenruimte dat zich bijzonder richt op problemen en eisen van vrouwen (Veluwepost, 1985c). Daarnaast kwamen hier de gemeenschappelijke vergaderruimte, werkplaats en doka (Roza, 1985a). Ook kwam er op de eerste verdieping een woongroep voor drie personen, voor medewerkers van de Emmaus (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a; Roza, 1985a). Op de zolderverdieping kwamen twee woongroepen, van vier en vijf personen (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a; Roza, 1985a).

In de drie woongroepen werd gemeenschappelijk wonen gestimuleerd door de indeling van de ruimtes. Dat betekenden grote woonkamers en keukens, die aantrekkelijk waren om er samen tijd door te brengen (Interview #1, #10). Eén van mijn mensen zei er het volgende over:

“Ja en de eis was natuurlijk ook een flinke woonkeuken. (...) Dus geen hokken met een piepklein aanrecht. Nee, een keuken waar je fatsoenlijk kon zitten en ook een woongedeelte waar je op de bank kon liggen en tv kon kijken of muziek luisteren of wat dan ook. (...) Dat was wel de eis. Ja, d'r hadden wel wat meer kamers in gekund, maar dan had je geen gemeenschappelijke ruimte over, maar het was juist de bedoeling om woongroepen te creëren. (...) in ieder geval die ruimte royaal genoeg om te verblijven.” (Interview #10).

Naast een grote woonkeuken, moesten er ook een badruimte, afzonderlijk toilet, werkkast en ruimte voor de wasmachine komen (Initiatiefgroep VBO school, 1984b), en natuurlijk privéruimtes, oftewel slaapkamers. Eén van mijn mensen herinnert zich dat er bewust was gekozen om niet te veel privékamers te maken, zodat er ruimte was voor grote gemeenschappelijke ruimtes. Dit betekende wel dat er minder huuropbrengst was, maar gemeenschappelijkheid was belangrijker dan veel geld binnen krijgen (Interview #1).

De privéruimtes waren relatief klein. Er gaan verschillende verhalen de rondte waarom dit zo was. Een van de redenen is om zoveel mogelijk ruimte te hebben voor de gemeenschappelijke ruimtes (Interview #1). Volgens een medewerker van de WBVG had het meer te maken met geld besparen. Er is bewust ingeleverd op comfort in de woongroepen, bijvoorbeeld door kleine slaapkamers, om zo geld over te hebben voor de werkruimtes (Interview #8). Enkele van mijn oud bewoners herinneren zich echter dat de slaapkamers bewust klein werden gemaakt, zodat bewoners niet het hele huis konden overnemen, zoals ze dat hadden zien gebeuren in andere kraakpanden (Interview #1). Eén van de eerste bewoners vertelde: “We bouwden kleine kamertjes zodat die ideeën eigenlijk overeind blijven.” Door een ander persoon werd echter weer gezegd dat de kamers een vaste maat hadden, van zo ongeveer 18 vierkante meter, omdat dat een eis was voor de HAT subsidie (Interview #10). Dit laat zien dat herinneringen van mensen kunnen verschillen.

Een levendig plan

Er gingen een heleboel sessies aan vooraf voor het ontwerp af was. Sommige bewoners haakten later aan en herinneren zich een plan dat al af was. Toch werden er hier en daar ook nog in een later stadium aanpassingen gemaakt, zoals de vorm van de insteek verdiepingen of het in gebruik nemen van de leeggepompte kelder (Interview #9).

Sommige ideeën verdwenen in het proces, soms om onduidelijke redenen. Zo werd tijdens een van de eerste vergaderingen gezegd: “een doorgang tussen de twee woongroepen wordt op prijs gesteld” (Initiatiefgroep VBO school, 1984g). Het gaat hier om een deur in de muur tussen de twee woongroepen op zolder. Uit oude bouwtekeningen, de herinneringen van mijn mensen en een oude foto (zie figuur 12) blijkt dat er origineel ook een deur in die muur zat (Roza, 1985a; Interview #1). Toch is deze deur dichtgemaakt en is een nieuwe deur er nooit gekomen (Interview #1, #2), al werd deze decennia later alsnog realiseert. Daar zal ik later over vertellen.

Daarnaast waren er plannen en staan er ruimtes ingetekend op bouwtekeningen, die uiteindelijk nooit gerealiseerd zijn. Zo werd er bedacht om in de kelder een drukkerscollectief en de redactie van de nieuw op te richten stadskrant te vestigen, maar kwamen deze er nooit. Ook stond er op de begane grond een moderne haarwinkel ingetekend (Roza, 1985a), “een soort werkplaats waar mensen die geknipt willen worden en zij die willen knippen, elkaar kunnen ontmoeten” (Veluwepost, 1985c), maar is ook deze er nooit gekomen.

Het ontwerp was dus flexibel en kon aangepast worden aan wat men tegenkwam tijdens de (voorbereidingen van) de bouw. Ook hier zie je dat de *geleefde ruimte* invloed had op de *bedachte ruimte*.

Figuur 12: Door het glas van de deur is de opening tussen de twee woongroepen te zien (archief bewoner)

Externe inmenging en vooroordelen

Het ontwerp moest ook voldoen aan regels van externe partijen. Zo waren er bepaalde eisen vanuit de overheid wat betreft riolering, gas- en waterleidingen, geluidsisolatie en brandveiligheid ("1986 Verbouw voormalige school," 1986; Interview #11). Dit leidde ertoe dat mijn mensen hun best deden om zichzelf vaardigheden aan te leren om aan deze eisen te voldoen, zoals een groep vrouwen die leerde hoe ze gas- en waterleidingen moesten intekenen. De architect weet nog goed hoe dat ging:

“Dus wat deden die meiden, die maakten die tekeningen volgens het boekje. En die sjouwden met die boeken, met die tekeningen naar dat keuringsbedrijf. En dat werd goedgekeurd (...) zonder dat die keuringsambtenaar echt goed doorhad dat zij dat zelf gemaakt hadden. (...) toen die daar achter kwam had die zoiets van oh shit. Wat doe ik nu? Ga ik nu alles nog een keer opnieuw doen of is het in één keer goed? Maar zo flauw is ie niet geweest” (Interview #11).

Dit verhaal laat zien dat er een bepaald wantrouwen was naar mijn mensen, al zorgde dat in dit geval niet tot moeilijkheden. Bij brandveiligheid was dat een ander verhaal. Het ontwerp met vluchtroutes werd door de afdeling Bouwen & Wonen afgekeurd. Ten onrechte, vond de architect. Volgens hem was er sprake van discriminatie en vooroordelen (Interview #11). Hij zei hierover:

“(...) in Wageningen was toen de sfeer bij bouwen en wonen: dat kraakpand, dat kan nooit goed komen. Dat wordt slecht gebouwd, want dat doen ze zelf, dus dat kan gewoon niet goed komen. En ook die plannen zijn niet goed. En die architect, die eraan werkt is al helemaal niks. Want hij werkt voor krakers, dus dat kan nooit wat zijn” (Interview #11).

Dat er inderdaad sprake van een oneerlijke behandeling, bleek toen de architect contact opnam met brandweerinspecteur van de regio Gelderland, die de plannen wel goedkeurde (Interview #11).

4.2.3 Ideeën over samenwonen

Het samenwonen in een woongroep werd niet alleen vormgegeven door het ontwerp van de ruimtes, maar ook door ideeën en idealen die mijn mensen hierover hadden. In het krantje *Wankelende Waarden* (zie figuur 13) (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b) werd uitvoerig besproken wat ze verwachtten van het samenwonen en wat er volgens hen belangrijk is. Dit kan het beste samengevat worden in onderstaande passage van één van mijn bewoners:

“Wonen is voor mij meer dan een aantal kubieke meters ruimte voorzien van gas, water en elektrisiteit. Een mooie ruimte met daarbij verwarming, sanitair en wat extra ruimte om in te werken zie ik dan ook als een randvoorwaarde van het wonen. Een wezenlijk onderdeel van het wonen is het omgaan met mensen. Om eerste instantie zijn dat natuurlijk de mensen met wie je samen woont. Zij zijn immers diegenen voor wie je gekozen hebt om een stuk van je leven mee te

Figuur 13: *Wankelende Waarden* krantje 1985 (archief De Wilde Wereld)

delen. Dat blijft niet bij een gemeenschappelijke huishouding. Je zoekt bij hen stimulans, gezelligheid en steun en aan de andere kant geef je hen ook steun. Als je thuis komt moet je ook het gevoel hebben dat je een plek vindt waar je je op je gemak voelt en tot rust komt” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Een aantal van de punten die hierin worden genoemd, worden elders in het krantje nog verder toegelicht door mijn mensen.

Elkaar stimuleren

Volgens mijn mensen was een belangrijke reden om in een woongroep te wonen elkaar stimuleren en bekritisieren. Door kritiek te krijgen en je open te stellen voor de mening van anderen, worden je ideeën beter ontwikkeld, schrijven ze. Dit was volgens hen het grote verschil met een gezin, waar het koesteren en bij elkaar blijven centraal staat. In een woongroep is koesteren ook belangrijk, maar gaat het daarnaast om elkaar scherp houden (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Het stimuleren van elkaar wordt ook in verband gebracht met ‘zekerheid’. Volgens hen halen veel mensen zekerheid uit een vaste baan, een huis en een vaste relatie, maar kan dit ten koste gaan van je maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het is belangrijk om zekerheid uit jezelf te halen, uit je ideeën en idealen. In een woongroep wonen zorgt ervoor dat andere mensen je stimuleren en bekritisieren, waardoor je je verantwoordelijkheden beter kunt naleven. De woongroep biedt een vorm van zekerheid die steeds ter discussie staat en verandert. Ze schrijven: “(...) het gaat erom dat je (...) steeds de bestaande machtsverhoudingen ter discussie stelt, die overhoop haalt en zo nodig opzij zet” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Bovendien kom je in een woongroep meer je grenzen tegen, waardoor je jezelf beter leert kennen (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). Ze schrijven: “In een groep kom je meer bij grenzen van jezelf. Bij een relatie ben je veel eerder vertrouwd met elkaar en in een woongroep moet je daar meer aan werken en overschrijd je die grenzen steeds. Je kunt dan veel beter bepalen wat jouw zekerheid is”(Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Men was zich dus goed bewust van de dynamiek in de sociale organisatie van een woongroep, waarbij er spanning is tussen een bepaalde continuïteit die zekerheid biedt en voortdurende aanpassing. Daarnaast beseften ze zich dat het samenwonen met andere effect had op hun eigen ontwikkeling.

Leuk en gezellig samen

Naast elkaar stimuleren, vonden mijn bewoners het ook belangrijk om samen plezier te hebben. “Gezelligheid en een ontspannen sfeer is ook belangrijk bij wonen. Je moet samen lol kunnen hebben,” schreven ze. Samen tijd doorbrengen werd als een belangrijke meerwaarde gezien, waarvoor gemeenschappelijke ruimtes van belang zijn. “Het is leuk om met elkaar te eten en het huishouden te doen en om daarbij contact te hebben” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985c). Specifiek werd genoemd dat je dan je huis niet uit hoeft om activiteiten samen met mensen te doen: “Want als er meer gemeenschappelijke ruimtes zijn, kun je veel vaker iets samen doen terwijl ik daarvoor nu steeds het huis uit moet” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b) Naast gezelligheid is het ook belangrijk om rust te kunnen vinden en je terug te kunnen trekken. Gemeenschappelijke interesses en interesse in elkaar werden ook als meerwaarde gezien. “Dat er mensen zijn in huis waar je een beroep op kunt doen (bij nare en leuke dingen)” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). De idealen gemeenschappelijkheid en zorgzaamheid komen hierin naar voren.

Genderrollen doorbreken

Een ander belangrijk punt dat zij noemden was het doorbreken van traditionele genderrollen, wat typerend was voor de emancipatiebeweging in de jaren '80. Op de zolderverdieping koos men bewust voor aparte vrouwen- en mannenwoongroepen (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

De mannen vonden het belangrijk om een gelijke verdeling in huishoudelijke taken te hebben (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). Ze schreven:

“Als je met mannen woont kun je mannen makkelijker aanspreken op het huishouden. Over het algemeen ruimen vrouwen eerder en meer op dan mannen (...) In gemengde groepen leidt dit vaak tot conflicten tussen mannen en vrouwen. Als je met mannen woont heb je die conflicten niet meer; ben je juist allemaal gelijk in het doen van huishoudelijke zaken en word je er ook meer mee gekonfronteerd” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b)

Ze vonden het ook belangrijk om als mannen voor elkaar te zorgen en zich kwetsbaar op te durven stellen:

“Het moet ook lukken om bij mannen tot rust te komen, je ei kwijt te kunnen; de andere kant van het wonen. Ook ben ik als man opgevoed om te presteren en me onkwetsbaar op te stellen. Door het wonen met mannen wil ik dat gevoel tussen mannen proberen wat te veranderen. (...) je wat kwetsbaarder tegenover elkaar op te stellen. Dat kan heel bevrijdend zijn” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

De vrouwen benoemden ook dat ze het fijn vonden om niet in traditionele rollen te vervallen door alleen met vrouwen te wonen. Daarnaast benoemden ze dat het goed was voor hun zelfvertrouwen: “Belangrijk is dat je dan niet meteen wordt overdonderd door mannen, (...) daardoor kun je ook beter een eigen gevoel van zelfverzekerdheid opbouwen” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Mijn mensen bouwden dus niet alleen een fysieke ruimte waar hun gewenste leven zich moest afspelen, maar ook aan een sociale leefomgeving die dit leven moest vormgeven. Wat hiervan overeind is gebleven, vertel ik in H.6.2.

4.2.4 **Kommentaar op het ontwerp**

De Stadsvernieuwingsprijs

Mijn ontwerp heeft zowel positief als negatief commentaar gehad. In 1987 heeft mijn project de Stadsvernieuwingsprijs van Zuid-Holland gewonnen. Deze prijs wordt uitgereikt aan vernieuwende lokale projecten op gebied van stadsvernieuwing. Mijn mensen wonnen die hoofdprijs van 15.000 gulden. Een flinke financiële meevaller en een fijne blijk van waardering (De Waard, 1989). De jury was vooral te spreken over multifunctionaliteit van het gebouw en het doorzettingsvermogen van mijn mensen en zagen mijn pand als een voorbeeld voor andere projecten ("Juryrapport Stadsvernieuwingsprijs Zuid-Holland," 1987). Een deel van het jury rapport luidde:

“Het is de initiatiefnemers gelukt, dankzij een enorm uithoudingsvermogen en doortastendheid, hun eigen ideeën op het gebied van wonen, werken en cultuur in praktijk te brengen. Van dit project kan een voorbeeldwerking uitgaan naar andere soortgelijke initiatieven in Nederland. De afspraken en beheervoorwaarden die in dit project zijn ontwikkeld, kunnen tevens een voorbeeld zijn voor andere woningbouwverenigingen (...)

De jury hecht ook veel waarde aan de integratie van functies binnen één gebouw: wonen, werken, culturele ruimtes. De groep heeft zich niet laten ontmoedigen door het ontbreken van financieringsmogelijkheden voor de verbouwing van de werk- en culturele ruimtes. Het ideaal van de integratie van functies is overleefd (“Juryrapport Stadsvernieuwingsprijs Zuid-Holland,” 1987).

Mooie woorden. Maar ze hadden ook kritiek, met name op de goedkope afwerking en de indeling van het pand:

“Bij de architectonische kwaliteit zijn enkele kanttekeningen te maken. De vele bouwkundige eisen en het streven naar lage huren hebben ook nadelige effecten opgeleverd. Uit financiële overwegingen zijn bijvoorbeeld de dakramen in de slaapkamers niet draaibaar gemaakt. De ventilatiemogelijkheden lijken de jury niet optimaal. De jury had het aardig gevonden als de gemeenschappelijkheid die het project kenmerkt, wat meer tot uitdrukking was gekomen in de onderlinge rangschikking van de diverse ruimten” (“Juryrapport Stadsvernieuwingsprijs Zuid-Holland,” 1987).

De punten van kritiek bleken later terecht te zijn. De dakramen werden decennia later vervangen door ramen die open konden en er werden ventilatoren op het plafond van de woongroepen geïnstalleerd. Daarnaast zou de indeling van het pand regelmatig als zwak punt worden genoemd in de samenhang van de pandgebruikers, zoals later in 6.4 aan bod komt.

De krakersinvloed

De architect kreeg van collega-architecten ook kritiek. Zij vonden dat hij de kans had laten lopen om iets spectaculairs te kunnen maken. Maar, zo vond hij, dit was niet het pand voor architecturale hoogstandjes. Het pand moest betaalbaar en functioneel zijn. De bewoners moesten het zelf bepalen. Hij was er om tips te geven en te onderhandelen met de aannemer (Interview #11). Daarnaast waarschuwde collega-architecten hem dat samenwerken met krakers zijn imago zou schaden. Maar, zo zei hij: “Ik ben er niet één kwijtgeraakt” (Interview #11).

Een oud bewoner, die later zelf aannemer is geworden, vond ook dat het mooier had kunnen zijn, maar dat de indeling paste bij de kraakgedachte. “Het pand is wel echt gerealiseerd in de tijdsgeest van de kraakgedachte. Zoveel mogelijk mensen zo goedkoop mogelijk hier laten wonen. Ik had dat nu heel anders gedaan. Zonde van het pand al die kleine hokjes. Overal hokjes voor alles” (Interview #3).

Mijn *bedachte ruimte* was dus, zoals ik eerder ook al vertelde, sterk gebaseerd op de ideeën van de krakers, die niet altijd overeenkwamen met hoe andere partijen, zoals architecten, *dachten* over ruimtes. Er is hier sprake van verschillende kennissystemen om een ruimte te beoordelen.

4.2.5 Een korte analyse

Dit deel van mijn verhaal laat zien hoe het concept van het woon-werk-kultuurpaleis, de *bedachte ruimte*, niet alleen bestond uit ideeën voor het pand, maar ook voor de gemeenschap die er gebruik van ging maken. Er werd nagedacht over zowel mijn materiële als sociale aspecten.

Deze plannen werden grotendeels gevormd door mijn bewoners zelf en gebaseerd op hun levensstijl en idealen, geworteld in de kraak- en aktiebeweging. Door bepaalde materiële en sociale kaders te ontwerpen, hoopten ze dat het gewenste leven zich in mij zou afspelen. Deze kaders waren echter altijd aanpasbaar aan wat zich voordeed in hun levens, wat bleek uit een

flexibel ontwerpproces voor de ruimtes of een veranderlijke zekerheid in de sociale organisatie van de woongroepen.

Daarnaast speelde ook het bestaande gebouw (de *waargenomen ruimte*, die op haar beurt de materiële verwezenlijking van de *bedachte ruimte* van een andere tijd is) en de context, in de vorm van inmenging van buitenaf, een rol in het ontwerp. De *bedachte* en de *geleefde* ruimte vloeien in de praktijk in elkaar over én worden beïnvloed door hun eerdere versies.

4.3 De verbouwing van De Wilde Wereld

In 1986 kan de verbouwing eindelijk van start gaan ("Start verbouw voormalige VBO-school," 1986), tot grote vreugde van mijn mensen. Zoals één van mijn initiatiefnemers schreef: "We zijn dan ruim een jaar bezig met alleen maar praten, schrijven, discussies voeren, beargumenteren totdat we er bij neervallen, lobbieën en tenslotte wachten op beslissingen van anderen (...) Het is tijd om te gaan verbouwen" (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). Ik zal wat meer vertellen over wie er aan mijn pand bouwden en waarom, hoe de verbouwing werd geregeld en uitgevoerd; en hoe mensen dit hebben ervaren.

4.3.1 Het bouwteam

De verbouwing werd uitgevoerd door een groep vrijwilligers in samenwerking met Bouwgroep Lent. De initiatiefgroep had eerder actief gezocht naar mensen die wilden meebouwen door rondleidingen en informatieavonden te organiseren (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985a). Uiteindelijk ontstond er kernteam die er bijna fulltime was, met daaromheen een wisselende groep van ongeveer 30 mensen (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a; Interview #9).

Bouwen zonder eigenbelang

Veel vrijwilligers zouden nooit komen te wonen of werken in mijn pand en bouwden mee uit solidariteit, niet uit eigenbelang (Interview #3, #9, #10). Deze solidariteit was geworteld in de kraak- en aktiebeweging van de jaren '80. Eén van mijn mensen herinnert zich:

"Ja, dat was gewoon solidariteit, dat was een kernbegrip. We hadden natuurlijk daarvoor vijf jaar lang van alles en nog wat gekraakt en akties gedaan. (...) Er was een heel grote saamhorigheid in die tijd en veel mensen die er ook nooit gewoond hebben of gewerkt hebben zich ingezet." (Interview #10).

Zelfs toen duidelijk werd wie er zouden gaan wonen en werken, werd pas op het laatst bepaald wie welke ruimte zou krijgen, zodat men niet uit eigenbelang meer energie stopte in de eigen ruimte. Eén van mijn mensen herinnert zich dit als volgt:

"Maar wat ik me herinner is dat toen we gingen verbouwen dat we echt heel erg lang uitgesteld totdat je mocht bepalen wat jouw ruimte werd, wat jouw kamer zou worden. (...) Dat moest vanuit het idee van gezamenlijkheid (...) dat je inderdaad ook net zo goed de werkruimtes deed, dat moest het gevoel blijven. Heel tot het einde" (Interview #9).

Dat mensen meehielpen zonder eigenbelang ging er bij sommige gemeenteraadsleden niet in. Zij hadden lucht gekregen dat er veel meer mensen meehielpen dan dat er gingen wonen en vertrouwden het niet. Volgens mijn architect konden zij niet begrijpen dat mensen het prima vonden om voor niets aan een ideaal te werken. Ze waren bang dat het subsidiegeld in eigen zak werd gestoken en daar geen belasting over werd betaald. Gelukkig waren er genoeg raadsleden die een kijkje hadden genomen bij de verbouwing en het wel vertrouwden (Interview #11).

Figuur 14: Samen bouwen (archief De Wilde Wereld)

Werkeloosheid

De bouwers konden zoveel tijd investeren, omdat veel van hen werkloos waren. Zoals ik eerder vertelden was er veel jeugdwerkeloosheid in de jaren '80. Daarnaast herinnerden mijn mensen dat veel mensen in hun scene bewust werkeloos waren, om hun tijd te gebruiken voor actievoeren en andere nuttige bezigheden, zoals het bouwen van mij (Interview #1, #10). Ze geven zelfs aan dat ik er niet was geweest als ze niet werkloos waren geweest.

X: "Anders was het niet gelukt". Y: "Anders was het- op geen enkele manier gelukt." Z: "Dat kan niet alleen in de avonden en de weekeinden. W: "Die zeventig vrijwilligers die kwamen niet uh zomaar ergens vandaan."

X: "dat kun je echt wel aan mekaar verbinden. Ik heb uh uhm, al mijn tijd hier gewerkt aan het gebouw (...) 3,5 jaar heb ik hier gewerkt in t gebouw, ja." (Interview #1).

4.3.2 De bouwplanning

De bouw werd gecoördineerd door mijn mensen en hun bouwteam, bouwgroep Lent en de architect. Zoals ik eerder vertelde, wilden mijn mensen veel zeggenschap hebben in het hele proces, dus werd er goed nagedacht en vergaderd over hoe de samenwerking eruit moest komen te zien (Initiatiefgroep VBO school, 1985d).

Soms moesten er echter ook concessies worden gedaan. Zo blijkt uit een brief van de architect aan de initiatiefgroep, dat de groep een volledig democratisch en non-hiërarchisch systeem wilde, maar dat dit voor hem als architect niet werkbaar was, omdat zijn rol juist bestond uit het delegeren van verantwoordelijkheden. Daarnaast zou hij verantwoordelijk worden gehouden voor de kwaliteit door de gemeente en WBVG, en kon hij zich geen blunders permitteren. Hij wilde dat

er een dagelijkse uitvoerder was met ervaring, die de bouwers konden aanspreken (Roza, 1985b). Deze uitvoerende rol werd gegeven aan Bouwgroep Lent.

Samenwerking en overleg

Uiteindelijk kwam de volgende samenwerking eruit:

“In deze organisatie komen wij zelf, de bouwsters, op de eerste plaats. Daarnaast is een belangrijke rol ingeruimd voor de architect en voor de aannemer/uitvoerder. De functie van de uitvoerder is een continue begeleiding van de werkzaamheden, zodat in ieder geval voldoende vakkennis aanwezig is. Uit de eigen groep wordt een coördinatie-team samengesteld dat ook de begeleiding van de bouwwerkzaamheden tot taak heeft; zij nemen alle klussen op zich, die niet direct met bouwen te maken hebben. De voornaamste taak van de architect is het verzorgen van een juiste interpretatie van de tekeningen en het garanderen van een voldoende kwaliteitsnorm. Kortom, hij kijkt ons kritisch op de vingers” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

De koördinatoren namen telkens een week de koördinatie op zich. Aan het eind van elke week werd het stokje overgedragen aan een ander tijdens een koördinatoren-overleg (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). Eén keer in de maand was er een bouwteamvergadering met Bouwgroep Lent, de architect, de WBVG en de koördinator van de betreffende week. Daarin werd gesproken over de voortgang van de bouw (zie figuur 15) (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a).

Figuur 15: Bouwoverleg (archief WBVG)

Kommunikatie intern

Om de vrijwilligers en andere betrokkenen op de hoogte te houden van mijn bouw, maakten mijn mensen een blaadje genaamd Wildgroei (zie figuur 16) (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a).

Figuur 16: Wildgroei blaadje 1985 (archief De Wilde Wereld)

Hierin werden de ontwikkeling van mijn bouw beschreven, belangrijke klussen vermeld waarvoor mensen gezocht werden, en ALV's aangekondigd (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986c). Daarnaast stonden er updates in over de WBVG en de verbouwing van hun andere panden (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1987), wat de betrokkenheid van mijn mensen bij de bouw laat zien.

4.3.3 Het bouwproces

Van maandag tot vrijdag, van negen tot zes werd er gebouwd aan mijn pand. Elke dag waren er zeker zo'n 6 tot 12 vrijwilligers aanwezig (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). De Architect had een groot boek gemaakt, met daarin alle denkbare bouw cursussen (Interview #11). Daarnaast vind je in mijn archieven stapels bouw instructie-boekjes, van riolering en elektriciteit aanleggen tot aan schildercursussen.

Bouwgroepen

De bouwers gingen aan de slag in verschillende groepjes. Er was bijvoorbeeld een elektra-groep, een loodgietersgroep en een houtbewerkingsgroep (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). Er was ook een vrouwenbouwploeg, voor vrouwen die graag alleen met vrouwen werkten (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a). Als je ergens heel goed in was, dan kreeg je de leiding over die taak en legde je de rest uit wat ze moesten doen. De structuur was binnen de bouwgroep in principe democratisch en non-hiërarchisch van opzet, waarin iedereen evenveel zeggenschap droeg, maar de verschillende groepen hadden ook een zekere mate van autonomie, "omdat de verbouw anders meer in praten dan in bouwen uitmondt" (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). Wel was het zo dat men nooit verplicht werd om dingen te doen. Eén van mijn mensen herinnert zich:

"Als je meedeed, dan praatte je mee. En als je het niet deed, ja, dan was je d'r niet. Dus het was non hiërarchisch. Iedereen die kon meedenken en meedoen. Je had natuurlijk wel degenen die dingen bedacht hadden en die dan tegen anderen zeiden wat ze moesten doen, als ze dat wilden doen en niet dat ze moesten doen (...) en dan konden ze ook wel kiezen" (Interview #9).

Iedereen was welkom om mee te komen bouwen, ongeacht hun bouwvaardigheden. De architect verteld hierover:

"Als je daar binnenkwam dan was er een groepje mensen die, want je was soms ook een vreemde die wilde meedoen, maar die je niet kende. Dus dan werd er vrij snel uitgezocht van wat je het beste zou kunnen doen" (Interview #11).

Als het nodig was gaf iemand van bouwgroep Lent instructies. Eén persoon herinnert zich: "Er was dan wel een elektricien van de bouwgroep en d'r waren dan een paar mensen vanuit de zelfwerkzaamheid, die dus meeliepen met de elektricien om de elektriciteit aan te leggen" (Interview #10).

Figuur 17: Zelf bouwen aan het pand (archief De Wilde Wereld)

Spanningen met Bouwgroep Lent

Over de tijd namen mijn mensen de bouw steeds meer over van Bouwgroep Lent. Sommige herinneren zich dit als een natuurlijk proces, waarbij de klusjesmannen van Lent steeds meer overbodig werden (Interview #1, #2). Volgens andere was er sprake van spanningen met Bouwgroep Lent en hebben mijn mensen ze eruit gezet (Interview #1). Ook een werknemer van de WBVG spreekt over “het wegsturen van de aannemer” (Interview #8).

Eén oorzaak die meerdere personen noemden was dat Lent te veel mensen had ingezet op de klus. De één zegt dat ze de vrijwillige bouwers onderschat hadden en hadden gedacht dat ze waarschijnlijk snel zouden afhaken. Het tegendeel bleek waar te zijn: ze gingen alleen maar meer bouwen (Interview #1). Volgens een ander hadden ze veel mensen ingezet om meer geld te verdienen (Interview #1).

Uit de archieven blijkt bovendien dat ook het parttime werken van de vrijwilligers een moeilijkheid vormde:

“Lent zijn met te veel mensen aan klussen bezig die samen met ons hadden ontmoeten. De komende tijd komen er wel minder van Lent naar Wageningen. Moeilijkheid voor Lent is dat wij met zoveel mensen komen, en dat er veel mensen maar een halve dag komen” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986b).

Een andere oorzaak die werd genoemd is een verschil in perspectief over het kwaliteitsniveau. Volgens één van mijn mensen werd Bouwgroep Lent tijdens het samen bouwen helemaal gek van mijn mensen, omdat ze alles heel precies en goed wilden doen en dat enorm veel tijd kostte (Interview #2).

Als ik Lefebvre’s woorden mag gebruiken, dan zou ik zeggen dat hier ook sprake is van verschillende *bedachte ruimtes*: voor Bouwgroep Lent was ik een project waar ze voor werden ingehuurd en zo efficiënt mogelijk wilden afronden, terwijl ik voor mijn mensen hun toekomstdroom was die ze zo mooi mogelijk wilden maken. Daarnaast zie ik dat Bouwgroep Lent werkten aan een *bedachte ruimte* omzetten naar een *waargenomen ruimte*, terwijl daar bij mijn mensen ook nog de dimensie van de *geleefde ruimte* bijkwam, omdat mijn bouw een belangrijk deel van hun leven bedroeg.

Ervaringen bouw

De geleefde ruimte is wat mensen met de ruimte doen, hoe ze het zich eigen maken en het zich herinneren. Eerder vertelde ik hoe dit al een rol speelde tijdens de ontwerpfase en hetzelfde is waar voor de bouwfase. De verbouwing heeft veel indruk gemaakt op mijn mensen. Wat blijkt uit hun talloze herinneringen aan deze periode.

Uit die herinneren blijkt dat veel mensen het leuk vonden om te leren bouwen. De meeste van mijn mensen waren studenten (geweest) en zij kwamen erachter dat het leuk is om met je handen bezig te zijn (Interview #1, #2, #9). Bovendien vertelden mensen dat het leren bouwen een gevoel gaf alles te kunnen; een gevoel van zelfstandigheid en autonoom zijn. Dat het helemaal niet zo moeilijk is om het zelf te doen (Interview #1, #9). Ze beschreven gevoelens van trots (Interview #1). Voor één bouwster gaf het een gevoel van krachtig zijn en invloed kunnen uitoefenen op je omgeving. Ze beschrijft dit als volgt:

“Het gebouw is voor mij zo ontzettend het zelf maken van het gebouw ook, nog meer dan de vorm van het gebouw. (...) Hierbij heb je gewoon heel veel invloed op je omgeving en dat geeft een heel sterk gevoel. (...) Alsof je echt gewoon op twee benen in de wereld

stond, dat je niet heen en weer wiebelt of zo? (...) Het gewone, je dagelijkse leefomgeving zo kunnen beïnvloeden samen met de mensen waarmee je leeft. Dat dat een heel krachtig gevoel geeft” (Interview #9).

Door het gebouw te bouwen, bouwde men dus ook aan zichzelf en de maatschappij.

Het zelf bouwen was niet zonder gevaren. Veel van mijn bewoners die meebouwden herinneren zich verhalen over ongelukken tijdens de bouw, al zijn er gelukkig nooit zware gewonden gevallen. Ze herinneren zich bijvoorbeeld dat ze tweedehands glas gingen ophalen in een busje, waarbij iemand in de laadruimte het glas moest vasthouden (Interview #1), het schilderen waarbij ze in de dakgoten zaten (zie figuur 18), en de omgevallen steiger die met een poot door het raam ging (zie figuur 19) (Interview #1, #2). Een aantal bouwers gaven aan dat toen gebouwd werd, nu nooit meer zou kunnen qua Arbowetgeving (Interview #1).

Figuur 18: Omgevallen steiger (archief bewoner)

Figuur 19: Schilderen in de dakgoot (archief bewoner)

't Is nooit af

In december 1986 was het dan eindelijk zover dat ik bewoond werd en een huis werd. Na bijna een jaar klussen was ik nog lang niet af, maar wel bewoonbaar genoeg voor de eerste bewoners om zich te huisvesten binnen mijn muren. Mijn mensen waren blij met het resultaat. Ze schreven: “Waar vorig jaar nog stoffige schoolbankjes stonden op een donkere zolder zijn nu lichte verwarmende kamers en stromend water. En dat hebben we allemaal zelf gedaan!!” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986d).

Figuur 20: De zolderverdieping vóór de verbouwing (archief WBVG)

Bovendien was de verbouwing binnen budget gebleven, waardoor het activiteitengedeelte gerealiseerd kon worden. Hier werd het volgende over geschreven:

Ook financieel is de zelfwerkzaamheid een succes geworden: een ruwe schatting zegt dat we genoeg bespaard hebben op de aannemersbegroting om het activiteitengedeelte te kunnen bouwen. Dus...het geld is er. Nu hoeven we er alleen nog maar iets moois van te maken” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986d)

Het afmaken van het pand bleek makkelijker gezegd dan gedaan. De motivatie was na een jaar bouwen flink gezakt. Een bewoner vertelde dat uit een enquête van de WBVG bleek dat dit vaak gebeurde zodra mensen ergens gaan wonen. Hij vertelde: “Op ‘t moment dat mensen daar gingen wonen hadden ze zoveel energie d'r in gedaan dat ze al la minute uh d'r mee stopte” (Interview #1). Bij mij gebeurde dat volgens hem veel geleidelijker, maar het was wel te merken (Interview #1). Bovendien moest het volledig op intrinsieke motivatie worden afgemaakt, omdat men niet gedwongen kon worden om te bouwen en Bouwgroep Lent niet meer hielp. De zaal en de meeste werk- en kantoorruimtes zijn pas rond 1988-1989 opgeleverd (Interview #10). En zoals ik eerder vertelde zijn sommige gepland ruimtes er nooit gekomen (zie Annex III voor plattegrond van het huidige pand).

Figuur 21: Resultaat van de verbouwing: woning op de zolderverdieping (archief WBVG)

Tijdens de bouw spoot iemand “‘t is nooit af” op mijn muren. Al snel werd dit mijn motto en duikt een afdruk van de tekst meerdere keren op in mijn archief. Enerzijds werd deze leuze uitgesproken in een bui van frustratie, waarschijnlijk gevolgd door een diepe zucht. Anderzijds was het een blijk van een zekere nuchterheid en acceptatie van de situatie, en zelfs een beetje enthousiasme voor de oneindige mogelijkheden van een eindeloos proces. Een bouwster zegt hierover: “Dat het nooit

af is en er altijd ruimte is om creatie te zien” (Interview #9). Dat mijn mensen zich bewust waren dat mijn toekomst niet vaststond blijkt uit een krantje waarin ze schreven: “En dan maar bekijken wat er na dertig jaar van over is !?” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a).

4.3.5 Een korte analyse

Uit dit deel van mijn verhaal wordt duidelijk dat, net zoals de ontwerpfase, ook de bouwfase werd geleid door brede kaders van idealen, zoals gelijkwaardigheid, autonomie, solidariteit en openheid. In deze idealistische insteek werden echter soms concessies gedaan om tot een praktisch uitvoerbaar plan te komen met de aannemer en architect, al kon een botsing met de aannemer niet voorkomen worden. Daarnaast maakte de temporele en maatschappelijke context deze manier van bouwen mogelijk, met weinig controles op veiligheid en veel tijd door hoge (jeugd)werkeloosheid.

Ook toont dit deel aan dat mijn mensen door zelf te bouwen niet alleen bezig waren met een *bedachte ruimte* te verwezenlijken tot een *waargenomen ruimte*, maar de ruimte-in-wording ook al een *geleefde ruimte* was. Zo werd de bouw beïnvloed door wat zich voordeed in de levens van de bouwers én vormde de bouw de *geleefde* ervaringen van de bouwers. In wezen bouwden mijn mensen door aan mij te bouwen ook aan zichzelf.

4.4 Deel conclusies

Dit hoofdstuk uit mijn verhaal laat zien hoe een deel van mijn materiële en sociale aspecten al bestonden voordat ik als huis ben ontstaan. Zij hebben zich eerst los van elkaar kunnen ontwikkelen en hebben elkaar door een samenloop van omstandigheden gevonden, waarin de maatschappelijke context en tijdsgeschiedenis een grote rol hebben gespeeld en waarbij zowel mijn mensen als externe partijen concessies hebben moeten doen in hoe zij mijn ruimte hadden *bedacht*.

De *bedachte ruimte* van mijn mensen, in de vorm van een woon-werk-kultuurpaleis, bestond uit het creëren van een constructie met zowel materiële als sociale aspecten. Deze constructie zou mijn leven gaan vormgeven en werd tegelijkertijd vormgegeven door de geleefde ervaringen die mijn pand en mensen al met zich meedroegen. Daarnaast zorgde het zelf verzinnen en bouwen van deze constructie door mijn mensen ervoor dat mijn *geleefde ruimte* al begon voordat mijn *gebouwde ruimte* af was, zover die ooit af zou zijn...

Deel II

Het leven van een huis

In 1986 werd ik een huis en betrokken de eerste generatie bewoners mijn ruimtes. Hoewel ik ervoor ook al bruiste van de levendigheid door alle vergaderingen en bouwactiviteiten, kon mijn leven als huis nu echt beginnen. In mij bevonden zich keukens, woonkamers, badkamers en slaapkamers. Elektriciteit, water en gas stroomden door mijn aderen. Maar als huis ben ik meer dan een set bewoonbare ruimtes; meer dan een gebouw. Ik word ook gevormd door het bewonen zelf. Elke dag maken mijn bewoners mij opnieuw tot hun huis door mij te beleven. Ik ben de plek die zij vullen met hun spulletjes en aanpassen aan hun behoeftes. Ik ben het podium waar zich hun dagelijks leven afspeelt. Ik ben de locatie waar ze samenkomen met elkaar en waar anderen hen kunnen vinden. Ik ben de plaats waar ze naar terugkeren en soms moeilijk van weg kunnen gaan. Daarnaast leef ik met mijn omgeving en ben ik een spil in een netwerk van andere gebouwen en mensen.

Waar ik in mijn vorige verhaal vertelde over hoe ik als huis ben ontstaan, zal ik in dit verhaal vertellen hoe mijn leven er uit zag toen ik werd bewoond. Mijn levensverhaal wordt gevormd door de dynamische interacties van spullen, mensen, gebruiken en idealen. Beschouwd en beschreven in de verhalen van mijn mensen.

In mijn vorige verhaal liet ik zien hoe mijn mensen zowel bouwden aan mijn materiële als sociale constructie. In dit deel zal ik aan de hand van deze twee dimensies mijn verhaal vertellen, waarbij ik de onderdelen van deze constructies en hun ontwikkeling over de tijd beschrijf.

5| De materiële constructie

Mensen denken bij hun huis vaak aan de materie: het gebouw en de ruimtes waarin ze wonen. Mijn materie omvat mijn fysieke en waarneembare aspecten, zoals de bakstenen, hout en metaal waaruit mijn pand is opgebouwd, evenals de meubels en spullen die mijn ruimtes vullen. Althaus en Glaser noemen dit *gebouwde ruimte*; Lefebvre ziet het als *waargenomen ruimte* (Althaus & Glaser, 2014). In dit hoofdstuk vertel ik waaruit mijn materiële constructie door de jaren heen bestond, hoe het zich heeft ontwikkeld en welke factoren daarin een rol speelden.

Eerst vertel ik hoe mijn bewoners mijn materie beschrijven en welke onderdelen ze kenmerkend en belangrijk vinden. Vervolgens bespreek ik hoe mijn materie zich over de tijd heeft ontwikkeld en welke rol mijn bewoners hierin spelen. Tot slot ga ik in op hoe men mij onderhoudt en welke uitdagingen daarbij komen kijken.

5.1 Beschrijving van de materie

Mijn materie kan volgens Lefebvre gekend worden door de zintuigen van mensen (Schmid, 2008). In dit deel van mijn verhaal zal ik dan ook focussen op hoe mijn bewoners mij beschrijven. Hun beschrijvingen zijn gebaseerd op herinneringen, waardoor ook hun geleefde ervaringen rondom de materie duidelijk worden. Door de herinneringen van verschillende generatie bewoners te vergelijken kan ik niet alleen vaststellen welke aspecten belangrijk en kenmerkend zijn, maar ook hoe mijn materie is veranderd of hetzelfde is gebleven. Maar voordat ik vertel over hoe mensen mijn materie zien, ga ik eerst in op *welke* materie er volgens hen bij mij als huis hoort.

5.1.1 Perspectieven op mijn pand

Wat meteen opvalt aan de beschrijvingen van mijn bewoners is dat ze niet allemaal hetzelfde perspectief hebben op welke ruimtes tot hun huis behoren. Sommige zien mijn hele pand als hun huis, terwijl andere alleen hun woongroep als huis beschouwen (zie Annex III voor plattegrond van het pand).

De eerste generatie bewoners spreekt vaak over mijn gehele pand wanneer ze het over hun oude huis hebben. Ze hadden een hechte band met mijn pand, omdat ze er zelf veel aan hebben geklust (Interview #1, #2) en van veel ruimtes in het pand gebruikt maakten. Voor hen was ik een woonwerk-kultuurpand en niet alleen een woongroep (Interview #1, #2). De woongroepen werden de ‘mannenwoongroep’, ‘vrouwenwoongroep’ en ‘Emmaus woongroep’ genoemd en werden gezien als slechts onderdeel van mij, net zoals de activiteitenruimtes (Interview #1 en #2).

Toen er in de jaren '90 steeds meer nieuwe bewoners in mij trokken, veranderde de perceptie op wat ik was. Steeds vaker werd ik als huis gezien als de woongroep in plaats van het gehele pand. De nieuwe bewoners hadden vaak niet meegebouwd aan mijn pand en waren minder betrokken bij de activiteitenruimtes. Opvallend is bijvoorbeeld dat een bewoner die eind jaren '90 in de mannenwoongroep woonde wel het hele pand als huis beschreef, terwijl zijn buurvrouw uit dezelfde periode het bij de woongroep hield. Hij woonde en werkte in het pand én had meegebouwd aan het pand, ook al woonde hij er destijds niet. Zij wist daarentegen niet dat de eerste bewoners alles zelf hadden gebouwd en maakte weinig gebruik van de activiteitenruimtes. Uit een oude notulen van 1995, gepubliceerd in een nieuwsbrief uit 2003, blijkt dat meer bewoners moeizaam connectie vonden met het pand. Een bewoner vertelde: “de woongroep is mijn huis, de rest van het pand nog niet” (Kommunikatiegroep, 2003a).

Over de jaren werden nieuwe generaties bewoners steeds minder actief in de rest van het pand en zagen ze hun woongroep als huis. De woongroepen werden steeds meer gezien als losse locaties, wat terug te zien is door de naamaanduiding met het adres: H13, H15 en B5 (verwijzend naar Heerenstraat 13 en 15 en Burgtstraat 5). Het verschilde per generatie hoe de activiteitenruimtes gezien werden. Voor een bewoner die van 2000 tot 2007 op H15 woonde “hoorde dat er niet bij” (Interview #4). Terwijl het voor een bewoner die er tussen 2017 en 2020 woonde het een verlengde van zijn woonruimte was. Hij beschrijft:

“We hebben een klushok. We hebben de container van de Emmaus en dat soort dingen. We hebben de feestzaal beneden. Het voelt alsof het gehele ding een extensie is van je huis, het is niet je huis, maar een extensie van je huis.” (Interview #7).

Naast dat mijn perceptie door generaties heen veranderde, verschilde ze soms ook binnen een generatie door een verschil in betrokkenheid, kennis en gebruik. Zo vertelden twee bewoners die er na 2010 woonden dat hun visie op mij veranderde toen ze een bestuursfunctie namen bij vereniging De Wilde Wereld en meer kennis kregen over de geschiedenis van het pand en breder dachten over wat ik als huis allemaal was (Interview #7). Andere bewoners kregen meer besef van de extra ruimtes die bij hun huis hoorde toen ze een keer het klushok gebruikten (Interview #5).

Ook externe factoren konden de grenzen van mijn bestaan voor mensen veranderen. Zo besloten de woongroepen tijdens de lockdown gedurende de coronapandemie om één huishouden te vormen en zijn ze dat gebleven. Veel bewoners die na deze periode zijn ingetrokken weten niet beter dan dat hun woongroep uit zowel H15 en B5 bestaat en zien de gehele zolderverdieping als hun huis.

Dit geeft aan dat er over de tijd en tussen mensen verschillend over dezelfde ruimte wordt gedacht. Daarnaast laat het zien dat de beschrijving van de *waargenomen ruimte* deels afhankelijk is van hoe er over de ruimte *gedacht* wordt en er *geleefd* wordt.

5.1.2 Kenmerken van mijn pand

Voor het beschrijven van mijn materie gebruiken mijn bewoners veel verschillende woorden, waaruit een aantal overlappende kenmerken naar voren komen. Sommige van die woorden beschrijven niet zozeer mijn uiterlijk, maar de zintuiglijke ervaring die mijn materie opwekt.

Groot, ruim en licht

De woorden die door generaties heen het meest gebruikt worden zijn ‘groot’, ‘ruim’ en ‘licht’ (Interview #2, #3, #4, #5, #6, #7). Ik ben een groot pand met ruime kamers en grote ramen. Een bewoner die mij eind jaren ’90 bewoonde vertelt: “Ruim. Ik vond ‘t altijd heel ruim en groot. Dat is mijn eerste associatie” (Interview #2). Haar huisgenoot voegt toe: “Ik herinner me ook heel veel licht boven. Het was heel ruim en licht.” Vooral de gemeenschappelijke woonkamer en keuken werden groot gevonden. Een bewoner die tussen 2005 en 2010 op B5 woonde zegt: “De ruimte vind ik ook fijn. ‘t Is gewoon een heel ruim gebouw. De kamers zijn best groot, maar je hebt een hele grote woonkamer en keuken.”

Die ruimtelijkheid en licht zijn te danken aan de bouwvoorschriften voor schoolgebouwen en gemaakte keuzes door de initiatiefgroep en architect, waar ik het in hoofdstuk 4 uitgebreid over heb gehad. Schoolgebouwen vereiste begin 19^e eeuw hoge plafonds en grote ramen en daarnaast werden er op de zolderverdieping, waar nog geen ruimtes en grote ramen waren, tijdens mijn verbouwing grote gemeenschappelijke ruimtes en dakramen en lichtkoepels gecreëerd (zie figuur 22). De *gebouwde/waargenomen* ruimte is dus het resultaat van (eerdere) *bedachte* ruimtes.

Zelfs de slaapkamers, die zoals ik eerder vertelde relatief klein waren, werden door veel bewoners groot gevonden. Dit had te maken met de levensfase van student waarin veel bewoners zich bevonden, waardoor ze gewend waren aan kleine studentenkamers (Interview #2, #6). *Geleefde* ervaringen hebben dus invloed in hoe mensen over ruimtes *denken*.

Figuur 22: Lichtkoepel en hoge plafonds omstreeks 2006 (archief bewoner)

Hoewel men mij over het algemeen ‘ruim’ vond, benoemden verschillende generaties bewoners dat ik ook erg opgedeeld was. Een bewoner die van 2017 tot 2021 op H15 woonde zegt: “Hele hoge plafonds, relatief grote ruimtes, maar ook erg verdeeld in stukjes” (Interview #7). In deel 4.2.4 vertelde ik al over een oud-bewoner die het zonde vond dat het pand is opgedeeld in hokjes, maar dat dit paste in de kraakbeweging (Interview #3). Ook bewoners die begin jaren 2000 mij bewoonden merkte de verdeeldheid in ruimtes op en wijdde dit aan de kraakinvoled: “Gekke verhoginkjes en tussenverdiepinkjes. (...) Je merkte heel erg dat daar kraak invloed zat. Heel erg zelf in elkaar geklust.”

Opvallend vonden veel oud-bewoners mij helemaal niet zo groot meer toen ze mij na decennia weer zagen. Sommige brachten dit weer in relatie met hun levensfase als student destijds, waardoor de ruimte relatief groot leek (Interview #2). De meeste dachten echter dat het kwam omdat mijn ruimtes inmiddels flink zijn dichtgegroeid met spullen en decoraties, waardoor de ruimte minder groot lijkt. Over deze toename aan spullen zal ik zo meer vertellen. In een enkel geval speelde ook omgevingsfactoren een rol. Een bewoner die in de jaren '90 bij mij woonde vond haar oude kamer veel kleiner lijken, omdat het er donkerder was geworden door een boom die over de jaren flink gegroeid is en meer licht tegenhoudt (#Interview #2).

Mooi oud pand met sporen

Veel van mijn bewoners benoemen ook dat ze mij mooi vinden. Vooral mijn oude details worden bewonderd, zoals mijn originele raampartijen (Interview #3) en houten balken (Interview #4 en #7). Voor sommige bewoners gaat die schoonheid gepaard met ontzag voor de geschiedenis van het pand. Een bewoner die van 2017 tot 2010 mij bewoonde vertelt: “Er is heel veel schoonheid (...) Je ziet een heleboel arbeid, door gewoon te kijken naar alle dingen en alle, je weet wel,

zichtbare balken. (...) Mensen hebben heel hard gewerkt om dit te maken, dat is mooi” (Interview #7). Haar huisgenoot voegt toe: “Het voelt alsof je iets erft dat al veel langer bestaat dan jij” (Interview #7). Mijn materie draagt dus de sporen van vervlogen tijden in zich.

Die sporen dragen echter niet altijd bij tot schoonheid. Zo zijn er sporen van lekkages, loshangende kabels die ooit ergens naar toe liepen, en vele beschadigen in mijn muren en vloeren. Met name de problemen met de afvoer in de douche van H15 worden genoemd (Interview #3, #4). Dit is al generaties lang een zwakke plek in mijn pand, waardoor H13 al flink wat vochtschade heeft gehad (Interview #5). Er is zelfs een stripverhaal over gemaakt in een nieuwsbrief van De Wilde Wereld (zie figuur 23).

Figuur 23: Stripverhaal uit nieuwsbrief (archief De Wilde Wereld)

Een veranderlijk klimaat

Een andere bijkomstigheid van oude panden is het bijzondere binnenklimaat. De temperatuur in huis is dan ook een veelgenoemd kenmerk. In de trappenhuisen van mijn pand zijn het gehele jaar koel, maar de temperatuur in de woongroepen op de zolderverdieping wisselt sterk. In de winter is het er koud door tocht die via spleten en kieren of vanaf de gang de woongroep binnenkomt (Interview #6). Daarnaast stijgt de warme lucht op in de hoge plafonds.

In de zomer wordt het in de woongroepen op zolder echter enorm warm (Interview #2, #3, #5, #6). De lichtkoepel fungeert dan als een soort kas en het omliggende platte stuk dak trekt met haar zwarte bekleding nog meer warmte aan. Wanneer je dan de trap oploopt naar de zolderverdieping, voel je het bij elke tree warmer worden. Bewoners die normaal gesproken op hun insteekverdieping slapen, verkassen vaak naar beneden (Interview #5) of zelfs naar het balkon (Interview #2, #3). Dat scheelt toch weer aan aantal graden. Eén bewoner schrijft er het volgende over:

“(...) het is warm. Echt warm. En daarom kan het ook niet naar mijn eigen kamer, omdat ik mijn bedbank beneden heb uitgekapt om te slapen. Boven slapen is te warm. (...) De thermostaat staat hier op warme dagen standaard op 29.8. Hoger gaat ie niet. Dan moet je bij de burens kijken, die thermostaat gaat wel hoger en heb ik ooit de 37 graden zien halen”.

De warmte wordt niet alleen geassocieerd met een gevoel, maar soms ook met een geur. Meerdere bewoners herinneren zich de ‘saunageur’ die van de houten balken kwam als het warm was (Interview #5 en #6).

Geluiden en sensaties

Naast geuren, brengt mijn materie ook bepaalde geluiden en sensaties met zich mee. De slaapkamers zijn van elkaar gescheiden met gipsplaten muren. Hierdoor horen bewoners veel van elkaars leven, waaronder muziek, emotionele uitpattingen en andere intieme momenten... (Interview #1, #7). Daarnaast kan men ook goed geluiden op de gang en, afhankelijk van de ligging van de hun kamer, uit de gemeenschappelijke ruimtes en het trappenhuis horen.

Eén van de eerste bewoners herinnert zich: “Zo'n voordeur die dan dicht slaat. Dat voelde je door al die wandjes heen” (Interview #2). In een kamer bewoog zelfs het bed als de voordeur dichtsloeg, bevestigden twee bewoners die in dezelfde kamer hebben gewoond (Interview #6). De bewoners die de kamers hadden aangrenzend aan het trappenhuis herinneren zich nog de geluiden van de trap (Interview #6). Een bewoner die een kamer naast het trappenhuis had kon zelfs herkennen wie er de trap op kwam: “Ook mijn kamer zat tegen het trappenhuis aan onze kant en (...) op een gegeven moment wist je precies wie thuiskwam door hoe ze liepen en hoe de deur dicht ging enzo” (Interview #6). Naast mensen, wordt door één generatie ook vaak de schreeuwende kat genaamd Couscous genoemd als veelvoorkomend ‘ganggeluid’ (Interview #6, #7).

Een andere bron van geluid is mijn platte dak, waar men via een brandtrap toegang tot heeft. De voetstappen van mensen op het dak zijn binnen goed te horen, vooral voor bewoners die in hun hoogslapers net onder het dak liggen (Interview #6, #7). De plastic lichtkoepel zorgt bovendien voor een bepaalde beleving van geluiden van buiten. Eén bewoner vertelt:

“(...) de regen op het dak. Op dat, op dat plastic. (...) Dat was echt zo. Dat dat je elkaar niet meer kon verstaan soms, omdat het miezerde en je dacht dat het een storm was buiten. Maar dat gaf ook zo'n gevoel van dat maakt het heel erg ‘homie’¹¹ dan, Want dan zat je met alles zo binnen met het idee dat het buiten een gigantische storm was. Dat je lekker met z'n allen samen binnen warm was en het ‘t licht veranderde ook zoals het overdag was. Dus dat dat was dan hele sfeer, dat was dan altijd een heel prettig moment in huis” (Interview #6).

Daarnaast herinneren bewoners zich het geluid van stampende vogels op de plastic koepel (Interview #4, #6).

Ook de zaal beneden brengt geluiden met zich mee. Bewoners van verschillende generaties gaven aan de feestjes in de zaal te kunnen horen boven in hun woongroep (Interview #3, #6). Als de bas hard staat trilt mijn hele pand bovendien mee. Dit geldt overigens ook voor de feestjes van de woongroepen die elders in het pand (en daarbuiten) te horen en te voelen zijn (Interview #4, #5, #6). Bij het jaarlijkse huisfeest deinst bovendien de houten vloerconstructie op de zolderverdieping vrolijk mee met de dansende meute.

De *gebouwde ruimte* is dus niet alleen zintuiglijk waar te nemen, het beïnvloedt ook hoe het leven in huis de zintuigen van mijn mensen binnenkomt.

¹¹ Ander woord voor gezelligheid/knusheid/huiselijkheid

Een creatief huis

De creatieve aankleding van mij wordt ook vaak benoemd als men het heeft over mijn fysieke aspecten. Dat begon al bij de eerste bewoners die mijn deuren, kozijnen en tafels in felle kleuren verfd:

“Kleurrijk zou ik ook zeggen (...) ik herinner me (...) de vloer die geel was. (...) Uhm dingen in dat uh op de deuren waar gekleurd. Ja dat hebben we nog heel lang uitgezocht hoe dat ik moest dat ie zo mooi fel werd. Nou, dat is kleurrijk” (Interview #2).

Figuur 24: Beschilderde tafel H15 (archief bewoner)

Met de dingen op de deur bedoelde ze twee slangen die op de deur naar de gang zijn geschilderd in de H15 woongroep. Ook op de keukentafel van deze woongroep zijn hetzelfde soort slangen geverfd (zie figuur 24). De keukentafel aan de B5 kant had ook een vrolijk kleurrijk patroon. De deur en beide tafelbladen zijn nog altijd hetzelfde, al is de verf hier en daar wat beschadigd.

Over de jaren zijn er veel (muur)schilderingen en allerlei andere decoraties en meubels bijgekomen. Latere generaties bewoners beschrijven mij vaak als ‘rommelig’ en ‘chaotisch’, maar ook als ‘creatief’ (Interview #5, #6 en #7). Eén bewoner die in die tijd in het huis woonde vertelt dat het zowel positief als negatief was:

“Ik zie de dualiteit een beetje in het huis tussen creativiteit en inspiratie. En artistieke dingen en, tja, het huis geeft veel, maar het is ook ongestructureerd, chaotisch, rommelig soms. Ook als ik niet wil dat het rommelig is” (Interview #7).

De eerdere generaties die mijn huidige staat zagen vonden het vaak erg ‘vol’ nu en zeiden dat het bij hun vroeger veel leger was (Interview #2, #3, #4). Vooral bij de allereerste generaties waren de ruimtes nog erg leeg, omdat alles net verbouwd was. Dit werd ook niet door iedereen mooi gevonden. De bewoners die in de jaren ‘90 in de woongroepen op de zolderverdieping kwamen te wonen, vonden de ruimtes destijds ‘steriel’ en ‘sfeerloos’. Sommige van hen vonden het er nog echt uitzien als een ‘katholieke school’ (Interview #3). Hier zie ik dus een verschil in mijn beschreven materie, wat op een verandering wijst. Hoe die verandering is verlopen vertel ik zo.

Belangrijke ruimtes

Uit de beschrijvingen van mijn materie komt ook naar voren welke ruimtes belangrijk waren voor mijn bewoners. Ze hadden de meeste herinneringen aan de gemeenschappelijke woonkamer en keuken. Alle generaties bewoners geven aan dat ze hier de meeste tijd doorbrachten (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7).

Een aantal bewoners benoemden echter ook hun eigen kamer (Interview #1, #2, #6) of het dak en balkon als favoriete plekken (Interview #2, #6, #7). Het balkon was overigens voor de eerste paar generaties van belang als doorgangroute tussen de woongroepen op zolder (Interview #1, #2, #3, #4, #5). De eerste generaties bewoners gebruikten bovendien andere ruimtes in het pand, en noemde ook de zaal en de doka als belangrijke ruimtes voor hen (Interview #1, #2, #3).

Een bewoner die tussen 2013 en 2015 op H15 woonde benadrukt dat het hele huis belangrijk is, vooral de ruimtes waar je kunt samenkomen met huisgenoten:

"Nou ja, ik denk het wel, sowieso je eigen kamer is natuurlijk heel belangrijk, want dat is natuurlijk je eigen plek in een huis en bij ons ja, de eettafel. Er werd veel gekookt, altijd daar, met z'n allen gezellig eten. Hangen op de banken, dus in de woonkamer veel. Het dak, het balkon en bij de burens. Ja, waren eigenlijk heel veel plekken. Ja, er zijn heel veel plekken waar je met je huisgenoten wel samenkwam. Ja, dat is lastig om te zeggen zo, dit is 'n belangrijke plek. Ja, je gebruikt heel het huis" (Interview #6).

5.1.3 Konnektie met mijn pand

Wat ook blijkt uit de beschrijving van mijn ruimtes, is dat bewoners zich hechten aan de materie van hun huis. Zoals ik eerder vertelde, is werd die connectie voor mijn eerste bewoners vooral opgebouwd door het bouwen aan het pand. Een bewoner en bouwster vertelt: "Het versterkt ook de band met je huis, vind ik, als je er zelf in klust. Je krijgt een hele andere waarde, een soort eigenaarschap denk ik." Haar huisgenoot voegt toe: "Ja, je waardeert veel meer dat het goed in de verf zit, want je weet hoeveel werk het is als je zo'n deur mooi hebt geschilderd" (Interview #2).

Maar ook latere generaties die niet hadden mee geklust, waren gehecht aan mijn ruimtes, zoals bijvoorbeeld bleek uit de reactie op veranderingen in het pand. Toen de WBGV nieuwe ramen kwam zetten en daarbij een deel van mijn oude balken verwijderde was niet iedereen daar blij mee. Een bewoner zegt: "Je kunt niet zomaar deze balk weghalen, die voelt alsof het een verlengstuk van jou is, omdat hij in jouw kamer staat. Het is een superoud gebouw en ik zorg voor dit deel ervan. En nu haal je zomaar deze balk weg zonder het mij te vragen." Haar huisgenoot voegt toe: "Die balken zijn ook superoud, ze zijn van de originele bouw, zo voelde het voor mij. En het was alsof het een museumstuk was, je kunt het niet zomaar weghalen" (Interview #7).

Soms beseften mijn bewoners pas hoe gehecht ze aan een ruimte waren, toen ze verhuisden. Een bewoner schreef daarover:

"Nu ik ga verhuizen, voel ik me extra verbonden met mijn kamertje. Het voelt alsof ik haar in de steek laat. We hebben zoveel meegemaakt. Ze was mijn oase. Hier heb ik gehuild, eindeloze uren gerust, geslapen, gepiekerd. Een ruimte waar ik verdriet, boosheid, extase heb gevoeld. Alleen in mijn kamer heb gedanst en gek gedaan, kwetsbaar alleen ben geweest. Mijn kamertje. (...) En hoeveel ik van het gebouw houd. De hoge plafonds en creatieve chaos. Kleuren en gekte. De oude balken die me een gevoel van geborgenheid geven. Alsof ze me omarmen".

Sommige bewoners vonden het fijn om een aandenken te hebben aan mij. Zo had een bewoner die van 2001 tot 2006 op H15 woonde bij vertrek een hele reeks detailfoto's gemaakt van mijn pand, omdat ze het wilde blijven herinneren (Interview #4). Een andere bewoner, die van 2008 tot 2014 op B5 woonde, kreeg van zijn vrouw een schilderij van mijn gevel, gemaakt door zijn tante, omdat ze wisten hoe gehecht hij was aan het huis (zie voorblad) (Interview #6). Daarnaast nemen sommige bewoners een aantal decoraties mee naar hun nieuwe huis.

De connectie met mijn materie wordt dus gevormd door het gebruik ervan én door de herinneringen die eraan vastkleven.

5.1.4 Een korte analyse

Dit deel van mijn verhaal laat zien hoe de gebouwde/waargenomen ruimte beschreven wordt aan de hand van de herinneringen van mijn mensen, waarbij hun zintuigelijke ervaringen een grote rol spelen. Hun waarnemingen worden beïnvloed door geleefde ervaringen of bepaalde kennis en gedachtes. Mijn *waargenomen ruimte* kan dus alleen gekend worden in relatie tot mijn *bedachte en geleefde ruimte*.

Ook laat dit deel van het verhaal zien dat de materie niet alleen behoort tot de *gebouwde ruimte*, maar ook onderdeel is van de *geleefde ruimte*. De materie is namelijk drager van herinneringen en heeft sporen van eerder *geleefde* levens. Daarnaast beïnvloedt de materie hoe het leven in mij ervaren wordt, door geluiden, geuren en sensaties te produceren die door mensen worden waargenomen en herinnerd.

5.2 Ontwikkeling van de materie

Mijn materie heeft zich door de jaren heen veel ontwikkeld. Zoals ik eerder vertelde, was ik nooit af, en zeker in de eerste decennia van mijn bestaan is er nog flink geklust. Elke bewoner en gebruiker voegde vervolgens iets toe aan mijn pand. Bovendien ontkwam zelfs een autonoom pand zoals ik niet aan aanpassingen aan nieuwe tijdperken en veranderende regelgeving. De invloed van mensen op de ruimte is wat Althaus en Glaser (2014) en Lefebvre (1974) de *geleefde ruimte* noemen. Voor Althaus en Glaser hoort hier ook de invloed van de omgeving bij.

5.2.1 Tijd voor iets nieuws

Als huis groei ik mee met het leven dat zich binnen en buiten mijn muren afspeelt. Zoals ik eerder vertelde, was mijn pand niet in één keer af; er kwamen telkens nieuwe ruimtes bij, en dus ook nieuwe mensen. Daarnaast wisselden mijn bewoners en gebruikers door de jaren heen. De doorloop in bewoners en gebruikers is vrij hoog (Interview #3, #8). Volgens een medewerker van de WBVG is dat een gevolg van hoe ik ben ontworpen: zo goedkoop mogelijk, waardoor de woon- en werkruimtes klein zijn. Dit trekt vooral starters aan met weinig geld, die relatief snel uitstromen als ze in de volgende fase van hun leven belanden (Interview #8).

Veranderende gebruikers, functies, tijden en spullen

Elke keer als er een nieuwe bewoner of gebruiker komt, kan dit een moment van verandering zijn. Ze nemen bijvoorbeeld nieuwe spullen mee of verven mijn muren. In de woongroepen worden de spullen in de gemeenschappelijke ruimtes gedeeld, waardoor er voornamelijk aan toegevoegd wordt en weinig meegenomen wanneer iemand verhuist. Ik zal in het volgende deel vertellen wat hiervan het gevolg is op de lange termijn.

De slaapkamers en activiteitenruimtes worden vaak leeggehaald wanneer er een nieuwe bewoner of gebruiker komt. Mijn activiteitenruimtes zijn door de jaren heen vaak van huurder en functie veranderd. Een voorbeeld: de ruimte op de begane grond van H15 is al gebruikt door de Woonwinkel, een kunstuitleen, een kapsalon, een zilversmid en een platenwinkel. Volgens een bewoner zorgt die doorstroom vaak voor verbetering: "Alle nieuwe clubjes die erin kwamen, dan heb je soms wel weer zo'n impuls, merkte ik, van ah ik wil dit graag veranderen, mooier maken" (Interview #5). Dat die aanpassingen mogelijk zijn heeft ook te maken met de structuur van De Wilde Wereld én de WBVG, waarin bewoners en gebruikers veel ruimte krijgen om mijn pand te veranderen. Mijn materiële constructie werd dus beïnvloed door sociale aspecten

Naast een verandering in mensen, verandert mijn meubilair ook met de tijd. Mijn bewoners kochten of kregen vaak tweedehands meubels, die na een tijdje weer vervangen moesten worden. Banken bijvoorbeeld. Een van mijn bewoners beschrijft mij als "De plek waar banken komen om te sterven" (Interview #7). Deze wisselden dan ook regelmatig. Daarnaast zijn er door de jaren heen nieuwe, grotere tv's en moderne vormen van muziek afspelen gekomen. Waar eerst de platenspeler overuren maakte (Interview #3), wordt er nu via een Bluetooth-verbinding een Spotify-nummertje opgezet. Soms zorgden deze ontwikkelingen ook voor een andere indeling in huis. Zo was er jarenlang een vaste telefoon in huis, waarvoor speciaal een hoekje was ingericht (Interview #2, #3). Zo past mijn materie zich aan veranderende tijdperken aan.

De deur

Een grote verandering in mijn woongroepen op de zolderverdieping was het plaatsen van de deur tussen B5 en H15 in 2008 (#Interview 5, #6). Je zou denken dat mijn woongroepen zelf met het idee kwamen, zodat ze niet meer over het balkon naar elkaar hoefden te lopen, maar niets is minder waar. Het was de brandweer die vond dat er niet genoeg vluchtwegen waren en besloot dat er een doorgang moest komen tussen mijn woongroepen. De bedachte ruimte had zich over de tijd ontwikkeld en moest voldoen aan nieuwe veiligheidseisen. Hoe deze deur het contact tussen de woongroepen heeft beïnvloed, vertel ik in H.6.4.

5.2.2 Alles kan en alles mag... of niet

Zoals ik in H.4 vertelde is er tijdens de ontwerp- en bouwfase altijd veel vrijheid geweest voor aanpassingen. Dit is niet anders tijdens mijn bewoning. Zoals een bewoner zegt: "Alles kan en alles mag" (Interview #7). Tegelijkertijd hechten mijn mensen zich aan mijn materie en willen het behouden en bewaren. Wat begon als een zorgvuldig ontworpen en opgebouwde woonruimte, transformeerde over de jaren tot een unieke levendige ruimte, die zich beweegt in een spanningsveld tussen verandering en behoud.

Een aanval op de oude ruimte

De vrijheid om de ruimte aan te passen was in het begin van mijn leven niet zo vanzelfsprekend. De eerste generatie bewoners was trots op het prachtige huis dat ze hadden gebouwd, en zagen mijn maagdelijke witte muren van destijds als het resultaat van hun harde werk. Toen ze mijn huidige bonte verzameling aan muurschilderingen zagen, zei één van hen dat de kraakpanden waarin ze woonde ook zulke muren had, maar dat De Wilde Wereld in hun tijd heel 'clean' was: "Je had het zelf gemaakt, dus je ging het niet bekladden" (Interview #1).

Toen de eerste bewoners van de mannenwoongroep één voor één verhuisden, kwamen er nieuwe mensen voor in de plaats met een andere kijk op de ruimte. Eerder vertelde ik al dat zij het maar kaal en kil vonden (Interview #3). Ze ervoeren echter weerstand vanuit de eerste bewoners om het interieur te veranderen. Deze generaties hadden blijkbaar verschillende ideeën over hoe de ruimte moest zijn, oftewel: er was sprake van conflicterende *bedachte ruimtes*.

Toen de laatste van de oude bewoners vertrok zijn ze "als een gek alles gezellig gaan maken", vertelde hij (Interview #3). In een paar weken tijd hebben ze mijn woongroep flink verbouwd. Een bewoner beschrijft het als "een soort aanval op de oude ruimte". Ze sloopten de halve muur tussen mijn woonkamer en keuken eruit, waardoor er een open keuken en eethoek ontstonden. Er werd een podium gebouwd met een bergruimte eronder voor platen en er kwam een oude houten kast op te staan. In de zithoek werd een zwevende insteekverdieping gebouwd, waardoor

er een zitkuil beneden kwam en een loungeplek boven. Er waren ook plannen om de badkamer uit te breiden tot over het trapgat, maar dit is er niet van gekomen (Interview #3).

Bij de vrouwenwoongroep bleef het interieur wat langer stabiel, herinnert zich een bewoner die er eind jaren 90 woonde. Deze woongroep was van begin af aan al veel gezelliger, vond een bewoner van toen (Interview #3). Uit een oude nieuwsbrief van De Wilde Wereld blijkt echter dat de nieuwe bewoners wel flink hebben opgeruimd:

“Gezamenlijk hebben de meiden de afgelopen tijd de huiskamer veranderd en eigendommen van oud bewoonsters verwijderd. 't Was moeilijk om eraan te beginnen, maar nu hebben zij 't gevoel dat 't inderdaad hun eigen plek is” (Kommunikatiegroep, 1997c).

Dit toont aan dat spullen en aanpassingen in de ruimte belangrijk zijn voor mijn bewoners om een mij ‘eigen’ te maken. Een oude bewoner kan dit proces echter tegenhouden, omdat hij of zij gehecht is aan hoe ik was. Wanneer er lange tijd niets is veranderd, terwijl daar wel behoefte aan is, kan er, zodra de gelegenheid zich voordoet, een grote verandering plaatsvinden. Vaak gaat een grote materiële verandering gepaard met grote veranderingen in de sociale constructie of cultuur in huis, zoals later in mijn verhaal zal blijken.

Een verandering in mij kan op den duur weer de nieuwe ‘standaard’ worden. Als ik Lefebvre’s woorden mag gebruiken, dan zien we een *bedachte ruimte*, waaraan de *geleefde ruimte* ontsnapt, maar waarbij deze *geleefde ruimte* de nieuwe *bedachte ruimte* kan worden.

Verzamelen en creativiteit

Spullen die weggingen werden vaak naar de Emmaus beneden gebracht voor een nieuw leven. Daar kwamen overigens ook de meeste spullen vandaan. Ik heb sommige van mijn spullen zelfs meerdere reisjes van en naar de Emmaus zien maken.

Vooraf bewoners van H15 worden geconfronteerd met de ‘welvaartsresten’ van de Emmaus, omdat ze dezelfde voordeur gebruiken. Een bewoner die tussen 2001 en 2006 op H15 woonde vertelt dat er vaak meubels en grofvuil bij de voordeur beneden werden gezet als de Emmaus niet open was. “En dan gingen we altijd eerst even checken. Kan er nog, is er nog iets leuks voor ons bij?”. Ze verzamelde die spullen op de plateautjes van de trap naar boven. “Die stonden soms ook echt helemaal vol met allemaal gehamsterde spullen van ons.” Ook ging ze vaak op zaterdagen met haar huisgenoten naar de Emmaus om verkleedkleding te zoeken om een voorraadjie mee aan te leggen (Interview #4). Men zag dus, net zoals tijdens de bouw, de waarde in tweedehandsspullen.

Figuur 25: Zelfgemaakt randje van scherven H15 (archief bewoner)

Naast verzamelen, was er ook ruimte voor creatieve interieurprojecten. Een huisgenoot had van oude scherven een randje gemaakt op de muur in de keuken (zie figuur 25) (Interview #4). Dit randje is er, ondanks dat al velen mensen er hun handen aan hebben opgehaald, nog steeds.

Zowel het verzamelen en de creativiteit zijn in de jaren daarna alleen maar toegenomen, en daar kwam rond 2007 een liefde voor rariteiten bij. Een bewoner die rond 2007 uit H15 verhuisde verteld: “Die twee dames die d'r kwamen wonen aan ‘t eind dat ik er

woonden, die waren veel meer (...) van gekke dingen. Stonden er een keer gekke dingen in je huis. (...) dat was daarvoor eigenlijk niet.” Een bewoner die met deze twee dames samenwoonde op H15 tussen 2007 en 2011, verteld dat ze inderdaad altijd op zoek waren naar rare dingen, zoals grappige krantenknipsels en relikwieën uit de Emmaus container. In deze container zitten spullen die zelfs de Emmaus niet meer kan verkopen. Via de gemeenschappelijke binnenplaats hebben bewoners toegang tot deze container. De aanwezigheid van de Emmaus en indeling in een samengesteld pand zoals ik, heeft dus invloed op de materie van de woongroepen.

Over de jaren werd H15 steeds voller (zie figuur 26). “Het kwam allemaal best vol te liggen bij ons boven en dan gaat het van kwaad tot erger natuurlijk. Ik ben ook ooit nog weleens langs geweest nadat ik ben verhuisd en toen was het nog wel verder ontploft”, verteld een bewoner (Interview #6). In deze tijd is er een grote klokkenverzameling aan de keukenmuur ontstaan, is de verkleedkist uitgebreid naar een verkleedhoek en kwamen er steeds meer gevonden en zelfgemaakte decoraties te hangen, zoals een stoplicht wat reageert op geluid en een kroonluchter gemaakt van bierflesjes. Daarnaast werden er vaak decoraties gemaakt voor themafeestjes, die vervolgens in mijn ruimtes bleven hangen (Interview #5, #6, #7).

Figuur 26: woonkamer H15, links omstreeks 2006 (archief bewoner), rechts 2023

Die verzamelingen en creativiteit inspireerde ook nieuwe bewoners. Er was veel vrijheid om te doen wat je wilde met de ruimte. Een bewoner die er van 2013 tot 2015 woonde vertelt:

“Je loopt hier binnen en ‘t is al een en al een soort van van alles. Dus je wordt gewoon heel erg- je bent heel erg vrij om heel creatief daar ook mee om te gaan en gewoon inderdaad heel erg te versieren. En het is niet allemaal strak en netjes, dus dat hoeft ook niet zo te zijn. ‘t Is echt gewoon zo, ja je kan doen wat je wil, soort van vrijheid (...)”.

Zo zie je dat bepaalde idealen, zoals vrijheid en het zien van waarde in alles, vanaf mijn ontstaan al bij mij hoorde en door mensen in de praktijk werden gebracht. Daarbij kan één generatie de wortels leggen voor een bepaald patroon of cultuur, bijvoorbeeld het verzamelen van tweedehandsspullen, en wordt deze cultuur doorgegeven van bewoner op bewoner, waarbij iedereen er zijn eigen draai aan kan geven. Daarnaast beïnvloedt ook de ruimte, waarin de cultuur gematerialiseerd is, nieuwe bewoners in hun omgang met de materie. Hierin zie je goed dat ruimtes relationeel zijn en zowel gestructureerd worden als structurerend zijn.

Ook op B5 waren tweedehands spullen van de Emmaus populair en groeide het aantal decoraties en schilderijen over de jaren, al bleef het er rustiger dan bij hun burens. Wel werd de woonkamer over de jaren aangepast aan behoeftes van nieuwe bewoners. Zo werd de in tweeën gesplitste

zithoek ergens tussen 2005 en 2008 weer één zithoek door het zwevende plateau omhoog te halen (zie figuur 27). Een bewoner uit die tijd herinnerde zich:

“Die zat halverwege en dat was echt een tv hoek eronder. Maar dat betekent dus dat je iedere keer je hoofd stoot of je rug stoot als je daar onderweg vandaag kroop. Toen was er iemand die daar dus helemaal gek van werd en naar de Gamma is gegaan en het omhoog heeft gezet” (Interview #6).

Het hogere plateau werd voortaan gebruikt als opslag, onder andere voor een royale verzameling matrassen. Deze werden gebruikt voor logees en als geluidsisolatie tegen de grote ramen en balkondeuren gezet tijdens feestjes.

Figuur 27: Woonkamer B5, links omstreeks 2006 (archief bewoner), rechts 2023

In 2009 ging alternatieve jongerenvereniging Unitas¹² failliet, waar meerdere bewoners destijds lid waren. Uit het oude pand van de vereniging konden mijn bewoners de plafondventilator, discobal en bestuurstafel krijgen. Die zijn alle drie opgehangen in B5. Een tijdje later hebben de bewoners een bar gebouwd met barkrukken, waardoor B5 alle benodigdheden had voor feestjes.

Op H13 is door de jaren heen ook heel wat veranderd. Naast drie slaapkamers is daar een aparte kamer zonder ramen. Deze werd rond de eeuwwisseling als muziekstudio gebruikt door de bewoners van H13 die samen in een band speelden (Interview #4). Later is deze kamer omgebouwd tot thuisbioscoop, wederom door gebruik van tweedehands materialen (Interview #5).

Aanpassingen in de materie gebeurden dus op basis van de behoeftes, ideeën en vaardigheden van de bewoners en door gebeurtenissen in mijn netwerk.

Voortbouwen op de vorige groep

Sinds het samenvoegen van B5 en H15 is de volheid in B5 wat toegenomen en in H15 wat afgenomen. Maar na jaren van verzamelen en creatie is mijn zolderverdieping een volle, chaotisch en creatieve plek geworden waar menig bezoeker zijn ogen uitkijkt. Nog altijd word ik uitgebreid met vondsten uit de Emmaus container, zelf geknutselde decoraties en een flinke verzameling activistische stickers.

¹² Unitas Wageningen is een jongerenvereniging die in 1935 als studentenvereniging is opgericht. In 1974 werden ook de deuren geopend voor niet-studenten en trok het vooral 'alternatievelingen' aan. Alle generaties bewoners kenden mensen van Unitas of waren zelf lid.

Tegelijkertijd zijn mensen gehecht geraakt aan bepaalde spullen van vorige generaties. Het verhaal achter spullen, bijvoorbeeld waar ze gevonden of hoe ze gemaakt zijn, worden overgeleverd van generatie op generatie. “Dat hoort bij het huis,” wordt er regelmatig gezegd als iemand op het punt staat iets weg te doen. Zelfs spullen die geen vaste plek hebben, mogen vaak niet altijd weg en “migreren” over de tijd door de ruimte. Als spullen door verschillende generaties worden geliefd, behoren ze op den duur tot mijn ‘kern’, en zal deze niet zo snel worden aangepast.

“’t Is echt een soort van huis dat constant voortbouwt op (...) de vorige groep”, verklaart een bewoner. Haar buurman van toen voegt toe: “Alles is tijdelijk, maar toch ook heel veel tijdloos” (Interview #5). Een bewoner die er in de jaren 90 woont legt uit waarom zoiets in mijn woongroepen eerder gebeurt dan in een normale woning.

“Doordat er zoveel doorstroom is blijven spullen ook heel lang in huis. In een normaal huis nemen de oude bewoners alles mee en krijg je een leeg huis. Maar hier zijn er al spullen en elke keer als er een nieuw persoon komt blijven de oude spullen er en komen er nieuwe spullen bij” (Interview #3).

Zo kan het gebeuren dat meerdere generaties vanaf de jaren ‘90 tot nu, knipsels, foto’s en plaatjes herkennen aan de muren van het toilet in B5 (Interview #3, #5). Er zijn zelfs spullen van mijn eerste generatie die nog altijd in mijn ruimtes rondhangen, zoals een uit tweedehands spullen geknutselde kameleon (zie figuur 28). Deze is over de jaren meerdere keren van plek veranderd, en uiteindelijk geëindigd op een balk in de woonkamer van B5. En ook de eettafel van de vrouwengroep met originele schildering pronkt nog altijd in de keuken van H15. Een bewoner die tussen 2007 en 2011 op H15 woonde vertelt hierover:

“We hadden een hele mooie eettafel. Die was, of mooi, nou ja, een historische eettafel. Die was ooit door de feministen groep beschilderd. Twee slangen die zo'n beetje in elkaar gedraaid waren. Knaloranje. Uh, oh, artistiek. Maar leuk dat zo'n uh, zo'n ontwerp dan al uh jarenlang meegaat. Dus uh ja, die hebben we ook zo gelaten volgens mij.”

Figuur 28: Kameleon (archief bewoner)

Het voortbouwen op vorige generaties, waarbij er zowel sprake is van verandering als behoud, past binnen Löw's theorie over spacing en synthese (2008). Er is een bepaalde orde van dingen, zoals mensen en spullen: de spacing. Daarnaast hechten mensen zich aan spullen en geven er betekenis aan: de synthese. Samen vormen ze niet alleen een ruimte, maar ook een ruimtelijke structuur, oftewel: een manier waarop de dingen geordend worden in de ruimte. Doordat de ruimte zowel structureert als gestructureerd wordt, blijft deze continu in beweging.

Een huis met een eigen leven

Toch doen bewoners regelmatig pogingen om orde te creëren door spullen weg te gooien. Ik heb ze soms twee keer per jaar naar de stort zien rijden met een vol busje. Desondanks blijf ik een vol huis. Het lijkt alsof mijn bewoners de controle over mijn materie langzaam hebben verloren. Dat blijkt ook uit het gegeven dat bewoners van latere generatie mij in toenemende mate zien als entiteit met een eigen leven. Er wordt vaak gegrapt dat ik spullen verplaats of verander en dat je maar beter kan wachten tot iets terugkomt dan te gaan zoeken (Interview #7).

Een bewoner die rond 2017 mij bewoonde zegt hierover:

“Een van de favoriete quotes van het huis is “Het huis geeft en het huis neemt” (...) dingen repareren zichzelf, je verliest spullen in de rotzooi, soms krijg je een ander voorwerp dat het eerste voorwerp vervangt, maar niet het eerste voorwerp is” (Interview #7).

Haar huisgenoot knikt en zegt: “Het leeft.” (Interview #7). Over de tijd heb ik, opgebouwd uit wat mijn bewoners door de jaren heen aan mij hebben toegevoegd en weggehaald, dus een steeds sterkere structurerende invloed gekregen.

5.2.3 Een korte analyse

Net zoals bij het ontwerp- en bouwproces kan mijn materie zich tijdens het wonen aanpassen aan de levens van mijn mensen, waarbij hun behoeften, vaardigheden en ideeën leidend zijn. Mijn geleefde ruimte, waaronder sociale aspecten zoals mensen en hun interacties, speelt een grote rol in de bedachte ruimte. Externe invloeden zoals de ligging naast een tweedehands winkel, regelgeving van de brandweer en gebeurtenissen in mijn netwerk beïnvloeden ook de ontwikkeling van mijn materie.

Een opvallend aspect van mijn materiële ontwikkeling is de spanning tussen behoud en verandering. Aangezien de gemeenschappelijke ruimtes van iedereen zijn, heeft iedere bewoner de vrijheid om deze aan te passen, al zorgen verschillen in de *bedachte ruimte* tussen generaties soms voor botsingen. Zodra de samenstelling van mensen en ideeën het toelaat, kan er een snelle en ingrijpende verandering optreden, wat ik een ‘disruptie’ wil noemen. De geleefde ruimte ontsnapt dan aan de bedachte ruimte, en er ontstaat een nieuwe ruimte en cultuur, die de nieuwe bedachte ruimte kan worden.

Daarnaast hechten nieuwe bewoners zich vaak aan delen van mijn oude inrichting en cultuur rondom spullen, wat versterkt wordt door gemeenschappelijke ruimtes waar spullen worden doorgegeven aan nieuwe generaties. Elke generatie geeft hieraan zijn eigen draai. Wanneer materie of de cultuur rondom spullen lang genoeg wordt overgeleverd, kan het onderdeel worden van mijn kern. Dit draagt bij aan mijn structurerende invloed en het beeld van mij als levende entiteit. Zo legden de eerste generaties de basis voor de structuur, terwijl latere generaties hierop voortbouwden en de structuur versterkten, waardoor nog latere generaties uiteindelijk meer door de bestaande omgeving werden gestructureerd dan dat zij deze zelf vormgaven.

5.3 Onderhoud van de materie

Naast het aanpassen van mijn materie aan hun levens, dragen mijn mensen ook zorg voor het onderhoud ervan. Door gebruik en verstrijken van tijd slijt mijn materie en moet het vervangen of opgeknapt worden. Mijn eerste mensen bedachten een onderhoudsysteem gebaseerd op zelfwerkzaamheid. Over de jaren bleek dit echter niet vanzelfsprekend te werken en zijn nieuwe versies van het systemen bedacht en verwachtingen bijgesteld. Ook de verdeling in verantwoordelijkheden tussen mijn bewoners, De Wilde Wereld vereniging en de WBVG veranderde over de jaren.

5.3.1 Zelfwerkzaamheid

Vanaf het begin wilden mijn bewoners zelf verantwoordelijk zijn voor het bouwen en onderhouden van mijn ruimtes, blijkt uit de notulen van één van de eerste vergaderingen van de initiatiefgroep

(1984b). Dit kwam voort uit de krakersmentaliteit waarin het van belang was om onafhankelijk en zelfstandig te zijn. Eén van mijn mensen vertelt: “Wij waren autonoom. We wilden alles kunnen en zelf alles kunnen repareren op onze manier” (Interview #10).

Als lid van De Wilde Wereld vereniging werd er van je verwacht dat je meehielp in mijn onderhoud. Dit systeem was niet alleen gebaseerd op zelfwerkzaamheid, maar ook op solidariteit en leek in uitvoering veel op het bouwproces. Geld van het rijk bestemd voor het onderhoud van de woongroepen werd gebruikt voor het gehele pand door te besparen op ingehuurde arbeid. Daarnaast kluste je als Wilde Wereld lid mee aan het hele pand en niet alleen aan de eigen ruimte. Er was een sterke oppositie tegen eigenbelang. “De Wilde Wereld is een gezamenlijk project en moet gezamenlijk gedragen worden. Gebeurt dat niet, dan bestaat het gevaar dat langs elkaar heen gewoond en gewerkt gaat worden en controle op onderhoud moeilijk wordt” (Vereniging De Wilde Wereld, 1995b), staat er in de archieven te lezen.

Volgens één van mijn mensen, die van begin tot nu betrokken was bij mijn pand, is dit jarenlang goed gegaan en werd het klussen gezien als morele plicht (Interview #10).

Diskussie en een nieuw systeem

Zodra er nieuwe mensen in mijn pand kwamen te wonen en te werken, begonnen er echter vragen te komen over het systeem. Een bewoners uit de jaren '90 herinnert zich dat ze zich verplicht voelde om te klussen, maar niet zo goed begreep waarom zij als bewoner andermans ruimte moest opknappen:

“En dat schilderen en bouwen, ja dat dat moest dan. (...) toen stond ik bij hun beneden dus iets te doen en dan deden zij niks en dan voelde dat wel een beetje raar. Ja dat vond ik niet fijn, maar ik voelde me wel verplicht (...)” (Interview #3).

Zij was niet de enige die vraagtekens had bij het onderhoudssysteem. Steeds vaker ontstond er discussie over het onderhoud, bijvoorbeeld over welke kleur de kozijnen moesten worden. Dit tot grote frustratie van mijn eerste mensen. “Want je hebt dus jaren vergadert met z'n allen om dingen af te spreken”, vertelde een bewoner, en nu moest alles weer opnieuw besproken worden (Interview #1). Daarnaast wilden sommige groepen niet meewerken tijdens de klusdagen en kochten het liever af, wat niet geaccepteerd werd omdat het inging tegen de idealen van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid. De zelfwerkzaamheid bleef, al ging het volgens mijn bewoners met heel wat “trekken en sjoeren” (Interview #1). Van begin af aan bleek het *bedachte* systeem van mijn eerste mensen niet altijd te passen bij de ideeën van nieuwe mensen en maar moeizaam *uitgeleefd* te worden in de praktijk.

In 1995 ging het dusdanig slecht met De Wilde Wereld dat er een discussie-weekend werd georganiseerd om te praten over de toekomst. In een stuk ter voorbereiding van de discussie schreef men “Momenteel heeft De Wilde Wereld geen hart. Er worden afspraken niet nagekomen. Er wordt niet geëvalueerd en er worden geen maatregelen genomen als dingen mis gaan. De verantwoordelijkheid moet beter verdeeld worden en de verantwoordelijkheid moet ook gevoeld worden” (Vorbereidingsgroep De Wilde Wereld, 1995). Naast een gebrek aan verantwoordelijkheid, werd ook een gebrek aan kennis gezien als reden van de problemen. In een notulen van de ALV in 1995 staat: “Veel specialistische bouw kennis is de afgelopen jaren weer langzaam uit De Wilde Wereld verdwenen. Om ook in de toekomst het pand zelf te kunnen onderhouden, moet er actief gezocht worden naar het behoud van zelfwerkzaamheid.”

Er vond een reorganisatie plaats, waarbij nieuwe werkgroepen werden geïntroduceerd, waaronder de Bouw- en Onderhoudsgroep (BOG) (Vorbereidingsgroep De Wilde Wereld, 1995). Daarnaast werd er een verdeelsleutel afgesproken, waarin de verhouding van zelfwerkzaamheid tussen bewoners- en gebruikersgroepen werd weergegeven, zodat er een duidelijke en eerlijke verdeling kwam in werk. (Kommunikatiegroep, 1999). Deze verdeelsleutel maakte voortaan onderdeel uit van het huurcontract.

De Bouw- en Onderhoudsgroep werd verantwoordelijk voor het inventariseren, plannen, organiseren en coördineren van onderhoud aan het pand en het afmaken van de verbouwing (Vereniging De Wilde Wereld, 1996). Ze organiseerden maandelijkse klusweekenden (Vereniging De Wilde Wereld, 1999). Onderstaand fragment uit de nieuwsbrief van De Wilde Wereld vereniging laat zien dat het allemaal niet heel soepel liep in mijn pand, maar dat daar met een dosis humor mee om werd gegaan:

“De Wilde Wereld komt nooit af! Maar eenmaal per maand is het raak. Het organiseren van een klussenweekend is minder eenvoudig dan het lijkt. (...) Sommige mensen willen graag schilderen, anderen kunnen helemaal niets anders. Zagen, timmeren of muren pleisteren: velen kunnen of willen het niet leren, Gelukkig vinden de leden van de BOG schilderen allesbehalve leuk, zodat een juiste mix van boggers en klussers toch heel wat voor elkaar kan krijgen. (...) We willen tenslotte in het gebouw nog iets nalaten voor we met pensioen gaan” (Kommunikatiegroep, 1997a).

Het probleem met mijn onderhoudssysteem was dat er geen consequenties zaten aan het niet nakomen van je taken. Daarom werd in 1998 “na lang aarzelen (...) afgesproken in de ALV dat aan bewoners en aktiviteitengroepen sancties opgelegd zullen worden indien zij niet meedraaien met beheer, bouw/ onderhoud of schilderweken”. Het idee was om hogere huren in te voeren als sanctie (Kommunikatiegroep, 1999). Dit nieuwe systeem ging in tegen de idealistische gedachte dat men uit solidariteit en verantwoordelijkheidsgevoel kluste in plaats van gedwongen werd om iets te doen. Niet iedereen stond dan ook achter het invoeren van straffen. Een bewoner die er destijds woonde denkt dat het beter was om mensen die actief waren te belonen met cadeautjes, in plaats van mensen die niets doen te straffen (Interview #3). Of er ooit sancties zijn uitgevoerd weet ik niet.

Trekken aan een dood paard

Wel blijkt uit mijn archieven en de herinneringen van mijn bewoners, dat de zelfwerkzaamheid moeizaam bleef verlopen. In 2003 was het buitenschilderwerk (weer) niet afgekomen, staat in de nieuwsbrief. Daarbij worden verschillende redenen genoemd, zoals een gebrek aan kennis en ervaring en verminderde betrokkenheid bij het pand. Ook werkte het systeem met onderhoudscoördinatoren, die de Bouw- en Onderhoudsgroep hadden vervangen, niet goed. Het wachten op hun instructies zou de eigen verantwoordelijkheid in de weg staan. Als oplossing wordt besloten om één coördinator per groep aan te wijzen, zodat het makkelijker is om spontaan te gaan klussen (Kommunikatiegroep, 2003a), maar ook dit blijkt op den duur niet heel goed te werken (Vereniging De Wilde Wereld, 2004).

Het organiseren van het klussen komt in de praktijk terecht bij één van mijn mensen die al sinds het begin bij mijn pand is betrokken. Uit een brief uit 2003 blijkt dat het trekken is aan een dood paard en hij zelfs bereid is om voortaan mensen in te huren:

“Wat wij ons kunnen afvragen is of we ooit nog weer zelf willen schilderen. Enkel en uitgezonderd heb ik geen heilig vuur aangetroffen, maar slechts moeten met tegenzin. Van

mij hoeft dit verder niet meer zo. Laten we dan het werk gewoon uitbesteden en de rekening betalen”.

Bewoners die er rond deze tijd wonen herinneren zich de problemen rond het onderhoud, voornamelijk het schilderwerk. Ze herinneren dat ze weleens klusten en hebben oude foto's waarop ze aan het schilderen zijn. Volgens één van hen werd het echter niet heel hard afgedwongen. Een ander vond het niet zo heel erg georganiseerd. Ze herinnert zich vooral die ene persoon die de kar trok en er weinig gevoel van “samen” was in het pand:

“Ik zag die een beetje als burgemeester van De Wilde Wereld denk ik, die zo wel een beetje probeerde zo heel lief wat dingen te doen, maar (...) d'r was niet heel erg een soort groepsgevoel van we doen dit samen en we hebben een planning ofzo en we weten wat er echt moet gebeuren, om dat gebouw ook samen te onderhouden” (Interview #4).

Een huisgenoot herinnert zich ook het gebrek aan groepsgevoel: “Ik denk ook dat het totaal van de delen niet zo sterk was. Dus daardoor kwamen die gemeenschappelijke dingen niet zo goed van de grond” (Interview #4).

Opvallend is dat een van hen ook zei: “In een echte woongroep zou je dat zelf meer in je handen nemen.” Hij zag zijn huis meer als een studentenhuus. Vanaf de eeuwwisseling kwamen er steeds meer studenten wonen op H15 en later op B5. In een notulen van een algemene ledenvergadering in 2017 worden de twee woongroepen aangeduid met ‘studentengangen’ (Vereniging De Wilde Wereld, 2017). Een bewoner die er tussen 2001 en 2006 woonde zei:

“(...) ik denk wel dat dat wel een beetje klopt dat er voor ons wel echt mensen heel bewust daar woonden van ‘ik wil een woongroep wonen’ en met een bepaalde mentaliteit en dat wij toch een beetje nog studentenhuus achtig waren”.

Toch is het zelf schilderen nog een aantal jaren doorgegaan. Een bewoner die van 2005 tot 2010 op B5 woonde herinnert zich dat hij nog elk jaar in de zomer de kozijnen ging schilderen. Dan werd er een steiger gehuurd. Verplicht was het echter niet, vertelt hij, maar “je deed dat, want men deed het (...) toen ik er kwam wonen ging iedereen schilderen dus dan ging je maar mee schilderen.” Een bewoner van H15 uit die tijd herinnert zich ook dat het gebeurde uit intrinsieke motivatie: “ja, was uh soort van op vrijwillige basis, want ze kunnen je niet dwingen, maar het moest toch gebeuren” (Interview #6). Uiteindelijk was echter zo weinig animo dat er geen steiger meer werd gehuurd, omdat het zonde was van het geld (Interview #5). Mensen niet kunnen dwingen om klussen te doen bleek vooral een mooi ideaal, dat in de praktijk maar lastig werd uitgevoerd.

Ook binnen de woongroepen werd er weinig structureel onderhoud gepleegd. Uit een notulen van 2013 staat: “Woongroepen laten kleine klusjes liggen, het wordt in sommige woongroepen uitgeleefd. Zeker H15 moet er beter uit gaan zien, de verhuurbaarheid dreigt echt te laag te worden zo.” Een bewoner uit die tijd herinnert zich dat de staat van zijn huis steeds verder achteruitging door gebrek aan onderhoud en dat er een ‘vrijheid blijheid’ mentaliteit was (Interview #6). Volgens hem waren het voornamelijk de studenten die weinig deden, omdat ze er maar tijdelijk woonden en waren de gebruikersgroepen een stuk verantwoordelijker:

“Maar goed, die waren allemaal veel volwassener dan wij waren. Dus ik kan me indenken dat zij gewoon dat deel hebben gedaan en dat vooral aan de studentenkant het gerommel en gemopper plaatsvond. Als je al jarenlang daar je ateliertje hebt, dan kan ik me voorstellen dat je meer verantwoordelijkheidsgevoel hebt dan wanneer je daar tijdelijk zit

en gewoon je je studie probeert te halen en daarbuiten zoveel mogelijk lol probeert te hebben” (Interview #6).

Maar een andere bewoner die rond dezelfde tijd op B5 woonde en in het bestuur van De Wilde Wereld zag dat anders:

“Naar mijn herinnering was het ook niet alleen dat de studenten niets deden, maar was het gewoon ‘t hele pand dat een beetje, iedereen was beetje meer met zijn eigen wereld bezig, met z'n eigen problemen en had daardoor minder tijd om (...) te helpen” (Interview #6).

Het schilderwerk werd ook extern bemoeilijkt door de monumentencommissie. Rond 2008 werden mijn buitenkozijnen ossenbloedrood geschilderd, een kleur die door de leden van De Wilde Wereld via een enquête was gekozen. De gemeente liet echter weten dat dit niet de juiste monumentale kleur was en dat het bovendien zonder vergunning was aangebracht (Van den Wijngaart, 2008). Eerder was er nooit commentaar op de kozijnkleuren, die varieerden van geel tot blauw en mintgroen (Interview #8). Toen de drukkerij tegenover mijn pand werd gesloopt en er meer zicht op mijn gevel kwam, werd de monumentencommissie kritischer, zoals in een brief wordt uitgelegd (Van den Wijngaart, 2008). Mijn pandgebruikers en de WBVG waren ontevreden over deze bemoeienis en de bijkomende kosten en werk (Interview #6, #8, #10). Er was een botsing tussen de bedachte ruimte van de monumentencommissie die over mij als monument zag, en mijn mensen die over mij dachten als autonoom pand. Ondanks pogingen om de beslissing aan te vechten, moesten de kozijnen opnieuw worden geschilderd door een externe partij. Volgens een bewoner die deze periode meemaakte was dit het einde van het zelf schilderen (Interview #15).

De geest van zelfwerkzaamheid

Uiteindelijk is er een situatie ontstaan waarin er weinig onderhoud door bewoners en gebruikers wordt gedaan. Een bewoner die tussen 2013 en 2017 op B5 woonde vertelt dat zelfwerkzaamheid expliciet in haar kontrakt stond toen ze er kwam wonen, maar dat ze in de praktijk weinig heeft gedaan (Interview #6). Een medewerker van de WBVG vindt het jammer dat ik niet de liefde krijg die ik volgens hem verdien:

“Met wat zorg en zo zou je daar ook gewoon echt heel trots op kunnen zijn. Ja, en het heeft geschiedenis. Mensen hebben daar (...) echt heel veel tijd en energie in gestoken door de jaren heen. Ja, dan verdient het pand het eigenlijk ook wel om wel een beetje zorgvuldig behandeld te worden” (Interview #8).

Volgens een bewoner met een bestuursfunctie ontstond op een gegeven moment een mentaliteit waarbij bewoners wel dingen verwachten van de vereniging of WBVG, maar zelf weinig verantwoordelijkheid namen in het onderhoud (Interview #5). Zijn buurman zegt dat deze houding kwam doordat men lange tijd geen verbetering zag aan het pand, maar wel dacht dat ze daarvoor huur betaalden (Interview #5). Het was soms onduidelijk welke verantwoordelijkheid bij wie lag. Dat is ook geen verassing als je ziet hoe mijn onderhoudssysteem zich over de tijd heeft ontwikkeld.

Op een gegeven moment werd de buitenkant van het pand, inclusief schilderwerk, voortaan door de WBVG gedaan, net zoals groot onderhoud. Bij groot onderhoud wordt er een aannemer ingehuurd. Er wordt echter wel van bewoners verwacht dat ze actief meehelpen. Bij het vervangen

de dakbekleding en lichtkoepel rond 2010 hielpen bewoners mee met sjouwen (Interview #6), evenals toen er nieuwe dakramen werden geplaatst in 2016.

Het binnenwerk bleef voor De Wilde Wereld. Om bewoners en gebruikers te stimuleren om te klussen is er tijdens de ALV bepaald dat je minimumloon kan krijgen voor de uren die je eraan werkt en een vergoeding voor de klusspullen (Vereniging De Wilde Wereld, 2016b). Eens in de zoveel tijd is er iemand die wat klust, zoals het schuren en lakken van het podium in B5 en het verven van muren (Interview #6). Een bewoner die tussen 2010 en 2021 op B5 woonde vertelt dat het in zijn tijd wel de bedoeling dat ze “eerst zelf proberen om iets te fixen voordat er zomaar een loodgieter of zo bijgehaald werd. En ik heb wel het idee dat we dat geprobeerd hebben, maar dat dat niet altijd even goed ging” (Interview #5). Volgens iemand die vanaf mijn ontstaan erbij was kan dat nu ook niet meer, “want er is geen vaardigheid meer. Het zelf leren klussen, dat is niet zo makkelijk” (Interview #10). Als het niet overgeleverd wordt van generatie op generatie, verdwijnt de kennis.

Veel bewoners van de latere generaties zien ‘zelf doen’ als een belangrijk kenmerk van mijn (Interview #5, #6, #7), al is hun invulling ervan een stuk minimaler dan mijn eerste bewoners bedoeld hadden toen ze mijn onderhoudssysteem introduceerden. De geest van zelfwerkzaamheid is echter altijd blijven hangen.

5.3.2 Een korte analyse

Dit deel van mijn verhaal toont aan hoe het onderhouden van mijn materie, net zoals het ontwerpen en bouwen ervan, sterk gebaseerd was op de idealen van de eerste bewoners in de vorm van zelfwerkzaamheid. Helaas bleek dit bedachte onderhoudssysteem in de praktijk lastig vol te houden. Op den duur ontstond er een gebrek aan kennis, vaardigheden en samenhang tussen gebruikers in het pand. Hieruit blijkt dat om zelfwerkzaamheid goed over te dragen op nieuwe generaties, het niet voldoende is om het door te geven als concept, bijvoorbeeld door het in een contract te zetten, zonder het ook over te dragen in geleefde ervaringen. Ook laat het zien hoe de sociale organisatie van het wonen invloed uitoefent op de materiële aspecten.

In Lefebvre’s woorden kwam de *geleefde ruimte* op den duur niet overeen met de *bedachte ruimte*. Toch kan de afnemende zelfwerkzaamheid ook vanuit een ander perspectief verklaard worden. Het systeem van zelfwerkzaamheid is zo ingericht dat het afhankelijk hoort te zijn van mijn mensen, doordat het gebaseerd is op intrinsieke motivatie en niet kan worden afgedwongen. Hierdoor zie je dat de zelfwerkzaamheid door elke generatie pandgebruikers op een voor hen passende manier wordt uitgedragen, die niet altijd meer overeenkomt met de intentie van de eerste groep.

5.4 Deel conclusies

Dit hoofdstuk laat zien hoe mijn materiële aspecten onlosmakelijk verbonden zijn met mijn sociale aspecten en de context waarin ik me bevind. Mijn materie vormt niet alleen een *gebouwde* of *waargenomen ruimte*, maar is ook onderhevig aan hoe erover wordt *gedacht* en *geleefd*. Mijn materie wordt aangepast aan de levensstijl van mijn bewoners, hun ideeën over de ruimte, zoals het verzamelen, zelf maken en zelf onderhouden ervan, en aan externe ontwikkelingen en gebeurtenissen.

Mijn materie is niet alleen een huls waarin het leven zich afspeelt, maar ook onderdeel van het leven zelf en daardoor voortdurend in ontwikkeling. Daarbij is er een constante spanning tussen

behoud en verandering, versterkt door het komen en gaan van generaties bewoners en hun gedeelde materie in de gemeenschappelijke ruimtes (waar iedereen door wordt beïnvloed en aan kan toevoegen). Zo ontstaat over de tijd een veranderlijke ruimtelijke structuur, die door generaties heen steeds sterker wordt, waardoor bewoners in toenemende mate worden beïnvloed door de gematerialiseerde levens van vorige bewoners.

Dit hoofdstuk laat daarmee ook zien dat de *waargenomen ruimte* sterk afhankelijk is van de *bedachte ruimte*, die weer afhankelijk is van hoe de bewoners deze ideeën *uitleven*. Zo kunnen bepaalde ideeën over de tijd verdwijnen of krijgen ze een dusdanig nieuwe invulling dat ze niet meer voldoen aan het originele idee, zoals bij zelfwerkzaamheid. Daarnaast kan een nieuwe generatie bewoners zich verzetten tegen de bedachte ruimte van de vorige generatie en zorgen voor een snelle en drastische verandering, oftewel een *disruptie*.

6| De sociale constructie

Naast een fysiek gebouw ben ik ook een sociale leefomgeving, waarin mensen samenkomen, relaties aangaan en activiteiten ondernemen. Ik besta uit de sociale interacties van mijn bewoners met elkaar, pandgenoten, bezoekers en mijn omgeving. Ik ben het plezier, de ruzie, het samenwerken, de organisatie, de vriendschap, de gastvrijheid en soms ook een gesloten deur. Deze immateriële zaken behoren tot mijn sociale constructie, waarvoor mijn initiatiefgroep de basis heeft gelegd in hun plannen. In dit hoofdstuk vertel ik hoe deze sociale constructie er door de jaren heen uitzag en welke factoren daarin een rol speelden.

Eerst vertel ik hoe mijn woongroepen over de jaren georganiseerd werden: welke afspraken huisgenoten maakten, hoe ze veranderden en waarom. Vervolgens ga ik uitgebreid in op hoe verschillende generaties bewoners het contact met hun huisgenoten herinneren en wat zij daarin belangrijk en kenmerkend vonden. Hoe ontwikkelden deze sociale kontakten zich en waardoor werden ze beïnvloed? In het volgende deel ga ik in op de kontakten binnen mijn pand, aangezien ik niet alleen een huis ben, maar een woon-werk-kultuurpand met meerdere woongroepen en activiteitenruimtes. Daarna zal ik vertellen over hoe niet alleen mijn bewoners, maar ook bezoek onderdeel uitmaakt van mijn sociale constructie. Tot slot vertel ik over de kontakten die ik als huis heb met externe mensen en partijen, aangezien ik als huis geen eiland ben, maar deel uitmaak van mijn omgeving.

6.1 De organisatie van de woongroepen

Toen mensen in mij gingen samenwonen, ontstonden er na verloop van tijd afspraken en gewoontes over hoe dingen werden gedaan. Volgens de plannen van de initiatiefgroep gingen de woongroepen zelf over interne kwesties en mochten zij zelf bepalen hoe ze zich wilden organiseren (Initiatiefgroep VBO school, 1985a). Net zoals de organisatie van mijn materie, is de sociale organisatie van mijn woongroepen onderhevig aan zowel verandering als behoud, waarbij sommige afspraken generaties lang in leven werden gehouden, terwijl andere overboord werden gegooid. Hoe dit werkt beschrijf ik aan de hand van huisgenoten zoeken, schoonmaken, en koken en boodschappen doen.

6.1.1 Huisgenoten kiezen

Volgens de plannen van de initiatiefgroep mochten woongroepen hun eigen leden kiezen (Initiatiefgroep VBO school, 1985g). Eerder vertelde ik al dat het tijdens de verbouwing nog niet zeker was wie mij mochten bewonen (Interview #2). Vier van de bewoners van de mannengroep herinneren zich dat het wel vrij zeker was dat zij er kwamen te wonen, omdat ze geen huis hadden (Interview #1). Sommigen woonden al eerder samen in kraakpanden, anderen kenden elkaar via gemeenschappelijke vrienden uit de aktiebeweging. Ze herinneren zich dat er niet zo moeilijk werd gedaan over het selecteren van huisgenoten. Vanuit de kraakbeweging waren ze gewend om samen te wonen met wie er dan ook mee wilde kraken. Ze vonden het al snel prima, zolang iemand uit dezelfde scene kwam (Interview #1). Net zoals tijdens de ontwerp- en bouwfase van mijn pand was er dus openheid, maar wel alleen binnen de eigen gemeenschap.

Bij de vrouwenwoongroep was het lastiger om bewoners te vinden. Eén van de bouwsters wilde er wonen en heeft de andere vrouwen erbij gevraagd (Interview #1). In de Emmauswoongroep kwamen, zoals de naam al zegt, medewerkers van de Emmaus te wonen (Interview #1, #2).

Vrouwen, mannen, asielzoekers en Unitas-leden

Wanneer bewoners verhuisden zochten de overgebleven bewoners een nieuwe huisgenoot uit. Dit gebeurde vaak via persoonlijke netwerken binnen de links-alternatieve scene. Veel nieuwe bewoners kwamen al weleens bij mij over de vloer en ik was een gewilde plek om te wonen (Interview #1, #2, #3). De eerste jaren werden er bij de vrouwenwoongroep alleen vrouwen en bij de mannenwoongroep alleen mannen gevraagd, maar deze scheiding werd na een tijdje losgelaten en eind jaren '90 kwam er een vrouw op B5 te wonen (Interview #1). De *bedachte ruimte* met gescheiden genders heeft dus maar een kort leven gehad.

Rond deze tijd werd er op B5 ook een 'logeerkamer' geïntroduceerd: één kamer werd voortaan aangeboden aan een uitgeprocedeerde asielzoeker, die wachtte op een nieuwe asielaanvraag (Interview #1). Dit idee was ontstaan door de organisatie Vluchtelingen Onder Dak, die destijds gevestigd was in mijn pand en waar een bewoner van B5 actief was (Interview #3). Uit de archieven blijkt dat dit plan werd voorgelegd aan de leden van De Wilde Wereld en tijdens de ALV goedgekeurd (Bewoners B5, 1996). Dit toont aan dat de *bedachte ruimte* van de initiatiefgroep, waarin ik een idealistisch pand moest worden waar men werkte aan een betere maatschappij tot leven kwam in de praktijk. Daarnaast laat het zien hoe de combinatie van wonen en werken in één pand tot vruchtbare samenwerking leidde.

De logeerkamer kende een hoge doorstroom, maar werkten volgens bewoners goed. Vluchtelingen draaiden mee als volwaardige huisgenoot, op een aantal "hele vage mensen" na (Interview #3). In 2001 werd de logeerkamer echter gestopt. Het werd te zwaar voor bewoners en er was te weinig begeleiding vanuit Vluchtelingen Onder Dak, vanwege een personeelsgebrek en bezuinigingen op subsidies (Vereniging De Wilde Wereld, 2001). Dit illustreert hoe maatschappelijke ontwikkelingen direct invloed hebben op mijn woongroepen.

In 2000 kwam de eerste man op H15 te wonen. Hij kende twee van de bewoners van H15 via zijn oude huis en alternatieve jongerenvereniging Unitas. Hij bracht op zijn beurt ook weer vrienden van Unitas in het huis. Met name (oud)bestuursleden van de jongerenvereniging kwamen op H15 te wonen (Interview #4, #5, #6). Ook aan de B5 kant en op H13 kwamen na verloop van tijd steeds meer Unitassers wonen. Een paar jaar later nam het Unitas gehalte weer af en koos men vaker voor mensen die ze via vrienden, hun studie of van feestjes kenden (Interview #5, #7). Binnen één generatie veranderde ik van woongroep naar studentenhuis.

De hospiteeravond

Na 2010 werden er vaker hospiteeravonden gehouden, waarbij kamerzoekenden werden uitgenodigd om kennis te maken en waaruit een kandidaat werd gekozen. Nieuwe bewoners konden nu ook worden gevonden via social media, zoals de Facebook-pagina 'Wageningen Student Plaza'. Technologische ontwikkelingen in de samenleving beïnvloedden dus wie mij bewoont.

Op deze manier konden er nieuwe bewoners worden gevonden die nog niet tot het eigen netwerk behoorden, hoewel ook hier een bepaald 'type' mens reageerde op de advertentie en geselecteerd werd. Vaak werd gekozen voor mensen met creatieve hobby's en een links gedachtegoed. Ook ontstond de voorkeur voor nieuwkomers in Wageningen, die nog geen groot netwerk hadden en een fijn thuis konden gebruiken. Bovendien hadden deze mensen vaak veel tijd om samen met huisgenoten door te brengen.

Wageningen Student Plaza' richt zich, zoals de naam al zegt, op studenten. Sinds ongeveer 2021 wonen er echter steeds meer jong werkende, die na hun studie bij mij zijn blijven wonen. Men

begon zich weer meer als woongroep te identificeren en zoekt nu ook huisgenoten via een online platform waar woongroepen huisgenoten kunnen vinden.

Mijn identiteit als huis is dus verweven met wie mij bewoont en hun levensstijl. Dit komt overeen met Lefebvre die stelt dat de bedachte ruimte soms gebaseerd is op kenmerken van bewoners. En wie mij bewoont wordt beïnvloed door voorkeuren en netwerken van bewoners, waarin er spanning is tussen enerzijds open zijn voor nieuwkomer en tegelijkertijd gezocht wordt naar hetzelfde soort mensen.

6.1.2 Schoonmaken

Aan het begin van mijn bestaan waren mijn ruimtes nog lekker schoon en fris. Over de jaren ben ik door mijn bewoners eindeloos vervuild en schoongemaakt. En aangezien ze mijn gemeenschappelijke ruimtes deelden, hebben ze daar afspraken over gemaakt.

Een redelijk schoon huis

Begin jaren '90 had de vrouwenwoongroep een schoonmaakrooster, al hielden ze zich er niet altijd aan. Toch herinneren ze zich dat het prima schoon was in huis en als het smerig was, dan nooit voor lange tijd (Interview #2). Eind jaren '90 waren er nog steeds afspraken over het schoonmaken bij de vrouwenwoongroep, over 'wie welke algemene plek moest doen' (Interview #3). De bewoners van de mannenwoongroep uit die tijd herinneren zich niet veel over schoonmaken, behalve dat sommige mensen er beter in waren dan anderen en dat het misschien weleens in het weekend gebeurde (Interview #3).

Volgens bewoners die tussen 2000 en 2007 op H15 woonde maakten ze in de weekenden schoon en vonden ze dat nog leuk ook. "We waren wel heel goed vond ik in zo samen op zondag schoonmaken. Dat was heel leuk", vertelt een bewoner. Ik was volgens hen vergeleken met studentenhuizen schoon. Wel gebruikten ze elke dag alle kopjes en moest er flink afgewassen worden in de avond (Interview #4).

Geen regels

Later ging het bergafwaarts met de hygiëne op H15. Dit was de periode waarin H15 volgens mijn archieven werd uitgeleefd, waar ik in deel 5.3.1 al naar verwees (Vereniging De Wilde Wereld, 2013d). Een huisgenoot die mij vanaf 2007 bewoonde vertelt: "(...) toen ik er in kwam was het nog best wel netjes en ik heb het wel achteruit zien gaan met de jaren. Er werd vooral geleefd en genoten en niet zo veel onderhouden en schoongemaakt". Hij herinnert zich dat er in die tijd geen regels waren en dat dit een bewuste keuze was:

"En toen hebben we collectief afgesproken van oké wij willen geen- zo min mogelijk regels en we gaan geen schoonmaak rooster met uh met represailles en alle uh tralala. Daar doen we niet aan, spreken mekaar d'r gewoon op aan en als het vies is en dan uh dan maken we iets schoon. (...) Maar goed, het was geen vast rooster en ja iedereen probeert dan toch wel een beetje de randjes op te zoeken van hé jongens, wanneer kan het echt niet meer" (Interview #6).

Net zoals met de materie, zie je hier een moment waarop een oud systeem plaats maakt voor een nieuwe, omdat er nieuwe mensen met andere ideeën en levensstijl komen die niet meer passen binnen de oude *bedachte ruimte*. Hierdoor treedt er een snelle en ingrijpende verandering, oftewel een disruptie, op.

Die verandering wordt de nieuwe norm en kan toekomstige generaties het idee geven dat ik nu eenmaal zo ben. Meerdere bewoners uit die tijd zagen H15 als de vieze zijde van de zolderverdieping (Interview #5, #6). Een bewoner die er tussen 2013 en 2015 woonde vertelt:

“(…) onze kant was echt ranzig. Echt heel ranzig. (…) Ik denk dat ik een groot deel van mijn immuunsysteem er vandaag aan te danken heb. Maar als ik nu terugkijk, echt ranzige dingen (…) Ik maakte heel soms schoon, maar ja, dan doe ik het en dan gebeurt het weer drie weken niet en zo. (…) we hadden op een gegeven moment een laagje water in de koelkast. Maar dat had echt alle kleuren gekregen van schimmels en dingen” (Interview #6).

Een buurman van B5 herinnert zich dat een huisgenoot van hem een foto van deze schimmels als voorkant gebruikt had voor zijn microbiologie verslag, wat de docent nog jarenlang gebruikte in lectures (Interview #6).

Schoonmaakroosters

Aan de B5 kant hadden mijn bewoners rond deze tijd een schoonmaakrooster en was het een stuk schoner. Toch werkte het rooster niet altijd optimaal en werd het regelmatig aangepast aan de behoeftes van de bewoners. Om mensen te stimuleren zijn er verschillende regels ingevoerd, zoals een taart bakken of een krat bier kopen als je niet had schoongemaakt. Dit werkte echter niet altijd, deels omdat het, net zoals met zelfwerkzaamheid in mijn pand, niet werd afgedwongen. Dat zat nu eenmaal niet in mijn cultuur. In plaats daarvan werd er samen naar een oplossing gezocht. Een bewoner uit die tijd herinnert zich:

“Maar we hadden ook een tijd dat er slecht schoongemaakt werd in het huis, dat er echt even met het huis gezeten moest worden van hoe pakken we dit aan en hoe gaan we dit doen?” (Interview #6).

De schoonmaakgolf

Vanaf 2017 werd het weer schoner op H15, omdat er nieuwe bewoners kwamen die zich sneller ergerden aan viezigheid. Ze spraken af dat wanneer iemand zich aan iets irriteerde, het tijd was om schoon te maken. Bij het voelen van de zogenoemde 'schoonmaakgolf' trommelden ze hun huisgenoten op en maakten ze gezamenlijk schoon. Er was ook een tijdje een schoonmaakrooster (Interview #7).

Een specifiek moment waarop de burensamen de zogenoemde 'schoonmaakgolf' bereden was na het gedeelde jaarlijkse huisfeest op mijn zolderverdieping. Ik werd die avond bedolven onder het feestafval, maar de volgende dag grondig schoongemaakt. Volgens mijn bewoners was dit onderdeel van het huisfeest-ritueel (Interview #7).

Toen mijn woongroepen op de zolderverdieping tijdens de coronapandemie werden samengevoegd, bleef het schoonmaken gescheiden. Inmiddels is er aan beide kanten geen rooster meer en maakt men schoon wanneer ze vinden dat het nodig is. Zo is het schoonmaaksysteem telkens aangepast aan wat zich voordeed in mijn leven als huis en dat van mijn bewoners.

Oud vuil en lastige plekjes

Het is voor de nieuwe generaties niet altijd makkelijk om mij schoon te maken. Zoals ik eerder vertelde, draag ik als oud pand de sporen van vorige levens, wat zich ook vertaalt in oud vuil. Een periode waarin ik weinig ben schoongemaakt, kan zo generatieslang nog effect hebben. Als het vies is, zijn mensen eerder geneigd om mij vies te houden of viezer te maken. Daarnaast heb ik als

pand moeilijk bereikbare plekken waar zich al decennialang vuil ophoopt dat zich niet zomaar laat wegpoetsen. Zo zijn meerdere bewoners bekend met “vettig stof”, wat zich rond het fornuis tegen de hoge muren het plafond ophoopt (Interview #7). Dit is een goed voorbeeld van hoe mijn materiële constructie, zelf die van mijn originele bouw, effect heeft op het leven van mijn bewoners.

6.1.3 Koken en boodschappen doen

Ook bij het eten is mijn materiële constructie van invloed. Zoals ik eerder vertelde wilde mijn initiatiefgroep graag samen dingen doen, zoals eten, en hebben ze daarom grote keukens ontworpen met genoeg ruimte om een grote eettafel neer te zetten (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b; Interview #10). Daarnaast kozen de eerste generatie bewoners ervoor om vegetarisch te eten en boodschappen te delen (Interview #1). Nog altijd wordt er samen vegetarisch gegeten en worden boodschappen gedeeld, al verschilt de organisatie en intensiteit van delen en vegetarisch eten per woongroep en tijdperk.

Vegetarisch eten en gemeenschappelijke boodschappen

In de eerste mannenwoongroep werd er elke dag samen vegetarisch gegeten. Dat was volgens hen in de jaren '80 best bijzonder, al was het de alternatieve linkse scene in Wageningen wel gebruikelijk (Interview #1). Ze herinneren zich nog hun favoriete gerechten die ze altijd kookten. Af en toe werd er een stukje vlees gegeten, omdat dat volgens hen nu eenmaal echt bij het gerecht hoorde. Op zondag was het frietdag. Al het eten werd gedeeld en uitgaven van boodschappen werden bijgehouden in een huishoudboekje (Interview #1). “Eigenlijk was alles collectief,” geeft één van hen aan (Interview #1). Ook bij de vrouwenwoongroep werd er samen gegeten, hadden ze een huishoudboekje en werden alle boodschappen gedeeld (Interview #2). “We hadden geen eigen koelkastjes of weet ik veel wat. Alles was gewoon gezamenlijk” (Interview #2).

Een bewoner die eind jaren '90 op B5 woonde herinnert zich dat er destijds een krijtbord was waar je je inschreef om te koken voor de groep. Daarnaast herinnert hij zich dat goed eten heel belangrijk was in de groep, er vegetarisch werd gekookt en het op zondag nog altijd frietdag was (Interview #3). Bij de burens werd in die tijd ook samen gegeten, herinnert een bewoner zich (Interview #3).

Begin 2000 werd er met een schriftje gewerkt op H15 (Interview #4). Een bewoner vertelt daarover:

“We hadden gewoon een schriftje waarin je kon schrijven ‘ik kook die dag en dan kon je zo een kruisjes zetten als je dan mee wilde eten. Bijna elke dag kookte er wel iemand, of in ieder geval altijd wel door de week iedereen een keer. (...) En dan het weekend. (...) Werd wat meer geïmproviseerd denk ik” (Interview #4).

Ondertussen werd op B5 nog steeds met het krijtbord gewerkt. Iemand die er tussen 2005 en 2010 woonde, vertelt dat ze dit bord ook gebruikte om zich uit te schrijven voor het eten. Je at dus standaard mee, wat volgens hem de gemeenschappelijkheid aantoonde. De kosten werden door vijf gedeeld. De bewoner die hem opvolgden herinnert zich een ander systeem, waarbij kosten niet meer precies werden uitgerekend. Iedereen kookte één dag en betaalde die dag de boodschappen. Ook werd zondag frietdag nog altijd in ere gehouden, omdat volgens een bewoner toen “de supermarkten dicht waren” (Interview #5).

De kosten van boodschappen werden dus niet bijgehouden, maar er was wederzijds vertrouwen dat iedereen ongeveer evenveel uitgaf aan het eten. “Het was een beetje ongeschreven regel dat

je gewoon een beetje boodschappen kocht voor het huis zonder dat je echt enorm dure of rare dingen ging kopen”, vertelt een bewoner (Interview #5).

De regels van een levend huis

Volgens de bewoners waren er op deze manier best veel ‘ongeschreven regels’ op B5. Soms verdwenen regels ook weer of werden aangepast. Zo hing er eerst een briefje op de koelkast waar men moest afstrepen hoeveel bier je had gedronken en als er een kratje leeg was, moest je een nieuwe halen. Maar toen het aantal bierdrinkers afnam, verdween deze regel en haalden de bierdrinkers af en toe een krat die ze deelden met elkaar. De organisatie van de woongroep hing dus af van de levensstijl van bewoners. Uiteindelijk is ook de frietdag verdwenen, misschien omdat de supermarkten voortaan opengingen op zondagen.

Toch bleef de regel om vegetarisch te eten wel bestaan. Deze afspraak was op den duur dusdanig lang doorgegeven dat het bij mijn kern als huis begon te horen. Net zoals met mijn materie, versterkte dit mijn identiteit als levende entiteit en structurerende macht. Een bewoner die er tussen 2008 en 2014 woonde herinnert zich:

“Volgens mij heb ik er zelfs een tijd gewoond zonder enige vegetariër in het huis. Maar het huis was vegetarisch, dus dat was gewoon geen vraag. [...] Dat huis heeft wel zijn eigen ideeën, eigenschappen. Was wel een persoon op zich” (Interview #6).

Losse afspraken

Op H15 had de periode waarin regels werden losgelaten ook zijn weerslag op het koken. Rond 2007 was er geen rooster meer. Eén bewoner herinnert zich dat het meer spontaan werd geregeld:

“Je zag mekaar toch elke dag en er was elke dag wel iemand die wilde koken. Vaak is dat pas als je dan terugkomt na je dag studie (...) Ja, soms zit je dan pas om negen uur te eten. (...) maar iedereen was er oké mee. Daarvoor kun je gewoon lekker chillen en als je iets had waardoor je effe snel zelf wat moest eten, ja dan regel je het gewoon zelf en dat was ook oké” (Interview #6).

Ze hielden in die tijd een lijst bij waarin ze opschreven hoeveel ze voor de gemeenschappelijke pot hadden uitgegeven. Een bewoner die tussen 2011 en 2012 op H15 woonde herinnert zich dat er geen systeem was en dat er ook niet altijd voor de groep werd gekookt:

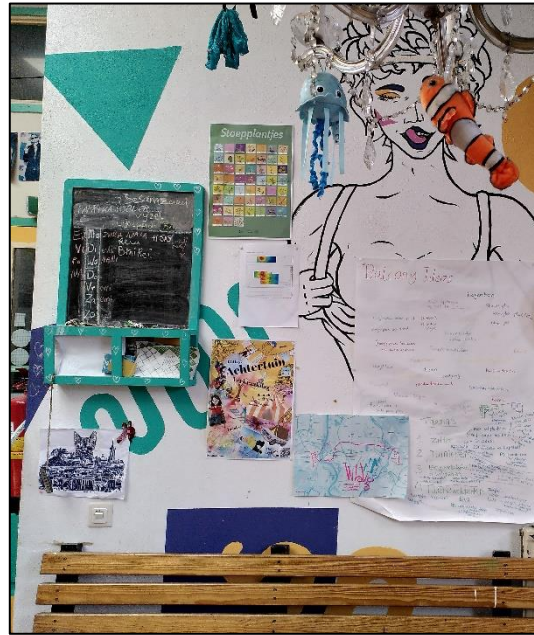
“Nee ja ‘t was uh gewoon random of zo. (...) Dus soms hadden we dat ik eerst iets kookte en dan iemand anders en dan later nog eens. Dat was minder gestructureerd. Ik denk dat we dat soms wel geprobeerd hadden. Maar ja, dat, werkt het niet zo goed” (Interview #5).

In die tijd was H15 ook geen vegetarisch huishouden meer. Later zijn de bewoners weer meer samen gaan eten. Bewoners die er rond 2019 woonden gaven aan dat ze geen rooster hadden, maar wel vaak met elkaar meeeten of via Whatsapp aan elkaar lieten weten dat ze iets gingen koken voor de groep (Interview #7). Het gebeurde ook regelmatig dat bewoners van H15 aanschoven bij B5, en soms andersom.

Een samengesteld systeem

Na het samenvoegen van B5 en H15 tijdens de coronapandemie werden systemen gemixt. Het krijtbord werd gebruikt om bij te houden wie wanneer ging koken en meeat (zie figuur 29). De kosten werden bijgehouden op een website die automatisch berekent hoeveel iedereen aan wie moet terugbetalen. Dit betaalsysteem werd geïntroduceerd omdat de verwachting was dat niet iedereen even vaak boodschappen zou doen in geval van quarantaine. Hier zie je dat externe gebeurtenissen, zoals technologische ontwikkelingen of een pandemie, invloed heeft op de sociale organisatie van de woongroep.

Er werd voortaan standaard vegetarisch gekookt en later veganistisch, omdat er veganistische huisgenoten bijkwamen. Om te kunnen voorzien in de grote hoeveelheden eten die nodig zijn voor negen mensen, werd er elke woensdag en zaterdag op de markt om de hoek veel brood, groente en fruit gehaald. Mijn ligging in het centrum speelt hier vast een rol in. Sinds kort bestelt de groep ook wekelijks een pakket met lokale biologische groenten. Het gemeenschappelijke en milieuvriendelijke is dus na al die jaren nog altijd aanwezig.

Figuur 29: Links is het krijtbord te zien waar wordt bijgehouden wie kookt, wie niet mee-eet en welke boodschappen gedaan moeten worden.

6.1.4 Een korte analyse

Dit deel uit mijn verhaal laat met name zien dat de sociale organisatie van de woongroepen flexibel is, en net zoals de materiële ontwikkeling, zich beweegt tussen behoud en verandering. Afspraken komen erbij of worden losgelaten, afhankelijk van de behoeftes van bewoners en ontwikkelingen in de maatschappij. Daarbij ‘erven’ nieuwe bewoners de regels en gewoontes van vorige generaties, die ze ofwel voortzetten, aanpassen of loslaten ten tijde van disruptie. Sommige gebruiken zijn dusdanig goed doorgegeven dat ze volgens bewoners gewoon ‘bij mij horen’ en waar nieuwe bewoners zich aan moeten aanpassen. Daarbij blijft een bepaalde organisatie alleen in stand wanneer de groep collectief besluit ze te aanvaarden en toe te passen in hun leven. Er bestond dus, zoals de eerste bewoners het hadden voorspeld, een bepaalde zekerheid, maar wel eentje die konstant ter discussie stond.

6.2 Kontakt huisgenoten

Zoals ik eerder vertelde, schreven mijn eerste bewoners in hun informatieflyer over mijn pand: “Een wezenlijk onderdeel van het wonen is het omgaan met mensen” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). Volgens hen bleef dat niet bij een gemeenschappelijk huishouden; het ging ook over het contact tussen huisgenoten (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). In een woongemeenschap zoals ik zijn de contacten tussen bewoners een essentieel onderdeel van de sociale constructie. De initiatiefgroep had hier al diep over nagedacht en bepaalde verwachtingen van het samenwonen (zie H.4.2.3). Ze spraken over gezelligheid, steun en stimulans, maar ook over elkaar bekritisieren en grenzen leren aanvoelen (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Ik kan je vertellen dat veel van deze verwachtingen werkelijkheid zijn geworden en in stand gehouden door generaties. Daarbij speelden mijn fysieke ruimtes een rol, evenals bepaalde waarden en idealen. Toch liep het soms ook anders dan men had *bedacht*, wat leidde tot onvoorziene positieve en negatieve contacten tussen huisgenoten.

6.2.1 Gezellig samen zijn

De gezelligheid en het samenzijn vormen het hart van mijn leven in de woongroepen. Elke generatie spreekt over ‘gezelligheid’ als ze het over mij hebben en linken dit aan tijd doorbrengen met huisgenoten en samen dingen doen, maar ook aan veel bezoek en activiteit (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7). Met name samen eten en samen in de woonkamer zitten worden genoemd als momenten van gezellig samenzijn (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7).

Dit werd mogelijk gemaakt door de grote gemeenschappelijke ruimtes, die voor veel bewoners het centrum van hun woongroeplevens werden. Een bewoner die van 2008 tot 2014 op B5 woonde merkt op:

“Doordat de woonkamer zo groot was. Je hebt echt een grote leefruimte dat helpt. Als je dat niet had, dan denk ik dat mensen veel meer in hun eigen -, dat je veel meer in je eigen kamer zou zitten. Als het een kleine keuken was dan en verder niks” (Interview #6).

Veel bewoners gaven dan ook aan dat ze voornamelijk tijd doorbrachten in de gemeenschappelijke ruimtes (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7). Daarbij valt op dat bewoners aangeven dat dit geen verplichting was, maar als natuurlijk voelde (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6). Een bewoner die eind jaren '90 in de vrouwenwoongroep woonde zegt hierover: “Je was wel een woongroep (...) dat je voornamelijk in de huiskamer zat en niet op je kamer zat, zal ik maar zeggen. Maar vooral gezellig samen doen”. En een bewoner die tussen 2007 en 2011 op H15 woonde vertelt: “Dat was gewoon the place to be. Ik ging niet op een kamer zelf een filmpje kijken ofzo” (Interview #6).

Zoals ik eerder vertelde had de initiatiefgroep dit bewust zo bedacht in hun ontwerp voor de ruimtes (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b, Interview #10). Soms waren materiële aanpassingen echter wel nodig om deze ervaring ook voor nieuwe bewoners in stand te houden. Zo gaven de bewoners die eind jaren '90 mij bewoonden aan dat toen ze hun woonkamer gezelliger hadden gemaakt, ze veel meer tijd met elkaar daar doorbrachten (Interview #3).

Altijd wel wat de doen

In de informatieflyer van de eerste bewoners stond al geschreven dat het fijn is om voor sociale contacten niet de deur uit te hoeven. Voor veel bewoners bleek dit inderdaad waar; ze brachten veel tijd thuis door (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7). Er was altijd wel iemand thuis en er gebeurde altijd wel iets (Interview #6, #7). Bepaalde activiteiten werden door generaties heen genoemd.

Eén daarvan was spelletjes spelen, al veranderden de spellen met de tijd. De eerste generaties maakten samen kruiswoordpuzzels (Interviews #1, #2), terwijl latere generaties videogames speelden (Interviews #5, #6). Daarnaast werd feesten vaak genoemd, vooral toen ik meer een studentenhuus werd. Er werden regelmatig feestjes georganiseerd, zowel spontaan als gepland, zoals het jaarlijkse huisfeest dat ik al eerder noemde (Interview #4, #5, #6, #7). Hierin speelden mijn materie een rol, zoals de deur in het midden van de woongroepen die een gezamenlijk feest mogelijk maakte (Interview #5) en de discobal en geluidsinstallatie die spontaan konden worden aan geslingerd (Interview #5, #6, #7).

Muziek maken, waaronder dj'en, jamsessies en karaokeavonden, was ook een terugkerende activiteit over generaties (Interview #3, #5, #6, #7). Daarnaast werd er veel samen 'gechild' (Interview #3, #4, #5, #6, #7), en werden bier drinken en drugs gebruiken vaker genoemd (Interview #1, #3, #4, #5, #6, #7). Niet alleen mijn materie, maar ook de mentaliteit/kultuur beïnvloeden welke activiteiten gedaan werden. Net zoals met de vrijheid in inrichting (zie H.5.2.2), gold ook voor activiteiten dat "alles kan en alles mag". Een bewoner die tussen 2013 en 2015 op H15 woonde vertelt: "Je kon eigenlijk van alles doen. Misschien vond niet altijd iedereen dat even leuk. Maar er was wel zo'n sfeer van ja doen, doe maar, ga maar, kijk maar wat je..." (Interview #5).

Een veilige hechte bubbel

Voor veel bewoners van verschillende generaties voelden het alsof ze een soort gezin of familie vormden met hun huisgenoten (Interview #4, #5, #6, #7). Zo schrijft een nieuwe bewoner die eind jaren '90 introk in een nieuwsbrief van de Wilde Wereld Vereniging: "We zijn echt een soort gezinnetje" (Kommunikatiegroep, 1997b). Een bewoner die tussen 2012 en 2015 op B5 woonde noemt het "een soort van heel vrij gezin" (Interview #6) en een bewoner die van 2001 tot ongeveer 2007 op H15 woonde benoemt dat het "een beetje een surrogaat familie" was (Interview #4). Vaak werden veel tijd samen doorbrengen en de fijne, veilige, huiselijke sfeer in huis als factoren genoemd die het familiegevoel teweeg brachten (Interview #4, #5, #6).

Sommige bewoners gaven aan dat het familiegevoel bijdroeg aan het idee dat ik een 'thuis' was in plaats van alleen een huis (Interview #5). Een aantal bewoners benoemt dat het 'thuis' zijn en onderdeel uitmaken van een groep belangrijk voor hen was in het vinden van een plek op de wereld. Eén van mijn bewoners beschrijft de woongroep als zijn "kleine stam (...) in dit rare universum" (Interview #7). Een andere bewoner vertelt: "als huis was je een groep die in de wereld samen stond en er voor elkaar was" (Interview #6). Vooral voor bewoners die vanuit het buitenland kwamen, was ik een plek in Nederland waar ze zich thuis konden voelen. Twee internationale studenten vertellen dat hun huisgenoten hun Nederlandse familie vormden en hen een thuis boden in een vreemd land. Hun huisgenoten hielpen hen de Nederlandse cultuur te begrijpen. Eén van hen zegt zelfs dat hij dankzij mij nu nog altijd in Nederland woont. Een bewoner die als asielzoeker naar Nederland kwam beschrijft een soortgelijke ervaring en vond het fijn om te kunnen aanhaken bij de woongroep en noemt het een "onvergetelijke ervaring" (Interview #3).

Het is dus niet zozeer mijn fysieke locatie, maar eerder mijn sociale aspecten die mij maken tot een thuis en zorgt voor een gevoel van 'behoren'. Toch benoemden één bewoner dat de locatie van mijn woongroep ook een rol speelde:

"Misschien ook wel het feit dat je toch op de tweede, derde verdieping zit. Je hebt niet echt ramen waardoor je op de straat kan kijken. Alleen een dakraam aan de voorkant waardoor je de daken ziet en achter kijk je op dat hofje. Je hebt wel een beetje het gevoel alsof je in je eigen bubbeltje zit" (Interview #4).

Daarnaast kon een externe gebeurtenis het gevoel van hechtheid versterken, zoals de quarantainetijd tijdens de coronapandemie. Bewoners brachten toen nog meer tijd thuis door en hadden beperkt contact met mensen van buiten, waardoor het contact met huisgenoten intensiever en belangrijker werd. In die periode werd er naast samen avondeten ook samen geluncht. Bewoners gingen samen sporten, schoonmaken en organiseerden thema-avonden en andere activiteiten om de quarantaine zo leuk mogelijk te maken. Bewoners die er toen woonden, spreken over een "coronacocon", vergelijkbaar met de cocon van een rups. Een veilige plek waar

alles even stil staat. Maar, zeggen ze, op een gegeven moment begon het ook op een cult te lijken (Interview #7).

Vanwege de hechtheid in de groep, was het voor sommige bewoners niet gemakkelijk om na hun periode bij mij alleen te gaan wonen. Ze misten mensen om zich heen en dat er altijd wel iemand wel een plan had om bij aan te haken (Interview #5, #6, #7). Een bewoner beschrijft dit als volgt:

“Het was een echte cultuurschok om van de constante connectie en aandacht van negen verschillende mensen, of te kunnen praten met negen verschillende mensen die dingen doen en er gebeuren dingen, je weet wel, negen verschillende levens die om je heen gebeuren, hun input en avonturen en verhalen te hebben, om naar minder dan één persoon te gaan om mee te zijn. Dat is gestoord!” (Interview #7).

Grenzen en terugtrekken

Toch zaten er ook grenzen aan de gezelligheid en hadden bewoners soms de behoeften zich terug te trekken (#1, #2, #3, #4, #5, #6, #7). Soms kwam dit door het karakter en de behoeftes van een bepaalde bewoner, soms door bepaalde omstandigheden.

Eén van mijn bewoners van de vrouwenwoongroep eind jaren '90 vond het bijvoorbeeld vreselijk dat er elke woensdagochtend bezoek langs kwam om koffie te drinken en trok zich dan terug, terwijl haar huisgenoot er juist voor thuis bleef (Interview #2). Ook in de mannenwoongroep verschilden mensen in hun behoeftes en ontstond er na verloop van tijd een kerngroep binnen de groep.

“(…) op een gegeven moment gaat iedereen een beetje z'n eigen weg en dan groeit het ook weer in de woongroep een beetje los van elkaar. Dus op gegeven moment ontstond er wel een kleiner clubje. (...) X trok zich iets meer terug. Y trok zich iets meer terug. (...) Zijn natuurlijk vijf verschillende karakters die bij mekaar zitten” (Interview #2).

Een voorbeeld van specifieke omstandigheden waarin men zich terugtrok was de eindeloze bouwperiode die de eerste groep doormaakte. In de archieven wordt over de volgende ervaring van een bewoner geschreven:

“(…) Er moet nog zoveel gebeuren. Vaak wordt hij kwaad bij het zien van een hoop troep, en de laatste tijd ontvlucht hij het gebouw zelfs enigszins, hetgeen natuurlijk niks oplost. Hij mist bij alle groepen actie, streven naar een eerlijke verdeling van het werk. De strategie van vrijblijvendheid heeft (nog) niet geleid tot een houding die hij zich in de begintijd voor ogen had. Een lange aanloopperiode had hij wel verwacht, maar de huidige stand van zaken valt hem toch tegen” (Zaalvereniging De Wilde Wereld, 1990).

Een andere specifieke situatie waarin bewoners soms tijdelijk mij ontvluchtte was de coronaperiode. Daarnaast trokken veel studenten zich vaak terug als ze moesten studeren (Interview #4, #6, #7), want “er is altijd geluid. Er zijn altijd mensen. Er zijn altijd random mensen”, vertelt een bewoner die tussen 2012 en 2019 op H15 woonde (Interview #7).

Soms trokken bewoners zich terug omdat ze hun connectie met mij en hun huisgenoten een beetje kwijt waren. Soms veranderde ik dusdanig dat ik niet meer paste bij de *bedachte ruimte* van oudere bewoners, en voelden zij zich niet meer thuis. Met name in periodes van disruptie, zoals toen ik ingrijpend veranderde tussen de eerste en de tweede generatie bewoners én in de periode dat de regels op H15 werden losgelaten, gaven oudere bewoners aan zich meer terug te trekken (Interview #1, #4). Andersom kon het ook gebeuren dat zich een periode van ingrijpende

en snelle verandering in het leven van een bewoner afspeelde en dat die daardoor niet meer in mijn systeem paste. Zo merkten meerdere bewoners uit verschillende generaties, dat ze toen ze eenmaal een baan hadden ik niet meer bij hun levensstijl paste en zijn ze verhuisd (Interview #2, #4, #6, #7). Een bewoner stelt: “op een gegeven moment groei je er gewoon uit” (Interview #4).

Terugtrekken werd niet altijd als iets negatiefs ervaren en werd door veel huisgenoten ook gezien als prettig en onderdeel van vrijheid (Interview #2, #4, #6, #7). Een bewoner die tussen 2000 en 2008 bij mij woonde vertelt:

“Ik vond nog steeds een hele leuke manier van samenzijn, want er werden geen vragen gesteld als je je effe terugtrekt op je kamer. (...) Dat was een heel ongedwongen manier van samenzijn eigenlijk. En je had dan je vaste momenten dat je at met elkaar. Dus je had elke dag sowieso wel contact met elkaar en deed je iets samen. Nou en als je meer wilde kon dat vaak wel. Maar ‘t was ook niet erg als je je terugtrok op je kamer als je dat uh wilde, al het nodig was” (Interview #4).

Het kwam ook voor dat men zich terugtrok vanwege persoonlijke problemen of problemen met andere huisgenoten. Deze vorm van terugtrekken werd door mijn bewoners vaak wel als negatief ervaren. Vooral toen de woongroepen op de zolderverdieping nog gesplitst waren en de groepen dus uit vijf en vier personen bestonden, had de afwezigheid van één huisgenoot veel effect. Een bewoner die van 2013 tot 2015 op H15 woonde vertelt hierover:

“Ik denk dat je (...) bij ons ook wel merkte als het minder goed met mensen ging, dan zaten ze gewoon meer op hun kamer. En dat merk je wel als je natuurlijk veel met zijn allen doet (...) dat doet wel iets met de sfeer of zo. Niet dat je verplicht bent om er altijd bij te zijn (...) maar je merkt dat toch wel. Want ja je woont met z'n vieren, dus dat valt dan wel op” (Interview #5).

Een bewoner die tussen 2005 en 2010 op B5 woonde voegt toe: “Nee, maar het (...) valt of staat wel met dat iedereen inderdaad aanwezig is. Zodra (...) er iemand zich wat meer op de kamer terugtrekt, ja, dan is je huis al direct 20% kleiner of minder gezellig” (Interview #5). Hoewel terugtrekken dus enerzijds gezien werd als onderdeel van de natuurlijke ups en downs van samenleven, berustte de gezelligheid wel op het welzijn én samenzijn van iedereen.

6.2.2 Elkaar helpen en persoonlijk contact

Naast gezellig samen dingen doen, verwachtte de initiatiefnemers ook dat huisgenoten elkaar onderling helpen en steunen. “ “Dat er mensen zijn in huis waar je een beroep op kunt doen (bij nare en leuke dingen)” (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Ook deze verwachting is over het algemeen werkelijkheid geworden. Bewoners uit verschillende generaties geven aan dat ze betrokken waren bij elkaars levens (Interview #1, #3, #4, #6) en belangrijke momenten deelden (Interview #1, #3, #4, #6). Dat begon al tijdens de ontwerpfase en de bouw. “Als iemand even de weg kwijt was, dan kreeg ie links en rechts - en dan werd ie weer overeind gezet zodat ie door kon” herinnert de architect zich. Ook hijzelf was, nu hij onderdeel uitmaakte van de groep, altijd welkom op De Wilde Wereld voor een bak koffie en een goed gesprek (Interview #11).

Veel van elkaar weten

Veel bewoners geven aan dat het opviel wanneer iemand het moeilijk had, omdat men elkaar zoveel zag. Eerder vertelde ik al dat mensen zich vaak meer terugtrokken bij problemen. Dan

probeerde huisgenoten wel vaak te helpen. Een bewoner die tussen 2008 en 2015 op B5 woonde vertelt:

“Ik denk ook wel als het met iemand slechter ging of zo dan was je er ook voor elkaar. (...) Checken bij mensen, weet je wel, als een thesis moeilijk was (...) dan vroeg je daar ook naar” (Interview #6).

Men wist over het algemeen veel van elkaar. Een bewoner die tussen 2001 en 2006 op H15 woonde vertelde:

“Ja je deelde echt wel je dingen met elkaar (...) best wel persoonlijk. Als X verliefd was en het lukte niet dan hadden we het daar ook wel over. En dat gold voor ons allemaal, niet alleen X. Dus we deelden wel echt onze diepste, nou ja, gevoelens en frustraties en alles bij elkaar” (Interview #4).

Voor haar was het vertrouwde contact verbonden aan het zelf kunnen kiezen van huisgenoten. “Dat vind ik wel een verschil met toevallig met andere studenten samen in huis wonen” (Interview #4). Een bewoner die eind jaren '90 mij bewoonde gaf in een interview in het archief aan dat ook het aantal huisgenoten van belang is. Een woongroep moest volgens haar “uit hooguit vier of vijf personen bestaan, anders kan je geen goed persoonlijk contact met iedereen opbouwen” (Wageningse Studenten Organisatie, 1987). In het contact tussen huisgenoten speelt de sociale organisatie en de fysieke indeling van mijn pand dus een rol.

Mannen onder elkaar

Mijn initiatiefnemers dachten dat dit persoonlijke contact er minder was tussen mannen en kozen daarom bewust voor een mannen- en vrouwenwoongroep. Zoals ik eerder vertelde konden mannen op die manier leren om zich kwetsbaar op te stellen bij elkaar. De eerste bewoners van de mannengroep kenden elkaar heel goed, maar herinneren zich niet dat er zoveel werd gepraat over problemen. Wel meer dan bij zijn voetbalteam, herinnert een bewoner zich, maar volgens zijn huisgenoot is dat een slechte vergelijking (Interview #1). Zoals ik al liet weten zijn de woongroepen al snel gemixt geworden en kan ik daardoor niet zeggen of de gescheiden woongroepen het effect hebben gehad dat de initiatiefgroep voor ogen had.

Hoe gaat het met het huis?

Naast de verantwoordelijkheid om voor elkaar te zorgen, voelen mijn bewoners zich ook verantwoordelijk voor mijn welzijn. Zoals ik eerder al noemde, zagen latere generatie bewoners mij in toenemende mate als levende entiteit. Op sociaal vlak werd ik door hen vaak gezien ‘als het geheel aan huisgenoten’. Zo zeggen ze bijvoorbeeld dat ze met ‘het huis’ ergens heen gaan, waarmee ze bedoelen dat ze met hun huisgenoten zijn gegaan. Daarnaast maken bewoners soms keuzes op basis van het collectieve welzijn. Tijdens een huisvergadering van de bewoners van de zolderverdieping in 2023 zei een bewoner: “Ik vind het ook niet per se leuk, maar ik gun het het huis.”

Ook vrienden van mijn bewoners en oud-huisgenoten gebruiken vaak de term ‘huis’ om naar mijn welzijn als totale systeem te vragen. ‘Hoe gaat het met het huis?’ betekent zo ongeveer ‘Hoe gaat het in huis, wat is de sfeer, wat is er gebeurd, hoe gaat het met iedereen die er woont?’

Een te zware last

Net zoals met gezelligheid, kent ook het zorgen voor elkaar grenzen. Bewoners geven aan dat het in tijden waarin het met meerdere huisgenoten niet goed gaat moeilijk is om elkaar op te vangen, “want iedereen voelt zich slecht” (Interview #7). Vooral de generatie die er tussen 2012 en nu

woont, geeft aan dat men sterk verbonden was met elkaar en daardoor veel invloed had op elkaar en de sfeer in huis. Dit werkte zowel positief, als negatief, wat blijkt uit het volgende gesprek:

“X: Want soms hadden mensen een slechte bui of veel op hun bordje of gingen ze door, whatever. Ik heb burn-outs gezien, ik heb hele hormonale mensen gezien, ik heb, ik heb wat shit gezien. Maar meestal gaat het met pieken en dalen (...) Ik bedoel, je bent met veel mensen. Niet iedereen gaat zich de hele tijd goed voelen en niet iedereen gaat zich altijd slecht voelen. Het schommelt gewoon op die manier, denk ik. Ik denk dat dat natuurlijk is voor...voor een groep mensen.

Y: Ik denk dat het level van verbondenheid dat je hier hebt er meestal voor zorgt dat dat effect sterker wordt. Dus als het goed is, is het heel goed. En als het slecht gaat, gaat het hele ding naar de klote voor een week.”

Ze gaven aan dat het organiseren van het jaarlijkse huisfeest vaak een positief effect had op de groep als het even niet zo lekker ging. Het werken aan een gemeenschappelijk project zorgde ervoor dat iedereen zijn eigen problemen even aan de kant schoof en zich inzette voor de groep. Vooral het schoonmaken na het feest werd gezien als een helende activiteit, waarbij niet alleen het huis, maar ook de groep symbolisch werd schoongeveegd van narigheid (Interview #7). Ik ben als huis dus innig verweven met de onderling verbonden levens van mijn bewoners.

Mijn bewoners maakten soms ook mee dat het dusdanig slecht ging met huisgenoten, vanwege bijvoorbeeld verslavingen en mentale problemen, dat ze geen hulp meer konden bieden. Een bewoner vertelt: “(...) het was moeilijk, want je zag iemand worstelen. En je zag dat als een groep, maar je was machteloos als een groep om er iets aan te doen” (Interview #7).

6.2.3 Wrijving

Harmonie is nooit een sleutelwoord geweest in mijn woongroepen. Mijn eerste mensen schreven er niet over. Sterker nog, ze vonden het goed als er een beetje wrijving was: Zo hield je elkaar scherp. Daarnaast schreven ze dat in een woongroep je grenzen regelmatig worden overschreden, waardoor je beter beseft waar ze liggen (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Regelmatig leidde wrijving tussen huisgenoten tot conflicten. De ene generatie huisgenoten kon zich meer conflicten herinneren dan de andere, maar allemaal hebben ze het over irritaties (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7).

Het hoort erbij

Meerdere bewoners zagen conflicten nu eenmaal als iets natuurlijks in een groep mensen die dicht op elkaar leven. Het kwam vaak vanzelf weer goed. Een bewoner vertelt: “Ja, af en toe onderling dat het wel eens botste inderdaad. Om uiteenlopende redenen. Maar dat heb je als je met mekaar samenwoont. (...) Dat werd altijd wel weer bijgelegd” (Interview #5).

Sommige bewoners herinneren zich ook meer conflicten dan anderen, terwijl ze er in dezelfde periode woonden, wat blijkt uit het volgende gesprek:

“X: Ja, maar je woont gewoon met vijf mensen met een sterk karakter (...) woon je bij mekaar. Nah ja dat klapt gewoon.”

Y: onderling heeft het niet veel geklapt eigenlijk.

X: Nee, maar dat leidt wel tot mot.

Y: Wij hebben geen mot gehad. (...)” (Interview #1).

Spanningen konden ook ontstaan door onderlinge (verbroken) relaties tussen huisgenoten en/of bezoekers van het huis. Meerdere malen kwam het voor dat iemand met de ex van een andere huisgenoot ging daten, wat soms goed ging en soms ook niet (Interview #3, #7). Ook kwam het voor dat bewoners hun vrienden vroegen om bij hen in te trekken, maar het als huisgenoten niet boterden. Daarnaast kwam het voor dat men partners of vrienden lange tijd in hun kamer lieten logeren en hun huisgenoten niet altijd blij waren met deze 'bonus' huisgenoot (Interview #3).

Ook ontstond er soms spanning wanneer mensen het huis ontgroeiden. Ze trokken zich niet alleen vaker terug, zoals ik vertelde, maar irriteerde zich ook vaak aan mij. Een veel gehoorde irritatie was dat werkende mensen na een lange dag thuiskwamen en hun werkloze of studerende huisgenoten weinig hadden gedaan (Interview #3, #7). Een bewoner vertelt:

“Later ging ik ook werken (...) en toen werd het een beetje irritant om hier te wonen. Want ja, ik ging vroeg weg, ik kwam laat thuis. En dan zaten mijn huisgenoten gewoon (...) op de bank en dan niks te doen weet je. Dan moest ik nog de boodschappen gaan doen en ergerde ik me helemaal kapot aan. Dus toen was het een beetje klaar voor mij. Ik denk dat iedereen dat dan wel herkent, als die op gegeven moment gaat werken en de rest juist niks doet” (Interview #3).

Verantwoordelijkheid

Oneerlijke verdeling van verantwoordelijkheden was ook op zichzelf een reden voor wrijving. Dat gebeurde al tijdens de bouwperiode. Zoals ik eerder vertelde duurde de bouw langer dan verwacht. Hierdoor ontstonden er spanningen in de groep over of iedereen wel genoeg deed. “Je hebt natuurlijk mensen die zich de longen uit het lijf lopen en je hebt mensen die lekker een plaatje draaien” (Interview #10). Meerdere mensen herinneringen zich dat ze alleen hebben staan klussen (Interview #1). Toen ik eenmaal bewoond werd kwamen daar huishoudelijke irritaties bij. Eén van mijn mensen vertelt:

“Je bent dan klaar met dat bouwen min of meer, maar nog lang niet klaar. Ja, dan ga je in je woongroepje functioneren en ja, dan ga je je weer ergeren aan de mensen die de keuken niet schoonmaken en dat soort dingen” (Interview #10).

Het delen van gemeenschappelijke ruimtes zorgde ervoor dat er regelmatig conflicten waren over huishoudelijke taken, aangezien mijn staat afhankelijk is van het gedrag van de hele groep. Er ontstond vaak een conflict als men het idee had meer te doen dan de andere of als een huisgenoot minder bijdroeg (Interview #3, #5, #6, #7). Hierbij was er vaak sprake van twee idealen die botsten: (persoonlijke) vrijheid en gemeenschapszin. Een bewoner beschreef dit in 1998 al in een stukje voor De Wilde Wereld nieuwsbrief en noemde het zelfs 'verborgen geweld':

“Verborgen geweld echter is zo mogelijk nog pijnlijker dan het openlijke. Vaak is ook de woongroep een bakermat voor deze vorm van geweld. De woongroep bestaat dus uit een aantal mensen die een woning delen. Voor een individu is de woongroep prachtig in vergelijking met het solistische kamerbewonen. Anderen doen wel de boodschappen, koken en nemen de telefoon aan. Schoonmaken gebeurt weinig want niemand weet eigenlijk hoe dat moet. De sociale mens wordt van deze houding al snel heel erg moe. Waarom moet ik altijd alles doen? vraagt hij zich af. Omdat jij de sociale mens bent zegt het individu. Ik zie trouwens dat je brood hebt gehaald. En vraagt de sociale mens: waarom maak jij nooit die keuken schoon? Jij loopt er ook in rond! Je kookt weliswaar nooit, maar laat er wel de kruimels van je eten vallen. Dat vind ik niet nodig! roept het individu. Ik bepaal zelf wel wanneer ik iets schoonmaak! Daar heb ik jou niet voor nodig! O, fijn, zegt

de sociale mens. Ik wilde net gaan schoonmaken, maar als jij mij er niet bij nodig hebt ga ik lekker voor de buis hangen! Zo leidt gebrek aan respect voor elkaars standpunten en levenshouding tot onbegrip en halsstarrige situaties waarbij men onbedoeld in het kamp der tegenstander terechtkomt.”

Door irritaties leerden men ook over grenzen en verantwoordelijkheid. Een bewoner die eind jaren '90 in de vrouwenwoongroep woonde, herinnert zich bijvoorbeeld:

“En dan dat spel van inderdaad van hoe vul je dat in? En dan daar achter komen. Ik weet dat we in 't begin uh- dat we die asbak hadden, 's avonds zitten roken in die keuken en hadden we die asbakken laten staan en dat je dan leert van een ander van dat vind ik eigenlijk heel goor als ik 's ochtends binnenkom. Dan denk ik, oh ja natuurlijk. Logisch eigenlijk, weet je wel, dat soort- dat je dat soort dingen met mekaar, uh ja, uitvecht. Gewoon van die praktische dingen” (Interview #2).

Anderzijds leren sommige mensen over hun grenzen door juist te veel verantwoordelijkheid te nemen, waardoor ze op een gegeven moment geïrriteerd raken en besluiten meer taken uit handen te geven.

Tussen generaties: ruzie over verandering

Het kwam ook voor dat er 'groeipijn' ontstond in mijn woongroepen, wanneer een nieuwe generatie dingen wilde veranderen waar de oudere generatie aan gehecht was. Ik vertelde hier al over in mijn hoofdstuk over de materiële constructie (zie H.5.2.2). Daarnaast vertelde ik hierboven al dat dit er vaak voor zorgde dat mensen mij 'ontgroeide' en zich meer terugtrokken. Soms zorgde het ook voor conflicten. Met name tussen sommige bewoners van de eerste en tweede generatie was er spanning. De ene groep had mij opgebouwd en wilde mij zo houden, de andere wilde mij veranderen om mij tot een eigen plek te maken.

Volgens een bewoner had het niet zozeer te maken met de spanningen tussen personen, maar met een verschuiving van de tijdsgeest. Hij vertelt:

“Maar je zag ook een verschuiving he. Want 't was in de eerste jaren vooral de aktie scene, op een gegeven moment werd dat steeds minder en dan op een gegeven moment zie je de hele House scene opkomen. (...) eigenlijk gaat 't daarmee ook- voor een deel valt t uit elkaar.”

Een van nieuwe bewoners herinnert zich ook het afnemen van het politieke karakter in de woongroep:

“(...) in de tijd dat ik daar woonde was dat volledig anders. (...) in het begin (...) was de sfeer heel anders en veel serieuzer. Ja, vond ik ook oké. Ik was ook politiek actief enzovoort. Maar ik heb het idee toen er andere mensen kwamen, het toen veranderde qua huissfeer (...) werd het gewoon meer, uhm minder politiek. (...) We waren allemaal wel met die dingen bezig. We liepen ook wel demo's. (...) Maar niet dat hele... dat beetje dogmatische politieke was er wel vanaf daarna. En daar was ik ook wel blij om (...) dat hoeft ook niet helemaal door te dringen in alles wat je doet in huis. Altijd alles verantwoorden” (Interview #3).

Een huisgenoot met problemen

Er ontstond ook vaak wrijving als er bewoners met ernstige problemen waren. Eerder vertelde ik over huisgenoten met verslavingen en/of psychische problemen. Hoewel er in eerste instantie goed voor hen werd gezorgd, leidde hun gedrag na verloop van tijd tot irritaties. Een bewoner

vertelt dat dit vooral gebeurde wanneer de normen en waarden van het huis niet gerespecteerd werden, zoals rekening houden met elkaar. “Als er persoon is, die, voor welke reden dan ook, niet denkt aan andere mensen en hun gevoelens of, je weet wel, niet mee laat wegen. Wat doe je – Hoe gaan we daar mee om?”, vertelt hij (Interview #7).

Een paar bewoners zijn uiteindelijk gevraagd om te vertrekken. Ingrijpen in deze situaties is echter lastig in een huis zoals ik. Een bewoner legt uit waarom:

“Ik denk dat, vanwege onze waarden of de waarden van het huis, dat de dingen die je kan doen om dit soort gedrag te stoppen, niet passen bij deze waarden. Want de dingen die je kan doen bij dit soort gedrag is dreigen om de persoon eruit te zetten of het hebben van een serieus, meer agressieve (...) interventie. Of grenzen zetten op een meer politie-achtige manier. Maar al deze dingen zijn dingen waar we het principieel niet mee eens zijn” (Interview #7).

Ook vanuit vereniging De Wilde Wereld vereniging werd er niet altijd hard opgetreden wanneer iemand ‘de regels’ overtrad. Zo zijn er in het archief veel brieven te vinden van mensen met huurachterstanden, die uitstelling kregen van betaling. Een oud penningmeester zegt hierover: “Ja en dat was dan ook wel een beetje het sociale kantje van ja, sommige mensen hebben het moeilijker. Laten we dan maar iets flexibeler zijn” (Interview #4). Maar als het te bont werd, werd ook daar ingegrepen door bewoners uit te zetten of een deurwaarde in te schakelen (Interview #3, #5, #10).

Ook hier spelen botsende idealen een rol. Tolerantie en vrijheid staan in dit geval haaks op ‘rekening met elkaar houden’ en gemeenschapszin.

6.2.4 Van elkaar leren

Mijn eerste groep mensen vond een belangrijk aspect van in een groep wonen “elkaar stimuleren”. Dat gebeurde volgens hen vooral door kritisch op elkaar te zijn. “Samen is ook verzet tegen de maatschappij. Je ideeënontwikkeling wordt beter”, werd er geschreven. Daarnaast schreven ze dat men door in een groep te wonen kon leren over elkaars interesses (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b).

Voor veel bewoners was hun tijd bij mij een periode van groei en zelfontplooiing (Interview #3, #6, #7). Daarbij speelde het contact met huisgenoten een grote rol. Er was echter niet altijd sprake van discussies of ‘elkaar scherp houden’. Veel mensen werden ook onbewust blootgesteld aan nieuwe ideeën, levensstijlen en vaardigheden, door simpelweg samen te leven en gesprekken te voeren. Bepaalde zaken daarvan zijn van generatie tot generatie overgedragen en behoorde uiteindelijk tot mijn identiteit. Veel bewoners benoemen ook niet zozeer wat ze van elkaar hebben geleerd, maar van mij, als huis. Ze hebben het dan over waardes die in mij golden, met name zelfwerkzaamheid, vrijheid, gemeenschappelijkheid en gelijkwaardigheid.

Een nieuw gedachtegoed

Veel bewoners wijten hun ontwikkeling aan de levensfase waarin ze zich destijds bevonden (#3, #6, #7). Ze benoemen dat het een periode van veel groei was, omdat ze jong waren, studeerden en voor het eerst in een groep woonden. Een bewoner geeft aan dat ze het lastig vindt om te zeggen in hoeverre het wonen op B5 haar heeft beïnvloed, “omdat het samenloopt precies met zo'n tijd dat je überhaupt natuurlijk ja, als student veel aan het ontwikkelen bent” (Interview #6).

Toch herinneren veel bewoners wel dat ze bij mij voor het eerst werden blootgesteld aan bepaalde zaken. Ze zijn in de tijd dat ze bij mij woonden anders naar de wereld gaan kijken. Voor sommige

bewoners was dit de eerste keer dat ze echt diepe gesprekken gingen voeren (Interview #3, #6). Een bewoner geeft aan dat er veel konstruktief gediskussieerd werd (Interview #7). Een andere bewoner vertelt:

“Ja, ik denk toch dat stukje zelfontplooiing, dat soort dingen. (...) Dat je toch meer in gesprek komt met huisgenoten. (...) Met idealen of met hoe ze op bepaalde dingen kijken (...) En dat ik daarvoor dan toch minder in m'n omgeving... het minder met mensen daarover had” (Interview #6).

Bewoners kwamen in contact met nieuwe (politieke) ideeën, muziek, levensstijlen en voeding. Een bewoner die van 2007 tot 2011 op H15 woonde herinnert zich:

“Ik denk dat ik wel anders tegen de dingen ben gaan aankijken sinds ik in De Wilde wereld ben gaan wonen. Bijvoorbeeld vegetarisch koken, dierenleed, dat soort dingen. Daar ben ik daar pas echt mee in aanraking gekomen (...) En ja, gewoon je hele wereldbeeld. Van een economie die alleen maar kan uh blijven groeien. Uh hoezo dan? En bedrijven die belasting ontduiken omdat ze dingen - mijn ogen zijn wel een beetje daarvoor geopend daar. Niet dat ik heel politiek actief ben. Maar het is wel iets wat me bezighoudt. (...) ja, het klimaat vond ik altijd al wel belangrijk, maar was daar ook nog wel iets belangrijker geworden denk ik” (Interview #6).

Een bewoner die van 2013 tot 2017 op B5 woonde vertelt:

“Ja, ik denk dat het mij wel heeft beïnvloed. Toch een beetje het vrije hippie linkse gedachtegoed zeg maar. Uhm, ik denk dat voor mij best wel grote rol heeft gespeeld eigenlijk (...) in hoe ik me verder ben gaan ontwikkelen” (Interview #7).

Dat bewoners beïnvloed werden met het linkse gedachtegoed is niet verassend, gezien mijn geschiedenis. De eerste groep bewoners was erg politiek geïnteresseerd en hadden sterke linkse idealen. Zoals ik eerder vertelde nam de politieke sfeer in huis na een tijdje af. Toch zijn de idealen altijd in mij blijven hangen en hebben ze menig bewoner beïnvloed. Zo zijn veel bewoners vegetarisch blijven eten na hun periode bij mij (Interview #5, #6). Daarnaast zijn er regelmatig bewoners geweest die politiek actief waren, door actie te voeren of zich in te zetten voor een politieke organisatie.

Praktische vaardigheden

Mensen werden dus niet alleen beïnvloed in hun denken, maar dit vertaalde zich ook naar acties. Daarnaast leerden bewoners verschillende vaardigheden in de tijd dat ze bij mij woonden.

Voor de eerste generaties bewoners was een belangrijke vaardigheid bouwen. Eerder vertelde ik al hoe bouwers leerden klussen door instructies van bouwgroep Lent op te volgen of zich in te lezen door boekjes (zie H.4.3.3). Mijn archief ligt vol met informatieflyers en instructies voor bouwklussen. Een bewoner van de eerste vrouwenwoongroep vertelt: “Je ging eigenlijk allerlei dingen doen, dus waterleiding aanleggen, lassen”. Haar huisgenoot voegt toe: “Ik weet ook nog dat ik een cursus gaskachel onderhoud heb gedaan. Zodat we zelf de gaskachels konden repareren” (Interview #2). Meerdere van mijn bouwers hebben zelfs hun werk gemaakt van bouwen (Interview #2, #3).

Een andere veelgenoemde vaardigheid is koken. Lekker eten stond door generaties heen hoog in het vaandel (Interview #1, #3, #5, #6, #7). Een bewoner vertelt dat hij eerst niet zo'n bekwame koker was, maar omdat zijn huisgenoten echt lekkere dingen maakte, hij ook zijn best ging doen.

Zeker omdat je maar een keer in de week hoefde te koken, voegt hij toe (Interview #5). Daarnaast hebben mensen specifiek vegetarisch leren koken (Interview #5, #6). Een bewoner vertelt dat hij zelfs niet meer weet hoe hij met vlees moet koken, ook al is hij nooit vegetariër geweest. “Als je vijf jaar lang hier alleen maar vegetarisch hebt gekookt en gegeten, heb je echt geen idee wat je nog met vlees aan moet”, vertelt hij (Interview #5). De laatste generatie, die met zijn negenen woonde en grote inkopen op de markt deden, voegde daaraan toe dat ze hebben geleerd om te koken met de ingrediënten die in huis zijn, oftewel ‘improvisatie koken’ (Interview #7).

Een vaardigheid die voor veel mensen centraal staat in hun periode bij mij is het maken van muziek. Meerdere bewoners zijn tijdens hun periode bij mij blootgesteld aan nieuwe muziek en hebben van huisgenoten geleerd hoe ze konden dj'en (Interview #3, #7).

Voor Niet-Nederlandse bewoners, staat Nederlands leren ook in het rijtje van belangrijke vaardigheden die ze bij mij hebben geleerd (Interview #3, #7).

Zelfwerkzaamheid: als je iets wilt, moet je het doen

Eén van de idealen die volgens mijn bewoners bij mij als huis hoorde en waardoor ze zijn beïnvloed, is zelfwerkzaamheid. Ze leerden dat als je iets wil, je het gewoon kan doen, vooral met hulp (Interview #1, #2, #4, #5, #7). Een bewoner van mijn eerste mannenwoongroep vertelt dat het voor hem een openbaring was dat je zoveel voor elkaar kan krijgen met een groep: “(...) als je iets wil met een aantal mensen en jij gaat daar hard aan trekken, dan komt dat er gewoon. Dat idee. (...) Daar was ik daarvoor niet mee bezig hoor. Daar stond ik helemaal niet bij stil” (Interview #1).

De bewoners die begin jaren 2000 op H15 woonden en bestuur waren van Unitas, vertelden dat zowel Unitas als De Wilde Wereld draaide op zelfwerkzaamheid en non-hiërarchie. Als je iets gedaan wilde hebben, dan moest je het gewoon doen, stellen ze. Ze gebruiken dit nog dagelijks in hun werk. Een van hen legt uit:

“Ik denk eigenlijk dat (...) het werken met vrijwilligers en (...) dat je (...) iets neer moet zetten, dat je andere mensen niet kunt dwingen of kunt maken dat ze iets doen. (...) Dat mensen zich ergens graag voor willen inzetten, dat ze het leuk vinden bij je. (...) dat is wel iets wat ik daar heb geleerd en nog echt sterk dagelijks toepas. (...) en ook de gedachte van dat alleen iets werkt als je 't samen- Ja, dat je daar allemaal eigenaar van bent. Dat probeer ik ook nog steeds wel toe te passen in mijn werk. (...) Dat is zoiets, dat zit er bij mij zo diep in” (Interview #4).

Zijn huisgenoot voegt toe:

“Ik herken dat wel. (...) Ik ben ook altijd degene die zegt: ja als je iets wil dan moet je het gewoon gaan doen. En als iemand iets wil dan geef je die gewoon een paar kleine opstapjes en ga maar gewoon doen, en je hoeft niet af te wachten of jij nou degene bent die de opdracht heeft gekregen, soms moet je het gewoon zelf regelen. En als je eenmaal begonnen bent dan lukt het wel” (Interview #4).

Ook een bewoner die van 2017 tot 2021 op H15 woonde benoemt de ‘proaktieve houding’ die bij mij verwacht werd. Hoewel hij in het Engels spreekt, kent hij de woorden ‘zelf doen’ in het Nederlands. Hij vertelt:

“Een ding dat ik hier zeker heb geleerd (...) is dit idee van zelfredzaamheid (...) in deze gemeenschappelijke ruimte moeten dingen worden onderhouden en zo. En je denkt, oh, dit kan worden verbeterd door een nieuwe koelkast te kopen of door deze lade opnieuw in

te richten of door een plantenhoek te maken en zo. (...) Het antwoord van het huis is: Nou, dat is misschien een goed idee. Waarom probeer je het niet eens en kijk hoe het gaat en als je hulp nodig hebt, vraag dan om hulp. Dus neem het initiatief, laten we zeggen. Deze proactieve benadering kun je op veel dingen toepassen.”

Hier zie je hoe bepaalde aspecten van mijn bewoners dusdanig beïnvloed dat ze het de rest van hun leven met zich mee dragen. Zo leef ik, in Carsten's (2018) woorden, voort in hun (innerlijk) leven.

Vrijheid: experimenteren, tolerantie en jezelf zijn

Zelfwerkzaamheid is sterk verbonden met gelijkwaardigheid en vrijheid. Een bewoner van mijn eerste vrouwenwoongroep legt dit uit: “Je moet niet iets van iemand. (...) je kunt het alleen maar zelf doen en dan ga je wel doen wat je goed kan, denk ik, of wat je wil leren. Want je kan natuurlijk ook allerlei dingen leren” (Interview #9).

Meerdere generaties bewoners herinneren zich dat er veel ruimte en vrijheid was om te experimenteren, op allerlei manieren. Een bewoner vertelt dat zijn periode bij mij er eentje was van ‘geestverruiming’ en er “bepaalde laatjes zijn open gegaan” tijdens blowen of een paddo tripje.

Volgens een bewoner droegen mijn grote gemeenschappelijke ruimtes bij aan experimenten, omdat er voldoende plek was voor iedereen's projecten en men elkaar inspireerde. Hij vertelt dat de gemeenschappelijk ruimtes fijn zijn...

“...om lekker met mensen dingen te doen en zelf projectjes en hobby's uit te oefenen, waar genoeg ruimte voor is en vooral ook bij andere mensen te gaan kijken wat die aan het doen zijn haha. En daar een mening over te geven. Of mee te helpen!” (Interview #5).

Ook een bewoner van de eerste vrouwenwoongroep merkt de relatie tussen mijn indeling en experimenteren op, al is dit voor haar gekoppeld aan het gehele pand in plaats van alleen de woongroep. Ze vertelt:

“Ik had altijd het gevoel van overal doorheen en onderlangs en overheen en dan weer. Dus het is een soort doolhof zeg maar. Wat ook heel fijn is omdat iedereen (...) met van alles en nog wat bezig en alles kon eigenlijk als je iets wilde doen of niet wilde doen. Kon allemaal. Ja, er waren altijd wel mensen die (...) zich aansloten of die wat deden waarbij jij kon aansluiten. Dus het was ja een beetje (...) een doolhof met allemaal plekken waar dingen gebeurden en niks hoeft en alles mocht” (Interview #2).

Meerdere bewoners benoemen dat ze het gevoel hadden zichzelf te kunnen zijn bij mij (Interview #5, #6). Een bewoner vertelt dat ze het idee had dat je in huis authentiek mocht zijn en dat dit werd gewaardeerd in plaats van afgekeurd (Interview #9). De vrijheid om gek te doen komt bijvoorbeeld terug in wat bewoners vertellen over feestjes, waar ze (op tafel of de bar) konden dansen en zich gek konden verkleden (Interview #4, #7). Een bewoner van de eerste vrouwenwoongroep heeft die tijden van feestjes niet meegemaakt, maar herkent dat er ook in haar tijd al ruimte was om gek te mogen doen en uit je ‘keurslijf’ te komen (Interview #9).

Met andere woorden: er werd veel getolereerd. Die tolerantie wordt door sommige bewoners ook genoemd als iets dat ze bij mij geleerd hebben (Interview #7). Een bewoner vertelt: “Je ziet de waarde in mensen en hun verschillen. En je hebt geen zin om mensen uit te sluiten (Interview #7).

Haar huisgenoot herkent dit en zegt: “Ik was al een heel sociaal persoon, maar ik denk dat ik een ander level van tolerantie en ruimdenkendheid heb gekregen op deze plek” (Interview #7).

Een bewoner van de eerste mannenwoongroep vat het samen met de volgende woorden: “Het voelde ook als een soort vrijplaats en in die vrijplaats voelde je jezelf ook weer vrij” (Interview #1). Zo zie je hoe bepaalde aspecten van de bedachte ruimte van de eerste bewoners tot op heden doorwerkt in de levens van bewoners, zelf in hun verdere leven nadat ze mij niet meer bewonen.

Gemeenschappelijkheid: delen en vertrouwen

Een andere waarde die men met mij associeert is gemeenschappelijkheid (Interview #1, #2, #5, #6, #7). Voor veel bewoners is dit terug te vinden in het hebben van gedeeld bezit, zoals het delen van gemeenschappelijke ruimtes en boodschappen (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7). Sommige bewoners benoemen daarbij ook wederzijds vertrouwen (Interview #6). Een bewoner die tussen 2013 en 2017 op B5 woonde vertelt hierover:

“Ik denk ook wel dat ik wat vrijer ben geworden (...) daarvoor zat ik altijd in huizen waarbij je dus wel heel strikt- Nou ja, we hadden dus wel wat regels op B5, maar (...) we hadden niet een hele wie betaalt wat met alles er op uitgesplitst en dat het super strikt allemaal ging. Ik weet dat ik daar in het begin wel een beetje aan moest wennen van oh werkt dit dan? (...) dat ik dat ook een beetje heb losgelaten. Oh van dit werkt eigenlijk wel chill. En om een beetje flexibel daarmee om te gaan met alles delen en doen en zo” (Interview #6).

Een andere bewoner vertelt: “Het huis versterkt dit gevoel van gemeenschappelijke eenheid. Een soort van basis vertrouwen in elkaar” (Interview #7).

Meerdere bewoners zijn na hun periode bij mij in woongroepen gaan wonen of hebben de wens om dit nog te doen, omdat het gemeenschappelijk wonen hen beviel (Interview #4, #5, #6). Sommige bewoners gaven aan dat ze zich door mijn invloed ook meer zijn gaan inzetten voor de maatschappij in hun verdere leven (Interview #2, #4, #5). Een bewoner die eind jaren '90 in de vrouwenwoongroep woonde vertelt hierover:

“Ik geloof ook wel een meerwaarde van samenwonen. Inderdaad. Van dat je in groepen woont, dat je niet allemaal als individuen overal woont en maar dat je dingen samen doet, samen onderneemt. Dat zie ik nog wel terug in m'n eigen leven. (...) We hebben een buurtvereniging weet je wel, daar word ik dan voorzitter van. Organiseer ik wel van alles voor de buurt (...). Je kent wel dat gevoel van met een groep samen wat doen. Ja, het is bij mij altijd wel blijven hangen. En ook al heb je een gezin, ook al heb je werk, vind ik het nog steeds wel belangrijk dat je daarnaast nog iets van vrijwilligerswerk doet. Dat je ook inzet voor iets belangeloos, omdat je daar achter staat” (Interview #2).

Het overdragen van idealen

Mijn bewoners hebben dus het idee dat ik als huis bepaalde waardes en idealen overbreng. Er zijn verschillende ideeën over hoe dit gebeurt. Een vaste bezoeker van mijn huis denkt dat het ideaal is versmolten met het huis. Volgens haar is het pand dusdanig gemaakt door de eerste bewoners, dat het hun idealen bevat en uitdraagt. Ze zegt:

“Voor mij staat jullie huis als een huis van vrijheid. Van vrij zijn. Dat komt door de mensen die er wonen, maar die mensen wonen daar door een bepaald gedachtegoed wat aan het huis kleeft. En dat komt natuurlijk door de ideeën van de eerste bewoners, die het zo gemaakt hebben. En op een gegeven moment is dat vereenzelvigd met het pand” (Interview #12).

Een bewoner gelooft echter dat idealen worden overgedragen in de praktijk door mensen en dat dit van generatie op generatie gebeurt. Ze vertelt hoe ‘tolerantie’ op die manier wordt overgedragen:

“En je erft het, want je ziet hoe oudere generaties- als je heel jong bent (...) mensen op bezoek hebben, en je denkt van: dit is wild! Wie- wat voor karakter is dit? Waar hebben jullie elkaar ontmoet? Hoe werkt dit? En ze zeggen de hele tijd wilde dingen. En je bent gewoon aan het observeren en je bent er chill over en het is relaxed en dan blijkt dat ze eigenlijk ook andere dingen te zeggen hebben. En, je weet wel, als je normaal gesproken als rare wordt gezien, dan betekent dat nog niet dat je niet mee mag doen in de gesprekken, behalve als je disrespectvol bent natuurlijk. Maar er is een grotere bandbreedte van mensen waarmee je kan interacteren hier en waarmee je leert interacteren hier.”

Net zoals met het concept zelfwerkzaamheid (zie H.5.3.1) zien we hier opnieuw dat het van belang is dat idealen als *geleefde* ervaringen worden doorgegeven en niet alleen als *gedachte*.

Sociale vaardigheden

Naast het idee van tolerantie, leren mensen het ook in de praktijk toe te passen in de vorm van sociale vaardigheden. Meerdere bewoners noemen dat ze ‘sociale vaardigheden’ hebben geleerd in de periode dat ze bij mij woonden, omdat ze met veel verschillende soorten mensen leerden omgaan ((#4, #5, #6, #7).

Een aantal bewoners merkte op dat ze socialer werden door het leven in de woongemeenschap. Een bewoner beschrijft:

"Over het algemeen denk ik dat het heel goed voor me was, omdat ik tot het moment dat ik daarheen verhuisde, een ontluikend potentieel voor sociaal gedrag had, en het gemeenschapsleven in mij niet echt naar voren was gekomen. (...) Dat deel van mijn persoonlijkheid zou anders niet zo naar voren zijn gekomen" (Interview #7).

Voor sommige bewoners ging het niet alleen om socialer worden, maar ook om het leren van specifieke vaardigheden, zoals het oplossen van conflicten. Een bewoner stelt: "Je leert echt met mensen samenwonen en samen conflicten oplossen, dingen regelen. In dat opzicht leer je echt superveel van samen met mensen dingen doen" (Interview #5). Een andere bewoner beschrijft hoe hij veranderde als persoon:

"(...) het was soms een uitdaging, denk ik. Dit aspect van het tolereren van iedereen, (...) ik weet dat het voor mij op een gegeven moment een uitdaging was om mezelf echt uit mijn eigen hoofd te halen en me in de schoenen van anderen te verplaatsen. En soms wilde ik dat niet doen, ik wilde boos zijn omdat dingen niet gingen zoals ik wilde. En ik dacht altijd, in retrospectief (...) dat dat goed was. Soms moet je op die manier nederig worden, toch? En ja, dat zijn waarden die je leert door hier te zijn" (Interview #7).

Meerdere bewoners beschreven dat de sociale vaardigheden en ervaringen die ze opdeden tijdens hun tijd bij mij blijvende impact had op hun leven (Interview #6, #7). Een bewoner vertelt hierover:

"Maar het goede eraan is dat je gewend raakt om met allerlei mensen om te gaan. Dus je kijkt niet meer op van wat anderen als vreemde dingen zouden beschouwen. Omdat je

alles al hebt gezien. Hahaha, ik heb vreemder gezien, dus je kunt met veel dingen oké bent” (Interview #6).

Ook hier zie je hoe ik als huis langdurig invloed heb uitgeoefend op mijn bewoners.

6.2.5 Vriendschap

Het laatste kenmerk van het contact tussen mijn bewoners waar ik het over wil hebben is de vriendschap. Hoewel de initiatiefgroep dit niet had genoemd als verwachting, wordt vriendschap door alle generaties heen als belangrijk aspect van onderling contact genoemd (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7).

Momenten delen

Mijn bewoners brengen vriendschap in verband met belangrijke momenten samen delen. Zoals ik eerder vertelde, spendeerden ze veel tijd samen en deelden ze lief en leed met elkaar. Daarnaast hebben veel bewoners leuke herinneren aan gezamenlijk Sinterklaas, Kerst en Oud en Nieuw vieren.

Ook speelde de levensfase die ze samen doormaakte een rol. Eerder vertelde ik al dat veel bewoners jong waren en een tijd zelfontplooiing meemaakten. Je zou kunnen zeggen dat ze samen volwassen werden. De eerste generatie bewoners van de mannenwoongroep geven dat mooi aan:

“X: Ik denk dat we ook aardig wat hebben meegemaakt.

Y: We hebben het begin van onze studie tijd-

Z: Veel dingen met elkaar en spannende dingen, dus dat blijft gewoon veel harder hangen. Ja, je hebt elkaar nodig” (Interview #1).

Voor deze generatie was dat niet alleen verbonden aan samenwonen, maar ook aan samen bouwen en kraken. Een bewoner zegt hierover:

“Ook het bouwen. Je hebt dingen samen gemaakt. En dat wonen was een uitvloeisel daarvan. Maar dat was niet de originele ofzo. Dat deden we dan daarvoor wel met mekaar, met kraken. Maar het is niet zo dat door het wonen dat ‘samen’ is ontstaan. Dat was er al” (Interview #1).

Daarnaast had deze generatie veel samen actiegevoerd, wat ook een hechte band teweeg bracht (Interview #1, #11).

Latere generaties hebben vooral veel goede herinneringen aan samen feestjes ontdekken, naar festivals gaan of samen op vakantie gaan met huisgenoten (Interview #3, #4, #5, #6, #7). Voor de bestuursleden van Unitas die bij mij woonden, was het vooral gelinkt aan samen in het bestuur zitten en elkaar daarbij ondersteunen (Interview #4, #6).

Naast de levensfase waar men doorheen ging, speelde ook mijn pand een rol in het kunnen meemaken van belangrijke momenten samen. Meerdere bewoners vertellen over hoeveel plek er is voor feestjes en dat er met Oud en Nieuw vuurwerk gekeken kan worden vanaf het dak (Interview #...)

Ook van de zaal beneden is door bewoners meerdere keren gebruik gemaakt. Zo vierden mensen hun afstudeerfeestje daar (Interview #6), heeft een bewoner die vrij spontaan ging trouwen er zijn

trouwfeest gevierd (Interview #5), en kon de uitvaart van een kindje van vrienden van mijn eerste bewoners er plaatsvinden (Interview #1). Door de zaal was het mogelijk om deze momenten samen te delen.

Langdurige vriendschappen

Veel bewoners geven aan dat ze langdurige vriendschappen hebben overgehouden aan hun tijd bij mij, die ook nadat ze verhuisd waren stand bleven houden (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7). Vooral de eerste generatie bewoners zien elkaar nog regelmatig. Veel van hen wonen nog altijd in Wageningen en zien elkaar op verjaardagen en bij evenementen. Sommige wonen zelfs bij elkaar in de straat en zien elkaar wekelijks (Interview #1, #2).

Een bewoner van de eerste mannenwoongroep zegt daarover:

“En een groot deel van die mensen heb ik nog steeds contact mee. Die er toen waren, die nog in Wageningen zijn althans. (...) Dus het is gewoon een band die niet meer weg gaat. Terwijl als ik mensen nog bij wijze van spreken van begin van studietijd of van de middelbare school nog tegenkom, ja, dat zegt me allemaal niet zoveel” (Interview #1).

Toch is nabijheid niet de enige factor. De eerste generatie vertelt dat het contact met een huisgenoot die al jaren in Oostenrijk woont nog als vanouds is als ze elkaar zien. Ook latere generaties, waarvan minder mensen in Wageningen blijven wonen, hebben vaak nog vriendschappen met hun oud huisgenoten (Interview #4, #5, #6, #7). Een bewoner die inmiddels in Berlijn woont vertelt:

“Voor mij heeft het vooral heel veel vriendschappen opgeleverd denk ik. Bijna iedereen waar ik nu nog contact mee heb, een heel groot deel van die mensen ken ik vanuit het huis (...) dat vond ik wel geweldig van De Wilde wereld, dat je, je leerde mensen kennen als huisgenoten en (...) je ging weg was als vrienden” (Interview #6).

Andere bewoners die naar het buitenland verhuisden, vonden het lastiger om het contact te onderhouden, maar werden via via wel op de hoogte gehouden en voelden nog altijd een band. Een bewoner vertelt hierover: “‘t Voelt wel, het klinkt een beetje zweverig, maar wel of je nog ergens verbonden bent of zo door wat je samen hebt meegemaakt” (Interview #4).

Ook andere bewoners merkten dat het lastig kan zijn om vriendschappen met oud-huisgenoten te onderhouden. Meerdere bewoners vertellen dat het contact met huisgenoten altijd zo vanzelfsprekend is, dat het wennen is om elkaar na verhuizen bewust op te zoeken (Interview #4, #5). Een bewoner vertelt: “Je ziet elkaar echt wel vaak in de week en dan in één keer niet” (Interview #4). Een andere bewoner merkt op dat een huisgenoot dan toch anders is dan een vriend en zegt:

“Ja wat ik wel jammer daaraan vind is dat het toch ook wel- Nou ja, je hebt wel beter contact met sommige huisgenoten, maar het contact als huisgenoot is toch ook wel weer een beetje weer iets anders dan echt als vriend of zo. Dus dat is dan wanneer mensen uitverhuizen en ook toen ik zelf uit verhuisde, dat je dat heel erg verliest in eerste instantie en dan daarna zo van oh ja, maar we zijn ook vrienden dus dan moet je dat contact weer een beetje opbouwen of zo” (Interview #5).

Ik ben dus een belangrijke locatie voor het opbouwen van contact, maar blijf als sociaal netwerk ook buiten mijn pand bestaan in de levens van mijn oud-bewoners.

6.2.6 Een korte analyse

Dit deel van mijn verhaal laat zien hoe de ideeën van mijn initiatiefgroep over het samenwonen generaties lang zijn uitgeleefd. Ze worden doorgegeven in de praktijk of in gesprekken, en ook deels door mijn fysieke uiterlijk (zoals grote gedeelde ruimtes die gemeenschappelijkheid bevorderen). Sommige aspecten, zoals gemeenschappelijkheid, zorgzaamheid, tolerantie en vrijheid, zijn zo sterk doorgegeven dat ze uiteindelijk deel uitmaken van mijn kern en mijn identiteit als eigen persoon, en daarmee mijn structurerende macht, versterkt. “Zo doen we dat hier.”

Hoewel het leven in mijn fysieke ruimte van belang is voor het in aanmerking komen met huisgenoten en hun gebruiken en ideeën, blijken sommige sociale aspecten ook zonder aanwezigheid in mijn pand de levens van bewoners te beïnvloeden. Na verhuizing blijven zaken zoals sociale contacten en vaardigheden deel uitmaken van hun leven. Zoals Carsten (2018) stelt is mijn leven verbonden met dat van mijn bewoners en maak ik deel uit van hun innerlijk leven. In een collectief woonhuis zijn ook de levens van bewoners onlosmakelijk met elkaar verbonden. Daarnaast wil ik benadrukken dat een collectief woonhuis door verschillende generatie bewoners dynamisch is, waardoor het sneller voorkomt dat een bewoner en ik uit elkaar groeien ten tijde van disruptie.

Dit deel toont ook aan dat sommige ideeën en idealen in de geleefde realiteit anders uitpakten dan verwacht: er bleken grenzen aan te zitten of botsende idealen te zijn. De *bedachte* sociale ruimte is, net zoals de *bedachte* materiële ruimte, afhankelijk van de invloed van het *geleefde*.

6.3 Contacten in het pand

“Voor het wonen is je omgeving belangrijk. In de grootste vorm is dat de hele wereld. Kleiner is dat de buurt en in het geval van de VBO het gebouw,” schreef de initiatiefgroep in hun flyer (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1985b). De sociale interacties die mij vormgeven beperken zich dan ook niet tot het contact tussen huisgenoten. Zoals ik eerder vertelde zag niet elke bewoner de ruimtes buiten hun woongroepen, en daarmee dus ook de mensen die daar woonden en werkten, als onderdeel van hun huis. Toch is iedereen er in meer of mindere mate wel mee verbonden en kan ik als sociale leefomgeving alleen begrepen worden door het contact tussen mensen in mijn gehele pand te onderzoeken. Ik focus me daarbij eerst op de contacten tussen woongroepen en vervolgens op de samenhang tussen verschillende groepen in het gehele pand.

6.3.1 Contacten tussen woongroepen

Het contact tussen mijn woongroepen heeft zich over de jaren ontwikkeld. Eerder vertelde ik al dat de woongroepen op mijn zolderverdieping uiteindelijk één woongroep zijn geworden. Deze woongroepen waren gedurende mijn hele geschiedenis al hecht, met hier en daar ups en downs. Met de onderburen op H13 is er vanaf het begin minder contact geweest en dit is over het algemeen altijd zo gebleven. Ik zal vertellen hoe dit zo is gekomen en wat de rol van mensen, mijn indeling en externe factoren daarin speelden.

Over en weer

De eerste bewoners van de mannen- en vrouwenwoongroep hadden veel contact met elkaar. Velen van hen kenden elkaar al jaren uit de scène, en het gezamenlijke bouwproject versterkte hun onderlinge band. Ze herinneren zich dat er veel over en weer werd gelopen naar elkaar via het gedeelde balkon en dat ze veel samen deden (Interview #1, #2). Hoewel ze veel tijd doorbrachten bleven de huishoudens gescheiden en aten ze zelden samen (Interview #2).

Met de woongroep beneden, destijds de Emmaus-woongroep, was er weinig contact (Interviews #1 en #2). Een bewoner legt uit dat dit deels kwam door de indeling van het pand: “Boven liep je makkelijker bij elkaar binnen,” maar er was ook gewoon een “ander klik”. Ze vertelt verder: “(...) dat was wel een ander soort woongroep. Woonde meer een gezin.” Haar huisgenoot vertelt dat ze weleens door de Emmauswoongroep liep op weg naar het infocentrum, maar herinnert zich vooral haar irritaties. Ze vond dat de bewoners van beneden hun woonruimte, waar de bouwers zoveel moeite in hadden gestoken, niet goed onderhielden. “Ik ergerde me alleen kapot aan die woongroep beneden. Daar maakten ze nooit schoon,” zegt ze. Met één buurvrouw van beneden was er wel meer contact. Die kwam regelmatig op bezoek bij haar bovenburen (Interview #2). Mijn fysieke indeling is dus van invloed op het contact, hoewel het niet allesbepalend is en ook afhangt van de persoonlijke band tussen burens.

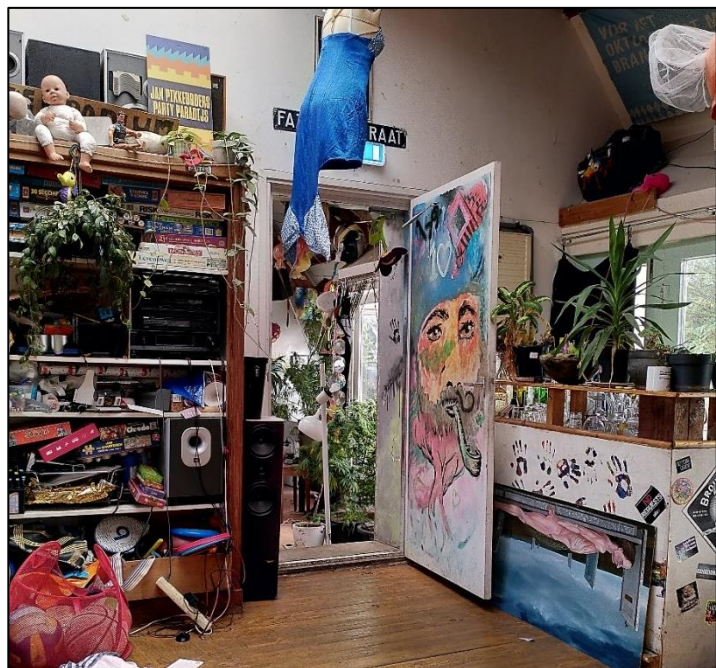
Eind jaren 90 was er veel aanloop tussen de woongroepen op zolder en waren de groepen erg vertrouwd met elkaar. “Als de douche daar kapot was kwamen ze zonder te vragen bij ons douchen,” vertelt een bewoner van B5. Met de groep beneden was er destijds nog altijd minder contact (Interview #3).

Een konnctie via Unitas

Toen er na de eeuwwisseling meer Unitas-leden begonnen te komen, zagen mijn bewoners hun burens niet alleen thuis, maar ook op de vereniging. Een bewoner herinnert zich dat ze na Unitas-feestjes nog thuis met de burens bier gingen drinken. Via het balkon liepen ze naar elkaars woongroep en er werd ook regelmatig samen gegeten (Interview #4, #5). Het contact met de onderburens veranderde ook wat in die tijd. In het begin was er weinig contact met de jongens die daar toen woonden. “We zeiden wel gedag tegen elkaar ofzo, maar we deden eigenlijk niet echt iets samen”, vertelt een bewoner die van 2001 tot 2006 op H15 woonde. Haar huisgenoot herinnert zich dat hij ruzie had met zijn onderbuurman over de kat van H15 die in het trappenhuis poepte. Toen er op H13 ook meer Unitas-leden kwamen wonen, kwam er meer contact. Een bewoner die van 2001 tot 2007 op H15 woonde herinnert zich dat hij weleens beneden langsging bij vriendinnen (Interview #4). Een gemeenschappelijke konnctie via Unitas zorgde destijds dus voor meer contact tussen de woongroepen.

Een open deur

In 2008 werd de deur tussen B5 en H15 geplaatst (zie figuur 30). Interessant is dat deze deur initieel weinig invloed had op het contact tussen de woongroepen. Voor de bewoners die al banden hadden met de burens veranderde er weinig: “Daarvoor liep je gewoon altijd via het balkon. En nu liep je via die deur” (Interview #5). De nieuwe jongere studenten die er vanaf 2008 kwamen wonen herinneren zich juist wel dat de deur hun contact met de burens versterkte, al duurde het een aantal jaren voordat ze de deur ook daadwerkelijk gebruikte.

Figuur 30: Deur tussen de woongroepen op zolder

Hoewel deze nieuwe bewoners elkaar kenden via Unitas en de deur hadden, was het contact tussen de burens in deze periode minder dan de generatie ervoor, vertelt een bewoner (Interview #6).

Na 2010 veranderde dat. Terwijl een bewoner die in 2010 op B5 kwam wonen vertelt: “Ik had wel toen ik hier kwam wonen, dat er niet heel veel contact was tussen de twee huizen. Dat de deur wel veelal dicht was” (Interview #5), herinnert een huisgenoot die er in 2012 kwam wonen: “(...) die deur was gewoon voor mijn gevoel vaker open dan dicht. (...) Het was eigenlijk een soort van tweede woonkamer soms” (Interview #6). Naast meer over en weer lopen, was het, zoals ik eerder vertelde, door de deur ook makkelijker om samen een groot huisfeest te organiseren (Interview #6). Opnieuw zie je dat mijn fysieke indeling wel invloed heeft maar niet allesbepalend is en ook afhangt van persoonlijke relaties. Ook het gedeelde lidmaatschap bij Unitas was minder bepalend in het contact dan in de periode ervoor.

Andere types

Dit gold ook voor het contact met de onderburens, dat in deze periode weer minder werd. Een bewoner die tussen 2013 en 2017 op B5 woonde vertelt: “Ik kende ze dan wel, maar meer van Unitas. Dat ik wist wie het waren. En op die vergaderingen met de Wilde Wereld gewoon (...) maar verder niet.” Toen er meer gefeest werd op de zolderverdieping, was er bovendien veel geluidsoverlast in H13. “Hier werden dan vaak huisfeestje gegeven, maar die werden niet echt aangekondigd (...) maar dat betekent eigenlijk dat je de mensen die hieronder wonen zeg maar veroordeelt tot: ja je slaapt gewoon niet vannacht,” vertelt een bewoner die van 2008 tot 2017 op H13 woonde. Een bewoner van H15 begrijpt wel dat ze er last van hadden, omdat ze ouder waren en een ander soort types waren: “Ja die die waren net iets ouder dan wij dus verplichtingen en werk, dat soort dingen. Is begrijpelijk en het waren misschien ook iets meer Einzelgängers qua karakter.”

Een andere verdieping

Naast een verschil in karakter en levensfase, noemt een bewoner van H13 ook de fysieke indeling van mijn pand als reden dat de woongroepen wat meer “gefragmenteerd” zijn (Interview #5). Hij legt uit:

“Door de bouw van het pand was er sowieso natuurlijk al heel veel minder contact tussen de hele afdeling en H13. Je zit gewoon op een andere verdieping. Dus je loopt niet zo makkelijk bij elkaar binnen en zo.”

Een andere bewoner was het daar echter niet mee eens en noemt dat H13 en H15 wel dezelfde voordeur delen. Volgens hem kwam het vooral door het verschil in type mens:

“Als het mensen waren die er beter hadden bijgepast, dan denk ik dat de deur ook altijd open was geweest bij wijze van. (...) Want je moest, je liep altijd langs die deur als je naar H15 ging. Dus in principe kon het wel” (Interview #6).

Een andere mentaliteit

Het contact met H13 en de bovenburens is echter altijd beperkt gebleven. Tussen B5 en H15 werd het contact na ongeveer 2010 steeds intensiever. Men liep regelmatig over en weer en ze aten weleens samen (Interview #5, #6). Al waren het volgens bewoners wel vaak dezelfde burens die over en weer liepen (Interview #6).

Ook was het een gewoonte om spullen van elkaar te lenen en te gebruiken, bijvoorbeeld keukenspullen en etenswaren. Dit zorgde echter weleens voor irritaties tussen de woongroepen,

omdat B5 over het algemeen beter bevoorrad was door hun georganiseerde boodschappen systeem in die tijd. Daarnaast herinneren bewoners van B5 dat ze de tussendeur regelmatig dicht deden als de muziek bij H15 te luid was of het er ‘stonk’ (Interview #6). Andersom gingen sommige rokende bewoners van B5 weleens naar de burens, omdat je daar binnen mocht roken. Volgens een bewoner van B5 hadden de woongroepen net een andere mentaliteit. H15 was meer anarchistisch, maar ook wel individualistischer, waar B5 meer regels had, maar ook zorgzamer was (Interview #16).

Grenzen vervagen

Rond 2019 waren de groepen op de zolderverdieping verder verstrengeld. Veel bewoners waren goed bevriend met hun burens en deden ze veel activiteiten samen (Interview #7). Nieuwe bewoners vonden het soms verwarrend waar de grenzen tussen de woongroepen lagen. Een bewoner van H15 uit die tijd vertelt:

“Toen ik hier kwam wonen, was het allemaal heel nieuw voor mij. Ik herinner me duidelijk dat ik in het begin gewoon moest wennen aan het feit dat de burens steeds over de vloer kwamen. En mijn huisgenoten gingen ook de hele tijd naar de burens. In het begin voelde ik me een beetje onzeker, alsof ik niet wist of ik ook naar de burens kon gaan of niet. Maar ja, op een gegeven moment dacht ik gewoon, oké, dit is normaal. Dat was heel interessant.”

Toen ik mijn nieuwe vloer kreeg en er tijdelijk niet door de woonkamers gelopen kon worden, waren mijn woongroepen voor het eerst van elkaar afgesneden, wat het collectieve geheugen in is gegaan als “the great divide” (Interview #7). Om elkaar toch te zien offerde een bewoner haar slaapkamer op als gemeenschappelijke zitkamer. Toen de vloer eenmaal af was, kwam ook corona om de hoek kijken en ontstond er, zoals ik al vertelde, één woongroep. Toch blijven bewoners de term “de burens” nog weleens gebruiken voor hun huisgenoten die aan de andere kant van hun woongroep wonen (Interview #7). Een externe gebeurtenis, zoals de coronapandemie, heeft dus effect gehad op het contact tussen mijn woongroepen, al kan ook hier gezegd worden dat dit niet de enige factor was en het contact überhaupt al close was.

6.3.2 Samenhang in het pand

Naast het contact met burens, onderhielden mijn bewoners ook contacten met gebruikers van mijn pand. In mijn verhaal heb ik al verschillende zaken verteld over de samenhang in het pand. Bijvoorbeeld dat de samenhang tussen verschillende gebruikers een belangrijk aspect was van mijn woon-werk-kultuurpaleis en men zich vanaf het begin bewust was dat er een risico was van langs elkaar heen leven, zoals ze in vorige kraakpanden hadden gezien (zie H.4.1.2). Ook vertelde ik al dat de betrokkenheid van groepen en hun onderlinge samenhang beperkt was, wat bleek uit het gebrek aan gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor het onderhoud van mijn pand (zie H.5.3.1). Ik wil nu wat verder ingaan op hoe de samenhang van het pand zich door de jaren heen ontwikkelde vanuit een sociaal perspectief en wat daarbij belangrijke factoren waren voor toename en afname.

Wonen, werken en kulturen

De samenhang tussen de gebruikers van mijn pand bestond eigenlijk al voor en tijdens mijn verbouwing. Iedereen ging samen aan de slag met hetzelfde doel: het creëren van je eigen (woon)ruimte. Dit zorgde voor veel verbondenheid (Interview #1, #2).

Toen ik eenmaal bewoond werd, maakten mijn eerste bewoners actief gebruik van alle ruimtes. Zij woonde, werkte en cultuurde in mijn pand, waardoor ze zowel bewoners als gebruikers waren

van het pand (Interview #1, #2, #3). Eén van mijn initiatiefnemers vertelt daarover: “Je had ook mensen die boven woonden maar ook in de zaal in een groep zaten en daar dus ja, twee functies” (Interview #10). Daarnaast waren er in de beginjaren veel vergaderingen en kwamen bewoners veel in de zaal, waardoor men elkaar vaak zag. Een bewoner van mijn eerste mannenwoongroep zegt hierover: “Ja dat bestond niet dat er iemand in dit gebouw woonde die je eigenlijk niet zag” (Interview #1). Hij ervoer veel ‘kameraadschap’ met alle gebruikers van mijn pand (Interview #1).

Ook zagen mensen elkaar veel tijdens het bouwen en klussen (Interview #1, #2). Een bewoner vertelt: “Met die klus weekenden dat dan kwamen ook gebruikers en bewoners, dus dat organiseerden we wel met z'n allen. Dus dan kwam je elkaar ook weer tegen” (Interview #2).

Een andere bewoner vindt ook dat de indeling van het pand bijdraagt aan de samenhang die hij destijds ervoer (Interview #3). Hij vertelt:

“Ja, hier werd gewoon (...) als je gewoon de straat op ging, moest je twee trappen naar beneden en dan kwam je allerlei mensen tegen. Die iets anders deden beneden. (...) je zag altijd wel- of de zaal zoals vanavond, weet je wel, kom je hier binnen, zijn er mensen in de zaal bezig. Nou dus dat was eigenlijk wel heel leuk” (Interview #3).

Wel hing het van de activiteiten en interesses van de bewoners af in hoeverre ze betrokken waren bij bepaalde ruimtes en mensen in mijn pand, zoals blijkt uit de herinnering van een bewoner uit die tijd. Een bewoner vertelt hierover:

“(...) toen ik er woonde had ik ook wel met bijna al die groepen wel een bepaalde connectie. Met de een wat minder, met de theatergroep wel wat minder, maar op het infocentrum of Emmaus kende ik de mensen wel heel goed” (Interview #3).

De bedachte ruimte werd dus werkelijkheid, omdat ze dicht bij de geleefde ervaringen van mijn mensen stond en dus makkelijk in praktijk te brengen was. Dit bleef echter niet zo.

Diskussie over betrokkenheid

De samenhang begon al snel af te nemen en ontstond er discussie over het onderwerp ‘betrokkenheid’. In de archieven worden verschillende oorzaken genoemd, zoals een veranderende tijdsgeest; een gebrek aan betrokkenheid bij mijn politieke wortels; en een tekort aan onderlinge uitwisseling tussen bewoners en gebruikers (Zaalvereniging De Wilde Wereld, 1990). Eén van mijn mensen merkte op dat de band gaandeweg losser werd toen de eerste bewoners verhuisden (Interview #10). Een bewoner uit die tijd vertelt dat hij zich tijdens het wonen al minder betrokken begon te voelen: “Op één of andere manier was ik het al ontgroeid. (...) Niet meer zo elke keer de energie opbrengen- volgens mij ben ik op een bepaald moment (...) gestopt met vergaderingen bijwonen” (Interview #1).

In 1994 laaide de discussie over betrokkenheid op tijdens een ALV. Iemand noemt mij een ‘slapend pand’, omdat er niet voldoende over betrokkenheid wordt gesproken. Iemand anders vindt dat het probleem niet de betrokkenheid is, maar de moeizaamheid. “Afspraken worden niet nagekomen” (Vereniging De Wilde Wereld, 1994).

Tijdens het grote discussieweekend in 1995 over de toekomst van De Wilde Wereld, waar ik het eerder over had met betrekking tot zelfwerkzaamheid, werd er uitvoerig gesproken over betrokkenheid. In het discussiestuk wordt de rol van bewoners benadrukt. “Ook bewonersgroepen moeten zich ervan bewust zijn dat de ideeën achter de Wilde Wereld overgedragen moeten worden op de nieuwe bewoonsters/ers” (Vorbereidingsgroep De Wilde

Wereld, 1995). Er wordt gezegd dat zij een konstante factor zijn in het pand en aanspreekpunt kunnen zijn. Daarin wordt ook besproken dat niet iedereen gewend is aan de manier waarop De Wilde Wereld georganiseerd is: “Voor mensen die relatief onbekend zijn in de alternatieve scene is het vaak niet duidelijk wie je moet aanspreken of zelfs waar je moet zijn om iemand aan te spreken” (Vorbereidingsgroep De Wilde Wereld, 1995).

Uit dit stuk blijkt dat men zich destijds het intergenerationele aspect van mij realiseerde en het deel werd van mijn nieuwe organisatie om beter in te zetten op het doorgeven van ideeën van generatie op generatie. Daarnaast laat het zien dat de bedachte organisatie gebaseerd was op geleefde ervaringen vanuit de kraakscene en dat dit voor nieuwe mensen die deze ervaringen niet hadden gehad niet vanzelfsprekend was.

Initiatieven voor meer samenhang

De vereniging werd na het discussieweekend gereorganiseerd door werkgroepen op te richten. Eerder vertelde ik hoe de Bouw- en Onderhoudsgroep op die manier werd opgericht (zie H.5.3.1) Om betrokkenheid en representatie te stimuleren werd bepaald dat alle bewoners en één persoon per gebruikersgroep deel moesten worden van een werkgroep (Vorbereidingsgroep De Wilde Wereld, 1995). Bovendien werd de Kommunikatiegroep opgericht om betrokkenheid en onderling contact te stimuleren. Deze groep maakte sinds 1996 vier keer per jaar een Nieuwsbrief van De Wilde Wereld en bracht in 1995 een folder uit voor nieuwe leden, genaamd “Op zoek naar de Wilde Wereld?”, waarin elke pandgroep werd voorgesteld (Vereniging De Wilde Wereld, 1995a).

Om samenhang te bevorderen werd er in 1997 een Wilde Wereld-dag georganiseerd. “Deze dag is bedoeld om de bewoners en gebruiksters van de Wilde Wereld eens op een andere manier met elkaar kennis te laten maken; anders dan in de wandelgang of tijdens een reuze gezellige ALV”, staat er in de nieuwsbrief (Kommunikatiegroep, 1997b). Dat zoiets hard nodig is blijkt uit een stukje in diezelfde nieuwsbrief waarin een nieuwe bewoner wordt geïnterviewd. Op de vraag wat hij van de Wilde Wereld als geheel vindt, antwoordt hij “het lijken mij allemaal eilandjes hier in de W.W. Ik heb nog niet echt inzicht in wat er allemaal gebeurt en wat er zou moeten gebeuren” (Kommunikatiegroep, 1997c).

De ALV had een belangrijke functie in de betrokkenheid bij en samenhang in het pand. Daar ontmoette verschillende groepen elkaar en werd er gesproken over allerlei zaken van mijn pand. Uit verschillende notulen blijkt dat er niet altijd voldoende mensen op deze vergaderingen afkwam, zoals in de nieuwsbrief in 1998:

“IK HEB GROOT NIEUWS VOOR JULLIE!!!

donderdagdag 5 maart om 20.30 uur in 't Infocentrum is de algemene ledenvergadering. Ja hoor, ondanks grootschalige afwezigheid gaat ie toch gewoon door. Maar willen wij de Wilde Wereld wild, energiek, enerverend, opwindend, bruisend, uitdagend, vernieuwend, niets verhullend, alles omvattend en vooral in beweging houden. Dan hebben we JOU nodig. Kom dus in grote getale naar de ALV.

DE ALV DAAR DOE JE AAN MEE !!!!!!!” (Kommunikatiegroep, 1998).

Dit stukje laat niet alleen zien dat er te weinig mensen naar de ALV kwamen, maar ook dat ik niet meer het wilde pand was dat ik behoorde te zijn volgens de ideeën van mijn initiatiefnemers. Om de ALV aantrekkelijker te maken werden ideeën geopperd om samen te eten voor de ALV of erna samen aan de bar te hangen (Vereniging De Wilde Wereld, 1998).

De discussie gaat verder

Begin 2000 wordt er nog altijd gepraat over betrokkenheid. In een nieuwsbrief staat te lezen: “Het lijkt ons tijdens de Wilde Wereldvergadering belangrijk om nog een keer inhoudelijk te praten over de Wilde Wereld, de identiteit ervan, oude en gewenste structuren en wat willen we samen.” Volgens de schrijfster van het stuk weten veel mensen niet wie er in mij wonen en weten de bewoners niet wat er gebeurt in de werkruimtes en de zaal (Kommunikatiegroep, 2001).

Ook in de nieuwsbrieven van 2003 gaat het nog over dit onderwerp. Volgens iemand kan de betrokkenheid van mensen een verschillend karakter hebben “De één is vooral betrokken omdat ie er woont, de ander vanwege zijn of haar politiek/ideologische ideeën. En weer een ander vanwege het fantastisch praktische nut van de zaal voor het maken van bv. theater” (Kommunikatiegroep, 2003a). In een latere nieuwsbrief wordt vooral benadrukt dat een deel van de bewoners en gebruikers nauwelijks betrokken is bij het pand en hun prioriteiten vooral bij de eigen groep ligt. Dit komt volgens de schrijver doordat nieuwe mensen niet worden voorgesteld, waardoor mensen elkaar niet leren kennen (Kommunikatiegroep, 2003b). Hoewel betrokkenheid er voor iedereen dus anders kan uitzien, is het contact met andere personen in het pand essentieel.

Tien jaar later werd er nog altijd geworsteld met de samenhang in het pand. Er werden verschillende activiteiten georganiseerd om het te bevorderen, zoals (Nieuwjaars)borrels (Vereniging De Wilde Wereld, 2013a, 2013b). Met name de woongroepen leken niet meer zo betrokken. “We missen de woongroepen op de ALV en voor andere verantwoordelijkheden” (Vereniging De Wilde Wereld, 2013c). Om mensen naar de ALV te laten komen, werd deze op een gegeven moment elke keer in een andere woongroep of activiteitenruimte gehouden (Interview #5). Vaak hielp het als er een bewoner in het bestuur zat, die zijn huisgenoten kon stimuleren om te komen (Interview #6, #7). Ook is er in 2016 opnieuw een informatieboekje gemaakt voor nieuwe huurders “met een stukje historie en bijvoorbeeld punten zoals de zelfwerkzaamheid en contacten, dingen die toch belangrijk zijn om te weten als je hier komt huren/wonen” (Vereniging De Wilde Wereld, 2016a).

Verklaringen

Naast de verklaringen die al genoemd zijn, zoals een gebrek aan saamhorigheid, kennis, initiatief en contact in het pand, geven personen ook andere redenen.

Volgens een bewoner die er begin 2000 woonde, was er destijds ook sprake van een kloof tussen oude en nieuwe mensen in het pand. Ze vertelt:

“Dus dat was volgens mij ook wel gewoon een beetje de verandering van de mensen die er al heel lang waren met de idealen en jonge mensen die gewoon daar wilden...een feestje bouwen of gewoon theater oefenen. Dat botste soms een beetje of dat ging niet altijd heel vloeiend” (Interview #4).

Zij en haar huisgenoten herinneren zich ook nog de ALV's waar nog altijd op een jaren '80 manier vergaderd werd: erg idealistisch, antiautoritair en tot er consensus was, met een sterke bak koffie en een sigaret tot op detail alles uitkloven, waardoor het vaak lang duurde. “Vergadertijgers” noemden ze de oude rotten (Interview #4). Hier zie je dat de oude bedachte organisatie niet altijd past bij de ideeën of het leven van nieuwe mensen, waardoor mijn systeem niet zo soepel liep. Verandering is voor een pand zoals ik soms onvermijdelijk.

Ook een medewerker van de WBGV benoemt de jaren '80 mentaliteit als een faktor in het gebrek aan samenhang. Eerder vertelde ik al dat hij stelde dat mijn ontwerp gebaseerd op betaalbaarheid ervoor zorgde dat er veel doorstroom was (zie H.5.2.1), wat leidde tot materiële verandering. Maar het leidde volgens hem ook tot een kwetsbare samenhang in het pand. Hij vertelt:

“De Wilde Wereld is voor altijd nog heel erg een momentopname uit een bepaalde tijd geweest. In die tijd was het heel belangrijk om alles zo goedkoop mogelijk te houden. En d'r zat heel veel gezamenlijkheid in. (...) En dat voorzag in een bepaalde behoefte. En dat was helemaal prima. Maar tegelijkertijd heb je daarmee het risico van doorstroming. (...) Dat heb ik vaak wel heel jammer gevonden, want het maakt eigenlijk de samenhang binnen een band heel kwetsbaar” (Interview #8).

Meerdere bewoners noemden mijn fysieke indeling als oorzaak voor het gebrek aan samenhang (Interview #4, #5, #6). “Wat de Wilde Wereld miste was dat je elkaar makkelijk tegen het lijf liep”, vertelt een bewoner (Interview #4). Een andere bewoner zegt:

“Ik denk dat het zoveel uitmaakt, de fysieke locatie in het pand ook (...) Want als je dit ideaal op zou willen zetten zeg maar. Je zou je eigen gebouw kunnen bouwen, dat je 't echt gewoon maakt dat alles op elkaar doorloopt en uitkomt zeg maar” (Interview #5).

Interessant is dat mijn eerste bewoners zelf deze indeling hebben gemaakt en dat, zoals ik eerder vertelde, de jury van de Stadsvernieuwingsprijs al het commentaar gaf dat de gemeenschappelijkheid die de groep voor ogen had meer tot uitdrukking had kunnen komen in de onderlinge randschikking van mijn ruimtes (zie H.4.2.4). Zij hadden dit dus goed voorspeld.

Toch voelen meerder bewoners juist ook samenhang met pandgebruikers door mijn fysieke pand (Interview #5, #7). Bewoners geven aan dat je elkaar in het pand onvermijdelijk tegenkomt en dat je leidingen en elektriciteit deelt (Interview #7). Een bewoner van H13 vertelt dat hij vooral veel contact had met pandgebruikers in plaats van bewoners door de ligging van zijn woongroep op de eerste verdieping. Via een deur in zijn woongroep kon hij gemakkelijk de gang op waar de werkruimtes zaten. Hij vertelt: “We waren wat meer geïsoleerd (...) Voor mij zat de gezelligheid veel meer juist in het stuk daaromheen. Ja, met het mini dorpje wat 't hele pand is” (Interview #5).

6.3.3 Een korte analyse

Dit deel van mijn verhaal laat zien dat de contacten in mijn pand worden gevormd door verschillende factoren, zoals persoonlijke relaties, mijn fysieke indeling, idealen en ideeën, en sociale organisatie. Wat daarbij opvalt, is dat een verandering in contact niet afhangt van één enkele factor. Een verandering in mijn indeling kan op het ene moment wel leiden tot een verandering in het contact tussen mensen, en op een ander moment niet. Bovendien zijn de ervaringen van bewoners soms ook tegenstrijdig.

Dit deel van mijn verhaal laat ook zien dat bepaalde idealen van de initiatiefgroep, zoals zelfwerkzaamheid, moeilijk over de tijd worden doorgegeven als ze niet meer overeenkomen met de geleefde ervaringen van mensen. Waar betrokkenheid en gemeenschappelijkheid voor de eerste bewoners gemakkelijk waren toe te passen omdat ze bij hun levensstijl hoorden, was het voor latere generaties slechts een ideaal. Wanneer het functioneren van een pand afhangt van deze idealen, zal dit voor problemen zorgen wanneer ze niet meer passen bij de levens van de pandgebruikers.

6.4 Bezoekers

Als woon-werk-kultuurpaleis kwamen er regelmatig mensen van buiten door mijn deuren. Niet alleen voor de theatervoorstellingen of om posters te laten zeefdrukken, maar ook om mijn woongroepen te bezoeken. Ik ben niet alleen een thuis geweest voor mijn bewoners, maar ook voor hun vrienden en kennissen. Alle generaties bewoners herinneren dat er altijd veel bezoekers waren in huis (Interview #1, #2, #3, #4, #5, #6, #7).

6.4.1 Een huis om te delen

Al vanaf het begin van mijn bestaan ben ik een plek geweest waar mensen zich welkom voelden. Mijn eerste bewoners vertelden dat er altijd veel mensen langskwamen uit hun 'scene' (Interview #1, #2). Daarnaast werd mij pand gebruikt voor het organiseren van acties, zoals ook de bedoeling was geweest bij mijn oprichting. Hierdoor waren er altijd wel mensen over de vloer. Een bewoner uit die tijd beschrijft mij als: "Altijd druk, heel veel aanloop, weinig privé, veel actie" (Interview #1). De aanloop uit de actie-scene werd versterkt doordat een bewoner een busje verhuurde om naar acties te rijden. "Dus toen kregen we ook dat mensen een busje kwamen lenen en die hier in de woongroep even kwamen bivakkeren. Dus dat was heel veel aanloop", vertelt een bewoner (Interview #1).

Toen het aktievoeren minder werd, nam het aantal bezoekers echter niet af. Bewoners die eind jaren '90 op B5 woonden vertellen dat er altijd veel mensen op bezoek kwamen. Ook verbleven er regelmatig mensen voor langere tijd. "Sommige mensen bleven hier drie maanden logeren", vertelt een bewoner (Interview #3).

De (oud-)bestuursleden van Unitas die ongeveer van 2000-2005 op H15 woonden herinneren zich dat ze vaak mensen meenamen van Unitas voor afterparty's. Ook nodigden ze regelmatig mensen uit om te komen eten (Interview #4). De generatie studenten die in de jaren erna op H15 kwam wonen herinneren zich ook spontane afterparty's (Interview #5, #6, #7). Een bewoner vertelt dat haar huisgenoot bij een café in de straat werkten en na sluitingstijd nog weleens gasten mee naar huis nam (Interview #7). Ook namen ze vaak studievrienden mee naar huis (Interview #6). Daarnaast kwam er in deze periode altijd een vaste crew vrienden en oud bewoners die op zaterdagen koffie kwam drinken (Interview #5).

Ook bewoners van B5 hadden veel bezoek in die tijd. Op hun inschrijfbord voor het eten kon je altijd "+1" zetten als er iemand mee kwam eten en daar werd dan ook voor gekookt. Een bewoner die van 2005 tot 2010 op B5 woonde herinnert zich dat er altijd veel diverse en vaste mensen langskwamen:

"(...) Toen ik hier kwam wonen hadden we best wel een diverse club met de meest bizarre aanhang die langskwam. Er kwam één keer in de week altijd iemand kleren wassen omdat die ergens anti-kraak woonde en niet kon wassen. Dus dat was standaard dinsdag koffie drinken en wachten tot de was klaar was" (Interview #5).

Daarnaast herinnert hij zich dat er altijd wel mensen met iets bezig waren, waar dan mensen op aanhaakten. "[Het was een] uitvalbasis voor van alles" (Interview #5). Dat spontaan aanhaken merkten ook latere generaties bewoners van B5 op. Ze herinneren zich vooral hoe bezoek op zaterdagen vaak uitgroeide tot spontane feestjes. Een bewoner vertelt:

"Kwam iemand langs om een koffie te drinken, omdat ze net naar de markt waren gegaan en in de buurt waren en kwamen hoi zeggen en bleven hangen. En dan kwam er iemand

anders, bleef hangen. En dan bij de tijd dat het avond eten was, zat je daar met 10 mensen, ging iemand eten maken voor iedereen en daarna ging muziek op. De muziek was natuurlijk ook aan op de achtergrond, maar dan werd het een beetje meer feest muziek. En dan voordat je het wist was het laat en had je een leuk feestje gehad. Heel veel bier gedronken en het gezellig gehad” (Interview #6).

De bewoners die na ongeveer 2015 op B5 en H15 woonden herinneren zich ook veel spontane en geplande feestjes en bezoekers, dat er altijd vrienden aan konden schuiven bij het avondeten, en dat er regelmatig mensen een tijdje konden blijven logeren (Interview #7).

Genoeg plek voor iedereen

Dat er zoveel bezoek mogelijk was, was ten eerste te danken aan mijn fysieke ruimte. Een bewoner vertelt: “Je hebt een hele grote woonkamer en keuken. Dus je had ook de mogelijkheid (...) om altijd vrienden uit te nodigen” (Interview #5).

Er was ook altijd plek voor logés. Zo herinneren bewoners zich een situatie waarbij een huisgenoot eerder terug kwam van stage en tijdelijk op het plateau boven de zithoek van B5 sliep. Ook herinneren ze zich dat er zelfs een keer iemand tijdelijk op de insteekverdieping van het infocentrum sliep, omdat deze ruimte destijds toch niet gebruikt werd (Interview #4, #5).

Voor generaties na 2015 was het bovendien gebruikelijk om gasten in de kamers van huisgenoten die er tijdelijk niet waren te laten slapen. Zeker vanaf het moment B5 en H15 één huis werden, en er dus negen huisgenoten waren, was de kans groot dat er altijd wel een kamer leeg was.

Een mentaliteit van openheid en gastvrijheid

Daarnaast had het aantal bezoekers ook te maken met een bepaalde mentaliteit en de normen en waarden in mij. Door de jaren heen ben ik een huis geweest waar de deur altijd open stond voor bezoek. Vaak ook letterlijk. Eén van mijn eerste bewoners herinnert zich dat de deuren nooit op slot zaten in het pand. Men kon gewoon doorlopen door het hele pand. Dit zorgde soms voor bijzondere situaties. Een bewoners herinnert zich: “Nou ik heb wel eens iemand van de homo groep eruit gezet, die met mijn tandenborstel z’n tanden stond te poetsen” (Interview #1).

Daarnaast spreken meerdere generaties over bezoek alsof het er gewoon bij hoorde en ze er weinig invloed op hadden (Interview #1, #2, #5, #6, #7). Zo herinneren bewoners die eind jaren '90 op B5 woonde dat er naast leuk bezoek ook “dominante” en “hardnekkige” bezoekers waren, maar uit hun verhalen klinkt het alsof ze zich erbij neer legden dat deze mensen langskwamen en het niet tegenhielden (Interview #3).

Het was ook de gewoonte om bezoek mee te nemen naar gemeenschappelijke ruimtes en er niet mee op je kamer te zitten (Interview #2, #5, #6, #7). Zo herinnert een bewoner die in de jaren '90 in de vrouwenwoongroep woonde: “Als ik bezoek had zaten we in t algemeen aan de keukentafel en als je ...echt privé iets wilde, dan ga je wandelen of zo” (Interview #2).

Veel bewoners zagen het als iets positief dat er zoveel mensen op bezoek waren. Een bewoner die zelf niet vaak mensen uitnodigde vond het fijn dat hij kon aanhaken bij het bezoek van huisgenoten. Hij vertelt: “Ik kon het met iedereen goed vinden, dus ik plakte overal lekker bij aan” (Interview #6). Daarnaast leerden mensen via het bezoek van huisgenoten nieuwe mensen kennen, wat blijkt uit het volgende gesprek:

“X: Maar hier heb je een veel breder spectrum aan mensen waarmee je kunt omgaan en van wie je kunt leren om mee om te gaan.

Y: Ja. (...) Z: Ja. Je komt in contact met veel mensen waar je anders nooit mee in aanraking zou komen, daar ben ik vrij zeker van” (Interview #7).

Ik was dus niet alleen een ontmoetingsplek voor mijn bewoners, maar ook voor velen bezoekers. Volgens één van mijn bewoners viel ik dan ook tussen een privé en publieke ruimte in, en had ik wel wat weg van een ‘third space’¹³ (Interview #7). Hij vertelt:

“(...) dit is een soort sociaal instituut dat niet past in de klassieke vormen van de huidige samenleving. (...) iedereen die hier komt met: Maar wat is dit? Dit is niet het huis van een enkel gezin. Dit is geen studentenflat. Dit is geen hotel. Dit is geen hostel. Dus wat is het?” (Interview #7).

Grenzen aan gastvrijheid

Tegelijkertijd zaten er ook grenzen aan mijn gastvrijheid. Zo stonden mijn deuren niet voor iedereen altijd open. De bezoekers van mijn eerste bewoners behoorden bijvoorbeeld altijd tot hun eigen scene. Een bewoner uit die tijd vertelt: “Je komt er ook niet zomaar in. (...) Naar binnen open. Maar naar buiten gesloten” (Interview #1). En ook voor latere generaties waren bezoekers altijd wel via via daar gekomen en behoorden ze tot een bepaalde linkse groep binnen Wageningen, wat op zichzelf al een linkse bubbel vormt. Het kwam regelmatig voor dat bewoners “nieuwe” vrienden meenamen, die al bekenden bleken te zijn van andere huisgenoten (Interview #7).

De grenzen aan gastvrijheid worden vaak collectief door de groep aangevoeld en zijn voor buitenstaanders niet altijd begrijpelijk. Zo stellen de bewoners die na 2015 mij bewoonden dat ze bij feestjes regelmatig mensen wegstuurden als ze mijn “vibe” niet respecteerden. Daarnaast voelden ze na feestjes sterk de behoefte om weer met de “inner circle” te zijn. Een bewoner vertelt:

“Sommige mensen (...) die blijven na het huisfeest, die zijn uitgenodigd of niemand kent ze of zoiets. Maar je krijgt dan wel het gevoel, als een buitenstaander, denk ik, dat je onuitgenodigd wordt. Als in: het feestje is nu over. We gaan dit samen doen. (...) Want sommige mensen willen doorpakken, je weet wel, die willen blijven. (...) Ik bedoel, dit is nu weer een wij-vibe” (Interview #7).

Een bijzondere situatie was de lockdown tijdens de coronapandemie. Uit angst voor besmetting is het huis toen maandenlang niet open geweest voor bezoek. Een bewoner merkte op dat ik daardoor mijn “ziel” een beetje kwijt was. Dit toont aan dat de bezoekers en gastvrijheid tot mijn kern behoren.

Daarnaast had elke bewoner zo zijn eigen grenzen wat betreft bezoek. Waar sommige mensen het heel fijn vonden om altijd nieuwe gezichten te zien, was het voor andere soms te veel. Een paar bewoners gaven aan dat het soms lastig is om je eigen ruimte in te nemen in de groep mensen. Een bewoner vertelt dat ze zich vaak een beetje verloren voelde in het bezoek, omdat ze niet wist of ze nu echt voor haar kwamen of niet.

¹³ “Third space” is een concept dat geïntroduceerd werd door Ray Oldenburg in zijn boek *The Great Good Place* en verwijst naar een plek die geen eerste plaats (thuis) of tweede plaats (werk) is. De “third place” zijn neutrale plekken waar mensen samen kunnen komen. Volgens Oldenburg zijn deze plekken cruciaal voor het sociale welzijn omdat ze mensen de mogelijkheid bieden om sociale banden te smeden, ideeën uit te wisselen en een gevoel van gemeenschap te ontwikkelen.

6.4.2 Vaste bezoekers

Een aantal bezoekers kwamen zo vaak langs, dat bewoners ze zagen als mensen die nu eenmaal onderdeel van mij als huis waren. Daartoe behoren zogenaamde “huisvrienden” en oud-huisgenoten.

Huisvrienden

Veel bezoeker kwamen op den duur niet langs voor een specifieke huisgenoot, maar voor mij als huis als geheel. Ze brachten tijd door met wie er op dat moment thuis was. Een bewoner beschrijft dat bewoners vaak dezelfde vrienden hadden en het niet altijd te onderscheiden was voor wie ze kwamen. Hij vertelt:

“‘t Zijn natuurlijk vaak vrienden van bewoners. Maar vaak zijn de bewoners zelf ook vrienden. D'r kunnen mensen gewoon langskomen zonder dat ze specifiek voor iemand kwamen, maar gewoon wisten dat er al iemand die ze kende op de Burgtstraat was om gewoon mee te hangen” (Interview #5).

Daarnaast zaten mensen dus vaak met hun bezoek in de woonkamer en leerde ze daardoor ook andere bewoners kennen. Uiteindelijk werd iemand op die manier een ‘huisvriend’. Wat deze term inhoudt wordt duidelijk uit een gesprek van bewoners:

X: Ze hebben hier nooit gewoond. Dat is nummer één. (...)

Y: Ze verbinden zich met meerdere mensen, denk ik.

X: Ja, maar ze kunnen beginnen met zich te verbinden met één persoon. En ze komen en ontmoeten de rest, en ze voelen de vibe.

Z: En dan komen ze gewoon langs.

X: Precies. En dan beginnen ze langs te komen om te chillen.

Z: Ze komen ook onaangekondigd langs.

X: Uiteindelijk komen ze onaangekondigd langs.

Y: Ja, soms zijn ze er gewoon. (...)

X: Maar ik denk dat iets wat voor mij kenmerkend was, is dat je soms thuiskomt en er zijn mensen. Die je niet kent. (...) Maar ze gedragen zich alsof ze in hun eigen huis zijn. (...)

Y: En ze kennen de ruimte al veel beter dan jij. (...) Ik zou zeggen dat het een huisvriend is als ze hier nooit hebben gewoond. Maar je kunt ze vragen waar iets is. En ze hebben een antwoord” (Interview #7).

Regelmatig kwam het voor dat huisvrienden nog jarenlang bleven langskomen, ook wanneer hun oorspronkelijke contact er niet meer woonde. Ze raakten bevriend met nieuwe generaties en bleven zo voor langere tijd met mij verbonden (Interview #17). Pas als de leeftijds kloof tussen hen en mijn bewoners te groot werd, en er geen connectie meer was, verdwenen ze langzaam.

Oud-huisgenoten

Ook oud-huisgenoten bleven regelmatig terugkomen naar mij en werden bevriend met nieuwe bewoners. Dit hoorde ik vooral van de latere generaties bewoners. Misschien omdat ze nog niet zo lang weg zijn of omdat ze nog lid zijn van de huis-groepsgesprekken op whatsapp en signal.

Hierdoor krijgen ze informatie mee over wat er gebeurt in mij en wanneer er iets te doen is om bij aan te haken. Er wordt regelmatig gegrapt dat je het huis nooit echt los laat. Een quote die weleens gebruikt wordt is: “Part of ship, part of the crew” (Interview #7).

Het is ook voorgekomen dat oud-huisgenoten zo gewend waren om bepaalde activiteiten in mij te doen, dat ze dit bleven doen toen ze al verhuisd waren. Een bewoner vertelt: “Ja volgens mij hebben we hier ook wel gepokerd, terwijl er eigenlijk niemand meer woonde” (Interview #5). Ook kwam het regelmatig voor dat een oud-huisgenoot langere tijd bleef logeren (Interview #7).

6.4.3 Een korte analyse

Dit deel van mijn verhaal toont aan hoe 'gastvrijheid' één van mijn kernidealen is geworden. Hoewel mijn initiatiefnemers dit niet expliciet in hun geschreven ideeën hadden opgenomen, is het een ideaal dat generaties lang in ere is gehouden. Bezoek ontvangen werd al snel als een inherent onderdeel van mijn identiteit gezien. Ik ben een 'inloophuis', een plek die tussen een privé ruimte en openbare ruimte in zit. Naast de idealen van mijn bewoners zorgt ook mijn fysieke ruimte ervoor dat er letterlijk plek is voor veel bezoek.

Toch zitten er, zoals met andere idealen, ook grenzen aan gastvrijheid en zijn vooral specifieke mensen die een intensieve of langdurige band met mij hebben welkom. Naast idealen, behoren ook sommige mensen dus tot mijn kern, en worden ze door generaties ‘doorgegeven’, hoewel zij vanwege hun menselijke natuur om te verouderen minder lang blijven hangen dan idealen.

6.5 Kontakten met de omgeving

Naast contacten tussen bewoners, pandgebruikers en bezoekers, besta ik ook uit de sociale interacties met de bredere omgeving. Zoals Althaus en Glaser (2014) stellen bevat ik als huis ook de ruimtelijke en sociale aspecten van de omgeving waarmee mijn pand en bewoners relaties hebben. Via allerlei wegen ben ik verbonden met de gemeenschap in Wageningen en daarbuiten, waarin mijn geschiedenis en mijn netwerk een grote rol spelen.

6.5.1 Een mooi oud schoolgebouw

Ik ben een bekend gebouw in Wageningen. Vooral oudere mensen kennen mij nog als de katholieke meisjesschool, waar ze ooit naar school zijn geweest, en die nostalgische gevoelens opwekt. In 2019 werd er in mijn gebouw een reünie georganiseerd voor iedereen die in 1963 in mijn pand naar school ging (Stad Wageningen, 2019). Op basis van hun geleefde ervaringen denken ze nog altijd aan mij als school.

Daarnaast ben ik, zoals ik eerder vertelde, sinds 1995 een monument. Deze titel heb ik niet alleen verdiend om mijn schoonheid, “vanwege de harmonische architectuur en de zorgvuldige detaillering”, maar ook vanwege mijn situering “als zeer markant object in de straatwand van de Burgtstraat en de beeldbepalende ligging op de hoek van de Burgtstraat/Herenstraat, en door mijn cultuurhistorische waarde, “als eerste katholieke schoolgebouw in Wageningen” (“Register van Gemeentelijk Beschermd Monumenten”, 1995). Sinds een aantal jaren open ik jaarlijks mijn deuren op Open Monumentendag, zodat liefhebbers mij kunnen bekijken.

6.5.2 Deel van een links netwerk

Toen ik in handen kwam van mijn initiatiefgroep werd ik een belangrijk onderdeel in de linkse scene van Wageningen. Mijn eerste bewoners waren diep geworteld in de kraak- en aktiescene, waardoor ik verbonden was met deze gemeenschap en met andere kraakpanden, zoals Delpad.

Daarnaast was er veel verbinding met het linkse café De Overkant. Veel van mijn bewoners noemen dit café als belangrijke plek in de tijd dat ze bij mij woonden (Interview #1, #2, #3). Een bewoner zegt: “Dat was wel een verlengde huiskamer eigenlijk” (Interview #2). Een aantal bewoners hebben er ook gewerkt, wat de band met deze plek versterkte (Interview #2, #3, #4).

Vanuit het aktievoeren hadden bewoners ook contacten met aktiegroepen in andere steden, zoals Nijmegen en Amsterdam. In een krantenartikel staat dat volgens de gemeente de krakers van onder andere De Wilde Wereld een belangrijke rol speelden in de Amsterdam-Nijmegen as van de harde kern van de krakers (Thomassen, 1990).

Een andere belangrijke verbinding in het linkse netwerk was de alternatieve jongerenvereniging Unitas. “Unitas was een jongerenvereniging (...) die ook bij ons hoorde, waar wij naartoe gingen. (...) Dat was ook links, ook alternatief” (Interview #1). Ook de WBVG behoorde tot de linkse beweging, aangezien ze, zoals ik eerder vertelde, ontstaan is vanuit de kraakscene (Initiatiefgroep De Wilde Wereld, 1986a).

De generatie die na 2000 mijn pand bewoonde, had vooral banden met Unitas en Droeendaal, een woongemeenschap aan de rand van Wageningen die bekend staat om een hoog ‘hippie’ gehalte. Een bewoner uit deze periode legt uit hoe de verschillende linkse organisaties in Wageningen met elkaar verweven waren:

“Links Wageningen draaide om een aantal (...) organisaties. (...) De WSO (...) was een studentenvakbond in de linkse leer. Unitas was de linkse club om feest te vieren. Droef was dan (...) de studentenflat vanuit de studentenhuisvesting (...) Alles was met elkaar verweven uiteindelijk. (...) De Wilde Wereld was er ook heel erg onderdeel van” (Interview #4).

De verbinding met de kraakscene was in deze periode minder, maar dat kwam ook omdat er minder gekraakt werd. Toen rond 2022 het kraken weer opkwam in Wageningen, zag ik dat er al snel relaties ontstonden tussen mijn bewoners en de krakers. Zo leenden mijn bewoners hun collectie matrassen uit aan een kraakpand.

Veel bewoners zijn na het uitverhuizen blijven hangen in mijn (linkse) netwerk rondom Wageningen. Zo ging een bewoner werken bij de WBVG en een andere bij de architect (Interview #2, #11). Ook zijn sommige bewoners actief geworden in de lokale politiek (Interview #4, #5).

6.5.3 Reputatie

Mijn relaties met de linkse scene heeft al vanaf mijn oprichting gezorgd voor een bepaalde reputatie. Zoals Lefebvre stelt wordt de bedachte ruimte, in dit geval die van de publieke opinie, ook gevormd door kenmerken van bewoners. Mijn reputatie was vooral gelinkt aan de banden met de kraak- en aktiescene, maar ook door mijn soort bewoners en de activiteiten die in mij plaatsvonden.

Dat soort mensen

Er waren door de geschiedenis heen meerdere voorbeelden van vooroordelen over mijn ‘soort mensen’. Eerder vertelde ik al hoe mijn architect werd gewaarschuwd voor dit imago door collega-architecten die zeiden dat er consequenties konden zitten aan samenwerken met mijn 'soort mensen'. Ook vertelde ik dat de gemeente hem tegenwerkte omwille van de groep waarvoor hij werkte.

Deze vooroordelen kwamen ook naar voren in andere verhalen van mijn bewoners. Zo wilde een biermerk toen ze naamsbekendheid kregen in de jaren '90, geen bier meer leveren aan mijn zaal, omdat ze volgens mijn bewoners niet geassocieerd wilde worden met mijn 'soort mensen' (Interview #1). Een bewoner uit die tijd vertelt: "Die vonden ons niet meer passen bij de clientèle (...) wij waren te slonzig (...) te alternatief (Interview #1)." Ook met het naastgelegen pand boterde het niet goed. Een bewoner vertelt dat de relatie gespannen was, omdat zij "niet zo hielden van ons soort mensen" (Interview #3). Er kleefde een bepaald imago aan mij destijds. Een bewoner die in de jaren '90 op B5 woonde, vertelt: "(...) dat links imago toen in die tijd." Zijn huisgenoot voegt toe: "Radicaal leven hier" (Interview #3).

Links anarchistisch bolwerk

Deze reputatie bleef aan mij plakken, zelfs toen mijn bewoners minder met activisme bezig waren. Na de moord op politicus Pim Fortuyn kwam dit extra naar voren. De dader, Volkert van der G., had in Wageningen gewoond en gewerkt en werd geassocieerd met de Wageningse aktie scene, die op haar beurt weer geassocieerd werd met De Wilde Wereld. De Telegraaf schreef een groot stuk over het 'linkse broednest' van Volkert van der G., waarin onder andere Droevendaal en café De Overkant werden genoemd en De Wilde Wereld als 'links anarchistisch bolwerk' werd neergezet. Ik zou het centrum van het links radikale Wageningen zijn. Ze schreven daar het volgende over:

"De radicale kern van links-anarchistisch Wageningen bestaat, zo schatten kenners, uit zo'n zestig personen. De groep die daar omheen 'draait' is vele keren groter. Als het hoofdkwartier geldt 'De Wilde Wereld' aan de Burgstraat: een vrijplaats voor krakers, milieuactivisten en actiegroepen tegen genen- en biotechnologie. Uitvalsbasis voor de strijd tegen kapitalisme, fascisme, racisme, seksisme en globalisering. Illegalen kunnen er (tijdelijk) onderdak krijgen. Verder is er onder meer een progressief theater, een motorwerkplaats, een architectenbureau (voor verbouwingen van kraakpanden) en een voedselcoöperatie" (Koolhoven, 2003)

Media kwamen naar mijn pand om te filmen, wat mijn bewoners niet prettig vonden. Zij kenden Volkert helemaal niet (Interview #4). Ook eerdere generaties bewoners kenden hem nauwelijks (Interview #1, #3). Toch werd er in de krant geschreven:

"Volkert heeft maar drie vrienden en die wonen alle drie in De Wilde Wereld." Het gaat om een kleine harde kern van beroepsactievoerders, ze zijn allen boven de dertig jaar oud en genieten een uitkering" (Koolhoven, 2003).

Ik heb over de jaren heen een reputatie opgebouwd en behouden, ondanks dat mijn bewoners en hun activiteiten veranderden gedurende de tijd.

De randjes opzoeken

Hoewel ik al lange tijd niet meer het aktiepand ben dat ik ooit was, is er wel altijd een antiautoritair sentiment blijven hangen en werden de randjes van de wet regelmatig opgezocht. Zo werd er in 2004 een piratenzender in mijn pand geïnstalleerd, met goedkeuring van de ALV (Vereniging De Wilde Wereld, 2003).

Bewoners herinneren zich ook dat de politie mij een keer binnenviel, omdat een bewoner wiet op het dak kweekte (Interview #4, #5). De generaties die vaak feestjes gaven herinneren zich dat de politie ook regelmatig langskwam vanwege geluidsoverlast (Interview #7). Daarnaast waren er vaak klachten van de brandweer over het niet goed vrijhouden van de vluchtroutes.

6.5.4 Een korte analyse

Dit deel van mijn verhaal laat zien hoe ik als huis gedurende mijn hele geschiedenis onderdeel was van het linkse netwerk in Wageningen en een activistisch karakter had naar de buitenwereld.

Het beeld dat het ‘publiek’ van mij heeft, oftewel de bedachte ruimte, kan gebaseerd zijn op kenmerken van mijn bewoners, zoals de krakers en aktievoerders, maar ook op eigen *geleefde* ervaringen, zoals de mensen die vroeger in mij naar school gingen. Herinnering verbindt dus de *bedachte* en *geleefde ruimte*. Daarnaast laat dit stuk zien dat verschillende *bedachte ruimtes* naast elkaar en tegelijkertijd kunnen bestaan.

6.6 Deel conclusies

Dit hoofdstuk uit mijn verhaal laat zien hoe mijn sociale konstruktie niet alleen bestaat uit de interacties tussen bewoners, maar ook met pandgebruikers, bezoekers en oud bewoners, en groepen in mijn netwerk. Deze interacties worden voornamelijk bepaald door ideeën en idealen over hoe er in mij geleefd moet worden, oftewel een *bedachte sociale ruimte*, maar ook door persoonlijke relaties tussen mensen, mijn fysieke indeling en maatschappelijke ontwikkelingen of gebeurtenissen in mijn netwerk.

De ideeën worden van generatie op generatie overgedragen door contacten en activiteiten van bewoners, door sociale organisatie (zoals afspraken en regels), of doordat ze zijn gematerialiseerd in mijn pand (zoals grote gemeenschappelijke ruimtes). Belangrijke idealen zijn vrijheid, gemeenschappelijkheid, zorgzaamheid, gastvrijheid, tolerantie en antiautoritair leven.

Sommige ideeën zijn intensief doorgegeven en zijn onderdeel geworden van mijn kern, “van hoe het hier nu eenmaal gaat”. Latere generaties zien mij hierdoor vaker als een levende entiteit met eigen gebruiken waar ze zich aan aanpassen. Dit versterkt mijn structurerende macht. Daarnaast wordt het sociale leven van bewoners vaak langdurig beïnvloed door hun periode bij mij, door het opdoen van vaardigheden, gewoontes en ideeën, en een sociaal netwerk. Dit blijft bestaan na hun vertrek, wat laat zien hoe mijn leven en dat van mijn bewoners innig verweven zijn en ik als huis voortleef in hen ook zonder hun fysieke aanwezigheid in mijn pand. Bovendien zijn de levens van bewoners in een collectief woonhuis zoals ik sterk met elkaar en met vorige generaties bewoners verweven. Buitenstaanders hebben vaak een eigen perceptie van mij, gebaseerd is op een bepaalde ervaring en bevroren in een bepaald tijdsbeeld. Zo bestaan er verschillende *bedachte ruimtes* naast elkaar.

Bepaalde ideeën kunnen ook veranderen omdat ze door mensen moeten worden *uitgeleefd* en idealen in de praktijk begrensd zijn of met elkaar botsen. Mijn sociale organisatie wordt soms aangepast wanneer bewoners nieuwe invulling geven aan idealen of andere behoeftes hebben. Soms vindt er een disruptie plaats waarin de oude *bedachte ruimte* wordt vervangen door een nieuwe. Sociale interacties ontwikkelen zich dus in een spanningsveld van behoud en verandering.

7| Discussie

Dit onderzoek is uitgevoerd om te verkennen hoe een collectief woonhuis en zijn bewoners elkaar wederzijds beïnvloeden en of deze invloed door generaties heen merkbaar is. Hierbij heb ik gekeken naar de rol van materiële en sociale aspecten van wonen. In dit hoofdstuk worden de belangrijkste bevindingen van het onderzoek besproken en geïnterpreteerd in het licht van bestaande literatuur en theorieën. Eerst volgt een overzicht van de belangrijkste resultaten, waarna dieper wordt ingegaan op hun betekenis en implicaties. Door de resultaten te vergelijken met eerder onderzoek, wordt duidelijk hoe deze bevindingen bijdragen aan de bestaande kennis en welke nieuwe inzichten zij bieden. Vervolgens reflecteer ik op mijn onderzoeksmethoden, bespreek ik de beperkingen van het onderzoek en geef ik suggesties voor verbeteringen en vervolgonderzoek.

7.1 Belangrijkste resultaten

Het onderzoek heeft aangetoond dat het huis meer is dan alleen een *gebouwde ruimte*. Het is een dynamisch systeem dat bestaat uit het pand en de objecten erin; de mensen en hun interacties; de mentaliteit en idealen; en de sociale, politieke, historische en ruimtelijke context. Deze elementen beïnvloeden, stimuleren, remmen, behouden en veranderen elkaar continu, waardoor het huis constant in ontwikkeling is. Het huis wordt als het ware voortdurend ‘gebouwd’, terwijl het tegelijkertijd voldoende continuïteit en samenhang biedt om door de tijd heen als hetzelfde huis te worden herkend. Daarbij wordt er zowel aan de materiële aspecten van het huis gebouwd als aan de sociale organisatie en cultuur.

De ontwikkeling van het huis wordt geleid door brede kaders die de oprichters op basis van hun (gewenste) geleefde ervaringen hebben opgesteld. Deze kaders omvatten idealen zoals gemeenschappelijkheid, zelfwerkzaamheid, vrijheid, gelijkwaardigheid, zorgzaamheid en verantwoordelijkheid, die bepalend zijn voor hoe mensen met de ruimte en elkaar omgaan. In deze opzet is de *bedachte ruimte* niet alleen gebaseerd op *geleefde ervaringen*, maar biedt ze ook ruimte voor nieuwe *geleefde ervaringen* om het huis te vormen. De idealen moeten namelijk in *het leven* dat zich in het huis voltrekt in de praktijk worden gebracht, waarbij de grenzen aan en frictie tussen de idealen duidelijk worden.

Het huis leeft hierdoor mee met de behoeftes en levensstijl van zijn bewoners. Tegelijkertijd zorgt het collectieve woonaspect van het huis, waarbij mensen een huis betrekken waar anderen al leven, ervoor dat spullen, verhalen, idealen en levensstijlen worden doorgegeven, zelfs door generaties heen. Nieuwe bewoners worden beïnvloed door het leven dat in het huis gebruikelijk is, wat versterkt wordt door de opzet van het huis met grote gemeenschappelijke ruimtes waar veel samen wordt gedaan en gedeeld.

Sommige onderdelen van het huis worden generaties lang overgedragen, terwijl andere afsterven. Het is niet altijd duidelijk waarom sommige aspecten wel veranderlijk zijn en andere niet. Wel is duidelijk geworden dat grote veranderingen in de fysieke, sociale en culturele organisatie van het huis nooit gebaseerd is op één factor, maar ontstaan door veranderingen in verschillende dimensies van het huis. Wanneer er in korte tijd veel verandert in meerdere aspecten van het huis, zogenaamde periodes van ‘disruptie’, kunnen idealen, gebruiken of materie die eerder tot de kern van het huis hoorden, worden verworpen en vervangen door een nieuwe ‘norm’, waardoor de identiteit van het huis verandert.

Zo ontwikkelt het huis zich in een spanningsveld tussen behoud en verandering en tussen de *bedachte* en *geleefde* ruimte, waarbij het leven in huis altijd voortbouwt op dat van de vorige generatie. Daaruit ontstaat op den duur een huis met een eigen karakter en geschiedenis, dat in toenemende mate wordt gezien als levende entiteit. Deze entiteit krijgt steeds meer ‘macht’ om de ruimte, en daarmee objecten, mensen en cultuur, te structureren.

Daarnaast bestaan er verschillende perspectieven op en herinneringen aan het huis, afhankelijk van de positie, ervaringen, persoonlijkheid en kennis van de verteller. Deze perspectieven veranderen over de tijd heen en blijven hangen in herinneringen. Dit zorgt voor een diversiteit en gelaagdheid in perspectieven. Tegelijkertijd is er genoeg overlap om een gedeeld collectief verhaal te vertellen vanuit het perspectief van het huis.

7.2 De gebouwde en geleefde ruimte

Allereerst laat mijn onderzoek zien dat een huis niet alleen het pand betreft, maar ook het leven dat zich erin afspeelt. Dit komt overeen met de visie van Althaus en Glaser (2014), die de begrippen ‘gebouwde’ en ‘geleefde’ ruimte gebruiken. De gebouwde ruimte verwijst naar het materiaal en de constructie van het gebouw, terwijl de geleefde ruimte betrekking heeft op wat mensen met die gebouwde ruimte doet (Althaus & Glaser, 2014). Hoewel Althaus en Glaser (2014) deze concepten als dimensies van dezelfde ruimte beschouwen, laat mijn onderzoek zien hoe verweven deze concepten in werkelijkheid zijn.

Ten eerste is De Wilde Wereld ontworpen en gebouwd door haar eerste bewoners en gebruikers, waardoor de *gebouwde* ruimte al tijdens de bouw volop *beleefd* werd. Ten tweede blijkt uit mijn onderzoek dat de materie de sporen van *geleefde* levens draagt en dus niet los gezien kan worden van die levens. Ten derde beïnvloedt de *gebouwde* ruimte hoe het leven zintuigelijk door bewoners wordt ervaren. Ten vierde is de *gebouwde* ruimte nooit echt ‘af’ geweest en blijft het ‘bouwen aan’ een essentieel onderdeel van de *geleefde* ruimte. Ook bouwen bewoners door aan het huis te bouwen ook aan hun eigen leven. Ten vijfde bestond het woon-werk-cultuurpand-concept zowel uit plannen voor de *gebouwde* ruimte als voor leven van de gemeenschap, en dus voor de *geleefde* ruimte. Het onderscheid tussen *gebouwde* en *geleefde* ruimte is dus discutabel, vooral bij een huis dat door bewoners zelf is gebouwd.

Daarnaast beperken Althaus en Glaser (2014) de definitie van de *gebouwde ruimte* tot een materiële ruimte, terwijl mijn onderzoek aantoont dat er ook constant wordt gebouwd aan de sociale organisatie van het huis, bijvoorbeeld door afspraken en regels te maken, maar ook door bepaalde gebruiken, tradities en idealen te hebben. Althaus en Glaser’s idee van de *geleefde ruimte* richt zich sterk op de sporen die mensen achterlaten in de *gebouwde ruimte* en de geschiedenis van het huis, maar zij gaat niet in op de sociale organisatie van bewoners en hun ideeën en idealen. Mijn onderzoek toont aan dat zowel de materiële als de sociale ruimte gezien moeten worden als *gebouwd* en *geleefd*. Beiden worden bovendien ook *bedacht*.

Een onderzoek dat duidelijk maakt hoe de *gebouwde* en *geleefde* ruimte verbonden zijn in het proces van zelfbouw door een gemeenschap, is dat van Fuller (2017). Hij gebruikt Lefebvre’s concept van de *bedachte ruimte* om te beschrijven hoe de groep haar eigen huis ontwerpt en bouwt op basis van het leven dat ze willen leiden. Deze *bedachte ruimte* vormt volgens Fuller (2017) een ‘kader van ervaring’, waarin het gewenste leven werkelijkheid zal worden. Fuller begrijpt dus dat het leven van mensen verbonden is aan de fysieke ruimte. Hij gaat echter wel uit van een ruimte die op een gegeven moment ‘af’ is en klaar om ‘beleefd’ te worden. Hij besteedt

geen aandacht aan het ‘verder bouwen’ aan het huis over generaties heen of aan het leven dat zich al tijdens de bouw afspeelt.

7.3 De bedachte en geleefde ruimte

Wat ik interessant vind aan de studie van Fuller (2017), is dat hij laat zien hoe de bedachte ruimte van de groep bouwers sterk beïnvloed wordt door het leven zelf, al benadrukt hij dit zelf niet. Ook mijn onderzoek toont aan dat de *bedachte* en *geleefde* ruimte verbonden zijn, zelfs dusdanig dat de concepten van Lefebvre in de praktijk niet altijd duidelijk te onderscheiden zijn.

Dit komt voort uit de manier van ontwerpen en bouwen van De Wilde Wereld, die werd beïnvloed door gewoontes uit de kraakscene, waarbij het gebruikelijk was om gebouwen in te richten door erin te leven en ter plekke te bedenken wat men ermee wilde doen. Hoewel de krakers in dit geval wel van tevoren een plan moesten maken, was het ontwerp nog altijd sterk gebaseerd op de hobby’s, interesses en behoeften van de mensen en is er altijd een zekere flexibiliteit geweest voor wat zich in het leven aandiende.

Daarnaast werd, zoals ik eerder noemde, de *bedachte* ruimte van het huis vooral vormgegeven door brede kaders in de vorm van idealen, die pas in de geleefde ruimte tot praktijken werden gevormd. Hierdoor komen deze kaders in verschillende mate en wijzen naar voren in het *geleefde*, afhankelijk van in hoeverre personen zich achter bepaalde idealen scharden en hun capaciteiten, kennis, persoonlijkheden en de context (tijdsgeest, invloed van buiten, samenstelling van woongroepen en de rest van het pand) om ze tot uiting te brengen. Daarnaast botsten bepaalde idealen in de praktijk, zoals vrijheid met gemeenschappelijkheid of verantwoordelijkheid, of bleken er grenzen aan te zitten, zoals aan autonomie, zorgzaamheid, gemeenschappelijkheid en openheid.

Enerzijds was de opzet van het huis dus sterk gebaseerd op het *geleefde*. Anderzijds was het woon-werk-cultuurpand gebaseerd op een idealistisch concept, een *bedachte ruimte*, en niet op een *geleefde* ervaring. Dit blijkt ook uit het feit dat het concept in andere kraakpanden al was toegepast, maar de geleefde praktijk niet altijd recht deed aan het idealistische ontwerp. In realiteit ondermijnt de *geleefde ruimte* soms de idealen waarop dit concept is gebaseerd soms, zoals in De Wilde Wereld bijvoorbeeld te zien is aan de teruglopende zelfwerkzaamheid. Ook verandert *het leven* hoe er over de ruimte wordt *gedacht*, zoals latere generaties die hun woongroep zien als studentenhuis en niet meer als onderdeel van een woon-werk-cultuurpand. *Het leven* zorgt dus voor een andere realiteit dan men tijdens het ontwerpen en bouwen van het huis voor ogen had. Dit komt overeen met Lefebvre’s ideeën, waarbij de *geleefde ruimte* de potentie heeft om ruimte een andere betekenis te geven dan het dominante discours suggereert.

Interessant is dat Lefebvre stelde dat de *geleefde* ruimte de dominante machtsstructuren, zoals het kapitalistische systeem, kan uitdagen. Volgens hem is de *bedachte* ruimte gebaseerd op de dominante kennissystemen van experts. Mijn onderzoek en dat van Fuller (2017) toont aan dat ook bewoners de bedachte ruimte kunnen vormgeven op basis van de ideeën die in hun kringen dominant zijn. In het geval van De Wilde Wereld is de *bedachte ruimte* de plek waar idealistische ideeën dominant zijn en tegen de status quo ingaan. Juist het *geleefde* doet dan soms afbreuk aan het subversieve potentieel van de ruimte. Zo nam de samenhang in het pand en daarmee de gemeenschappelijkheid af, wat leidde tot meer individualisatie en eigenbelang, waardoor het huis juist weer dichter bij de trends van het heersende systeem kwam te staan.

Wat er gebeurt, is dat de *bedachte ruimte* zoveel ruimte openlaat om door het *leven* beïnvloed te worden, dat deze *bedachte ruimte* telkens wordt aangepast. De *geleefde ruimte* is nog altijd de plek van waaruit die verandering begint, maar wordt op den duur de nieuwe *bedachte ruimte*. Een goed voorbeeld hiervan is dat de initiatiefnemers van De Wilde Wereld al tijdens het bedenken beschreven dat het huis een bepaalde zekerheid moest bieden aan haar bewoners, maar wel een zekerheid die telkens ter discussie stond. Ze hadden dit goed voorspeld. Deze verbinding tussen de *bedachte* en *geleefde* ruimte is alleen te vinden bij het bestuderen van een huis op de langere termijn. Om het idealistische potentieel van collectief wonen te bestuderen, moet er dus meer lange termijn onderzoek komen, zoals Lang et al. (2018) al stelde.

7.4 Bouwen, voortbouwen en gebouwd worden

Er wordt dus voortgebouwd op de levens die zich eerder in het huis hebben afgespeeld. In dat voortbouwen zie ik een opvallende tendens: waar de eerste bewoners veel bezig waren met het ‘bouwen aan’ en de basis legden voor het huis, bouwen latere generaties hierop voort. Bepaalde objecten, activiteiten, gebruiken en idealen worden toegevoegd of vallen af. Sommige zaken worden generaties lang intensief doorgegeven en worden hierdoor onderdeel van de kern van het huis, oftewel het karakter van het huis, en versterken de structurerende invloed ervan. Dit komt terug in het gegeven dat het huis gedurende generaties steeds meer gezien wordt als een levende entiteit, met bepaalde eigenschappen die er nu eenmaal bij horen. Waar de eerste bewoners vooral veel toevoegden aan de kern vanuit hun eigen levens, zijn recente bewoners met name verantwoordelijk voor het koesteren en in stand houden ervan, en worden hun eigen levens er door beïnvloed.

Carsten (2018) beschrijft een vergelijkbaar proces in huizen: “Hoe huizen blijkbaar het vermogen krijgen om invloed uit te oefenen op degenen die erin wonen, zelfs terwijl ze worden gecreëerd en vernietigd door hun bewoners en door degenen die macht hebben over hun voortbestaan of vernietiging” (p. 114). Ik zie dit proces als een soort Frankenstein. Het skelet is gebouwd door de eerste generatie, waaraan stukjes leven worden opgehangen door de generaties bewoners erna. Sommige stukjes sterven af in het proces, terwijl andere vergroeien met het lichaam dat zich langzaam vormt. Uiteindelijk wordt het lichaam dusdanig volledig en complex dat het een eigen leven kan vormen.

Hoe dit werkt, kan verklaard worden met de relatie theorie van ruimte door Löw. Zij ziet ruimtes in de dualiteit van structuur en actie, waarbij de ruimte ontstaat uit processen van spacing (de positionering van dingen) en synthese (de verbindingen tussen goederen en mensen). Naast de ruimte, vormen deze processen samen ook ‘ruimtelijk structuren’, die de acties die in de ruimte plaatsvinden, oftewel de ordening van dingen, vormen. Mijn onderzoek ondersteunt deze theorie, maar voegt toe dat synthese groeit over generaties en dat de structurerende werking van de ruimte steeds sterker wordt.

Het voortbouwen en gebouwd worden vindt echter niet alleen plaats binnen een bepaalde ruimte. Mijn onderzoek laat zien dat bewoners die het huis verlaten, nog altijd voortbouwen op wat ze hebben ervaren of geleerd in het huis. Bijvoorbeeld bepaalde (sociale) vaardigheden die ze hebben opgedaan, bepaalde contacten die ze hebben gemaakt, en idealen die ze hebben toegevoegd aan hun moreel kompas. Daarnaast blijft het huis voortbestaan in hun herinneringen.

Dit linkt aan het concept ‘duurzaamheid’ van Althaus en Glaser (2014). Zij zien een huis als duurzaam wanneer het “voor een lange periode wordt gewaardeerd en geliefd door de

respectieve huurders of wanneer het wordt nagelaten aan de volgende generaties totdat het deel wordt van de culturele herinnering van een samenleving” (p. 282). Dit is voor De Wilde Wereld zeker het geval, indien de ‘samenleving’ gezien wordt als de groep oud-bewoners en andere mensen die verbonden zijn met het huis. Mijn onderzoek toont bovendien aan dat de dynamiek van het huis, waarbij het zich voortdurend aanpast, belangrijk is om door meerdere generaties aanvaardt te worden. Daarmee voldoet De Wilde Wereld ook aan de voorwaarden voor Althaus en Glaser’s (2014) begrip van ‘bestendigheid’. Zij zien een huis als bestendig “als het bestaande waarden en idealen ondersteunt en tegelijkertijd kan worden geïntegreerd in de idealen van volgende generaties” (p. 282).

Op basis van mijn onderzoek kan ook gezegd worden dat een huis ook duurzaam kan zijn omdat het wordt opgenomen in de levens van mensen en het voorleeft in hen. Dit komt overeen met de ideeën van filosoof Bachelard (1957), die stelt dat een huis deel uitmaakt van het innerlijk leven van mensen. Gebaseerd op deze ideeën, schrijft Carsten (2018) dat mensen hun oude huizen in zich dragen en meenemen naar hun nieuwe huizen, waardoor huizen een materieel en denkbeeldig ‘afterlife’ kunnen hebben. Een grappig detail uit mijn interviews (waar ik eerder geen aandacht aan besteedde) is dat meerdere oud-bewoners in hun nieuwe huizen een verkleedkist hebben. Zo leeft De Wilde Wereld via de levens van oud-bewoners voort in andere huizen.

Tot slot wil ik benadrukken dat in het geval van De Wilde Wereld er al een *gebouwde* ruimte was voor het een woonhuis werd. Mijn resultaten tonen aan dat de materiële aspecten van deze originele bouw invloed heeft gehad op de indeling en het uiterlijk van het huis en daardoor voortdurende invloed hebben op het leven van bewoners. Het loont dus om de geschiedenis van het pand of de locatie ervan op te nemen in een onderzoek naar het woonhuis, zoals Althaus en Glaser (2014) ook stellen in hun onderzoeksapproach voor construeren van huisbiografieën.

7.5 Dynamische en multifactoriële ontwikkeling

Het dynamische systeem van het huis bestaat uit de interactieve relaties tussen verschillende dimensies van dat huis en de context ervan, samengevat in het materiële, het sociale en het culturele. Hoofdstuk 4 laat zien hoe een combinatie van deze aspecten samen het huis hebben gevormd en hoe ze elkaar onderling beïnvloeden. Een cultuur waarin gemeenschappelijkheid belangrijk is, heeft bijvoorbeeld geleid tot het ontstaan van grote gemeenschappelijke ruimtes. Hoofdstuk 5 en 6 illustreren vooral hoe de ontwikkeling van het ene aspect tot verandering in het andere kan leiden. Zo zorgde de behoefte van de generatie student-bewoners aan feestjes ervoor dat er meer decoraties in huis kwamen te hangen. Waar Althaus and Glaser (2014) huisbiografieën gebruiken om het voortbestaan van huizen te onderzoeken, voegt mijn thesis daaraan toe hoe de verschillende dimensies elkaar beïnvloeden.

Toch leidt een wijziging in het ene aspect niet altijd tot een verandering in het andere. Sommige aspecten van het huis zijn generaties lang overgedragen en behoren tot de kern van het huis, waardoor ze vaak onveranderd blijven. Daarnaast tonen mijn resultaten aan dat een verandering in een bepaald aspect op het ene moment wel, maar op het andere moment niet, een verandering in het andere aspect teweeg kan brengen. Zo verbeterde het contact tussen de zolderverdieping en H13 tijdelijk doordat er mensen van dezelfde jongerenvereniging woonden, terwijl dit in een latere generatie niet voor meer contact zorgde. Dit sluit aan bij wat Horelli (2013) stelt: dezelfde materiële omstandigheden kunnen verschillende, soms tegenovergestelde effecten hebben afhankelijk van de maatschappelijke context. In dit geval is de maatschappelijke context de interne situatie van het pand. Bovendien laat mijn onderzoek zien dat naast de materiële

omstandigheden ook de sociale omstandigheden soms verschillende en tegenovergestelde effecten hebben afhankelijk van de context. Daarnaast is het niet altijd duidelijk welk aspect eerst veranderde. Zorgde de discobal in B5 voor meer feestjes, of werd de behoefte aan feestjes gematerialiseerd in de discobal?

Mijn onderzoek wijst uit dat wezenlijke veranderingen pas optreden als meerdere factoren veranderen. De deur tussen de B5 en H15 zorgde bijvoorbeeld niet direct voor meer contact tussen de woongroepen. Ondanks de zichtbare verandering in de materialiteit van het huis, bleven de dagelijkse routines, de onderlinge relaties en de gedeelde waarden onveranderd. Pas toen bepaalde mensen de deur begonnen te gebruiken en vriendschappen vormden met hun burens, ontstond er een gewoonte om over en weer te lopen. En pas toen er een pandemie uitbrak, ontstond de behoefte om echt samen een groep te vormen. De interacties tussen bewoners werden anders, er ontstonden nieuwe routines, en de mentaliteit binnen de gemeenschap veranderden. Hierdoor werd het huis niet alleen fysiek, maar ook sociaal en cultureel getransformeerd. De dynamiek in huis is dus altijd afhankelijk van meerdere factoren, wat ik een 'multifactoriële dynamiek' noem.

Opvallend is dat er meerdere periodes van snelle en ingrijpende veranderingen te onderscheiden zijn, die ik 'disrupties' heb genoemd. Deze *disrupties* vinden plaats als er tegelijkertijd grote veranderingen in alle dimensies zijn. Dit gebeurt vaak als er meerdere bewoners in kortere tijd door wisselen, waardoor er minder sprake is van het overdragen van spullen, idealen en gebruiken die voorheen tot de kern van het huis behoorden. De identiteit van het huis kan dan veranderen, waardoor de structurerende invloed van het huis op bewoners ook verandert. In de geschiedenis van De Wilde Wereld zijn de volgende *disrupties* te onderscheiden: toen de eerste generatie bewoners vertrok, toen er veel studenten kwamen wonen, en tijdens de coronapandemie.

Terugkomend op de begrippen van Lefebvre, is er bij *disrupties* zeker sprake van een *geleefde* ruimte die ontsnapt aan de *bedachte* ruimte, waarbij de geleefde ruimte de nieuwe *bedachte* ruimte vormt. Hierdoor kunnen bewoners die verbonden zijn aan de oude *bedachte* ruimte zich niet meer thuis voelen in het huis. Andersom laten mijn resultaten zien dat bewoners die in hun eigen leven een disruptie meemaken, bijvoorbeeld wanneer ze een baan krijgen, ook niet meer bij het huis passen. Hieruit maak ik op dat het voor het voortbestaan van een collectief woonhuis noodzakelijk is dat het zich aanpast aan nieuwe bewoners, ook al betekent dit dat oude bewoners als gevolg daarvan moeten verhuizen.

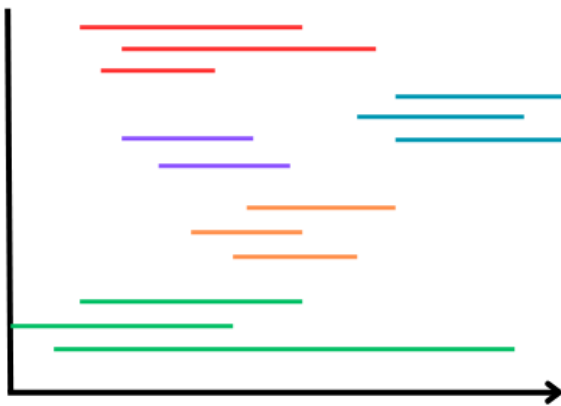
7.6 Diverse, gelaagde en temporele perspectieven op het huis

Wat bovengenoemde punten laten zien is dat het huis een complex, veranderlijk en tegelijkertijd bestendig systeem is. Dit resultaat is naar voren gekomen door het onderzoeken van veel verschillende bronnen, die laten zien dat er diverse perspectieven op hetzelfde huis bestaan. Dit is niet alleen afhankelijk van de positie, ervaringen, persoonlijkheid en kennis van de verteller of schrijver, maar ook van de tijd waarmee het perspectief verbonden is. Krantenartikelen en archiefstukken zijn op een bepaald moment geproduceerd en de herinneringen van oud-bewoners zijn gelinkt aan een bepaalde periode.

Naast dat perspectieven soms verschillen, valt me op dat ze zich niet altijd chronologisch ontwikkelen. Er is geen algemeen beeld van het huis in een bepaald tijdperk, dat vervolgens vervangen wordt door het tijdsbeeld van de volgende periode. Zo kan er tegelijkertijd op

verschillende wijzen over het huis worden *gedacht*: als schoolgebouw, monument, woon-werk-kultuurpand, woongroep, studentenhuus of links anarchistisch bolwerk. Het onderzoek van Jarvis (2011) waarschuwde me al dat de geschiedenis van een collectief woonhuis geen afgerond product is en dat temporaliteiten niet altijd lineair zijn. Het hangt af door wiens ogen je kijkt en wanneer. Bovendien sluit het ene perspectief het andere niet uit. In de zoektocht naar het collectieve verhaal van een huis moet er dus rekening worden gehouden dat perspectieven divers, gelaagd en temporeel zijn.

Om een beeld hiervan te krijgen, heb ik onderstaande figuur gemaakt. De x-as geeft de tijd weer. De lijnen vertegenwoordigen de perspectieven die naar voren komen uit verschillende bronnen. Zoals je ziet variëren de lengtes van de lijnen om de periode waarin deze perspectieven bestaan te representeren. De kleuren symboliseren steeds één soort perspectief, bijvoorbeeld het zien van het huis als een schoolgebouw. Dit figuur laat zien hoe perspectieven korter of langer bestaan, waarbij één bepaald soort perspectief langzaam wordt vervangen door een ander perspectief, maar dat er ook sprake is van meerdere perspectieven die tegelijkertijd bestaan.

Figuur 31: Visuele weergave van gelaagde en temporele perspectieven

7.7 Reflecties op de onderzoeksaanpak van een huisbiografie

Door de diversiteit en gelaagdheid in perspectieven was het niet altijd gemakkelijk om de biografie van De Wilde Wereld te schrijven. Toch is deze onderzoeksaanpak juist geschikt om hiermee om te gaan, aangezien de vele verschillende verhalen en ervaringen samen een rijk en genuanceerd beeld van het huis door de jaren heen geven. Hierdoor kon ik de ontwikkelingen van het huis uitgebreid en diepgaand verkennen.

Zoals Althaus en Glaser (2014) stellen, zorgt het schrijven van een huisbiografie voor een gedetailleerd portret van het huis, waarin “zowel de mensen als hun ruimtelijke instellingen, in praktijken (actie) en structuur, in het zichtbare en het onzichtbare, in duurzaamheid en verandering” zichtbaar wordt (Althaus & Glaser, 2014, p. 283). De huisbiografie van De Wilde Wereld geeft een goed beeld van de dynamiek van het huis en de factoren die daarin een rol spelen. Bovendien zorgt het beschrijven van resultaten in de vorm van een verhaal voor een holistische blik, waardoor ik gedwongen werd om de onderlinge samenhang en interactie tussen factoren, levens en gebeurtenissen te analyseren.

Op basis van mijn onderzoek kan ik stellen dat het gebruik van huisbiografieën bijdraagt bij aan een diepgaand begrip van de interactie tussen mensen en ruimte.

Beperkingen van het onderzoek

Toch zie ik ook een aantal nadelen aan deze onderzoeksopzet. Een uitdaging van de huisbiografie is de subjectiviteit van de verhalen en herinneringen van bewoners. Persoonlijke ervaringen en percepties kunnen variëren, wat kan leiden tot een fragmentarisch beeld van de geschiedenis. Dit vereist zorgvuldige triangulatie van bronnen om een gebalanceerd narratief te creëren. Gelukkig had ik als bewoner voldoende toegang tot archiefmateriaal om de resultaten uit mijn interviews mee te vergelijken. Tegelijkertijd zorgde mijn dubbele rol als bewoner én onderzoeker hoogstwaarschijnlijk voor bias in mijn analyse. Om over makkelijke toegang tot data en een bepaalde mate van afstand te hebben voor meer objectiviteit, zou het onderzoek door team van bewoners en niet bewoners kunnen worden uitgevoerd.

Ook zorgt de focus op een specifiek huis voor een beperkte generaliseerbaarheid van de bevindingen. Hoewel de diepgang die een enkele casestudy biedt waardevol is, is het moeilijk om conclusies te trekken die breed toepasbaar zijn op andere gemeenschappelijke woonruimtes of contexten. De Wilde Wereld is ook erg uniek door de combinatie van wonen, werken en cultuur in één pand. Toch kwam ik tijdens mijn onderzoek meerdere soortgelijke panden tegen in de regio die allen in de jaren '80 zijn ontstaan en onderdeel zijn van de WBVG. Een multiple casestudy met deze panden zou een goed begin zijn om tot algemenere conclusies over dit soort huizen te komen. Dit had echter zeer veel tijd gekost en ik had er rekening mee moeten houden dat ik mijn eigen huis waarschijnlijk anders benader dan soortgelijke huizen waar ik niet heb gewoond.

De tijdinvestering voor deze ene huisbiografie was al hoog. Door de lange termijn focus moeten er verschillende generaties worden geïnterviewd, waarbij bovendien eerst bewoners moeten worden opgespoord. Ook het archiefonderzoek kostte veel tijd, vooral als je te maken hebt met slechtgeorganiseerde archieven. Daarnaast was de zoektocht naar informatie eindeloos en kostte het me veel moeite om mijn enthousiasme en honger naar het 'volledige verhaal' te temperen.

Tot slot kan het vertrouwen op herinneringen en verhalen van bewoners leiden tot retrospectieve vertekening. Mensen herinneren zich gebeurtenissen vaak anders dan ze daadwerkelijk plaatsvonden, wat de nauwkeurigheid van de historische reconstructie kan beïnvloeden. Een alternatief zou zijn om het huis op de lange termijn te onderzoeken in het 'nu', door jarenlang hetzelfde huis te bestuderen zoals Horelli (2013). Dit is echter ontzettend tijdrovend en gezien de lage generaliseerbaarheid van dit soort onderzoek vraag ik me af of er behoefte aan is. Daarnaast is het juist ook heel interessant om te zien wat mensen herinneren van hun huis. Voor Lefebvre is de herinnering aan het huis een belangrijk onderdeel van de geleefde ruimte (Schmid, 2008). En ook Bachelard (1957) en Carsten (2018) benadrukken de rol van herinnering in de verstrengeling van huizen en mensen.

Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Van de suggesties die ik hierboven doe voor herhaling van het onderzoek, lijkt het uitvoeren van **huisbiografieën naar meerdere soortgelijke huizen** mij een goed begin voor vervolgonderzoek. Op basis hiervan kunnen overlappende en afwijkende verhaallijnen in de casestudies worden geïdentificeerd, waardoor er conclusies kunnen worden getrokken over welke factoren van belang zijn voor de ontwikkeling van deze huizen. Ook ben ik geïnteresseerd in de resultaten van het uitvoeren van **huisbiografieën naar andere collectieve woonvormen**, bijvoorbeeld één die is ontwikkeld door projectleiders in plaats van bewoners zelf. Hierdoor kan de langetermijnvloed van zelfbouw en inspraak van bewoners op een huis worden vastgesteld.

Naast het uitvoeren van huisbiografieën, kwamen er uit mijn onderzoek ook andere onderwerpen naar voren die interessant zijn voor vervolgonderzoek. Zo zou het waardevol zijn om in te zoomen op **de besluitvorming binnen een collectief woonhuis en zijn gemeenschap**. In mijn onderzoek kwamen non-hiërarchische, democratische en anarchistische ideeën naar voren, die invloed leken te hebben op het verdere verloop van de gemeenschap.

Daarnaast lijkt het me interessant om **de invloed van individualisering in de samenleving op een collectief woonhuis** verder te onderzoeken. Hoewel ik deze term niet expliciet tegenkwam in mijn resultaten, kwam het wel indirect naar voren dat individualisering meespeelde in de afbreuk van de samenhang in het pand. Zeker omdat individualisering vaak ook een reden is waarom mensen ervoor kiezen om in een woongroep te wonen, op zoek naar community, is het relevant om te onderzoeken of mensen van nu meer moeite hebben met gemeenschappelijk wonen en delen omdat ze zijn opgegroeid in een geïndividualiseerde samenleving.

8| Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: *'Hoe beïnvloeden sociale en materiële aspecten de ontwikkeling van een collectief woonhuis en de bewoners door de tijd heen?'.* Om deze vraag te beantwoorden, onderzocht ik de materiële en sociale aspecten van het wonen en hun wederzijdse invloed, de ontwikkeling van (de perceptie op) het huis door de geschiedenis heen, en de onderlinge verbintenis tussen het huis en bewoners van verschillende generaties.

De Wilde Wereld, het huis waar ik zelf heb gewoond, diende als casestudy voor dit onderzoek. Het onderzoek is uitgevoerd door de biografie van De Wilde Wereld te construeren op basis van archiefonderzoek, auto-etnografie en interviews met (oud) bewoners en betrokkenen.

Het verhaal van De Wilde Wereld laat zien dat het een dynamisch en levendig systeem vormt dat bestaat uit materiële en sociale aspecten van de leefomgeving. Deze aspecten zijn nauw met elkaar verbonden en beïnvloeden de ontwikkeling van het huis door hun complexe interacties, waarbij ze elkaar continu stimuleren, remmen, behouden en veranderen. Zo ontstaat een huis dat zich voortdurend ontwikkelt, waarbij het zich aanpast aan nieuwe tijdperken en bewoners, maar tegelijkertijd diep geworteld is in de geschiedenis van haar pand en gemeenschap.

Sociale aspecten, zoals mensen en hun interacties; de mentaliteit en idealen; en de sociale en historische context, spelen een belangrijke rol in de ontwikkeling van het collectieve woonhuis. De sociale en fysieke organisatie van het huis wordt aangepast aan de behoeftes van bewoners en maatschappelijke ontwikkelingen. Daarnaast spelen idealistische kaders, zoals gemeenschappelijkheid, zelfwerkzaamheid, vrijheid, gelijkwaardigheid, zorgzaamheid en verantwoordelijkheid een grote rol in hoe bewoners omgaan met elkaar en met de fysieke ruimte. Deze idealen komen vaak voort uit de ideeën van de eerste generatie die de basis legde voor de sociale en materiële constructie van het huis. Ze zijn zowel veranderlijk als stabiel, aangezien ze over de tijd worden doorgegeven door steeds wisselende bewoners en daarbij soms anders worden uitgeleefd dan in voorgaande generaties. Bovendien passen de sociale interacties en contacten zich aan onder invloed van veranderingen in de fysieke indeling, externe gebeurtenissen en de tijd.

Materiële aspecten, zoals de fysieke indeling van het pand, de objecten die zich daarin bevinden, en de ruimtelijke context, dragen bij aan de vormgeving en evolutie van het collectieve woonhuis. De materiële ruimte vormt niet alleen het toneel waar het huisleven zich afspeelt, het beïnvloedt ook welke sociale interacties er kunnen plaatsvinden en hoe het leven zintuiglijk wordt ervaren door mensen. De materiële aspecten worden voortdurend door bewoners en externe gebeurtenissen aangepast en behouden, waardoor een fysieke ruimte ontstaat die de sporen van eerdere levens bevat en hierdoor verschillende generaties verbindt. Daarnaast speelt de materiële opzet van het huis met de grote gemeenschappelijke ruimtes, een belangrijke rol in het delen en doorgeven van objecten, verhalen, gebruiken en idealen.

Door de tijd heen worden dus sociale en materiële aspecten van het huis doorgegeven en getransformeerd. Het onderzoek toont aan dat sommige aspecten generaties lang behouden blijven, terwijl andere verdwijnen of veranderen. Vaak is een verandering afhankelijk van meerdere factoren. Wanneer zaken intensief en/of langdurig worden doorgegeven gaan ze behoren tot de kern van het huis en worden ze door bewoners gezien als inherent aan het huis, waardoor ze zich eraan aanpassen. Zo ontwikkelt De Wilde Wereld zich over de tijd tot een steeds sterker systeem met een eigen karakter dat in toenemende mate zijn bewoners kan beïnvloeden.

Grote veranderingen in deze kern ontstaan vaak tijdens periodes van disruptie, wanneer verschillende dimensies van het huis tegelijkertijd worden gewijzigd en er een snelle en diepgaande verandering van het huis optreedt.

Het huis wordt dus gevormd door het leven van zijn bewoners en andersom. Het huis draagt de sporen van generaties bewoners mee in zijn materiële en sociale constructie, waardoor het de levens van verschillende generaties bewoners verbindt. Andersom worden bewoners beïnvloed door hun huis en medebewoners en dragen ze deze ervaringen mee in hun levens, waardoor het huis voortleeft in hun bestaan.

Samenvattend toont dit onderzoek aan dat de ontwikkeling van De Wilde Wereld voortkomt uit een complex samenspel van sociale en materiële aspecten die elkaar continu beïnvloeden. Dit creëert een multifactorieel dynamisch systeem dat zich enerzijds aanpast aan nieuwe bewoners en tijdperken en diepgaand gewijzigd kan worden in periodes van disruptie, en anderzijds een steeds sterker eigen karakter ontwikkelt, opgebouwd uit de levens en gebeurtenissen die zich er eerder afspeelden. Hierdoor beïnvloedt het huis in toenemende mate nieuwe generaties bewoners en verbindt hen met eerdere generaties.

Maatschappelijke relevantie

De uitkomsten van dit onderzoek dragen bij aan een dieper begrip van de interne processen in een collectief woonhuis gedurende zijn geschiedenis. Het geeft nieuwe inzichten in hoe bewoners van een collectief woonhuis beïnvloed worden door hun huis en via dat huis door andere bewoners. Dit is niet alleen waardevol voor mensen die willen begrijpen hoe hun woonomgeving hen kan beïnvloeden, maar ook voor het onderzoek naar het potentieel van collectieve woonvormen. Zeker nu collectief wonen steeds populairder wordt en vaak wordt voorgesteld als oplossing voor moderne huisvestigingsproblemen, is het van belang om de ontwikkeling van deze huizen op de lange termijn te onderzoeken.

Mijn studie benadrukt dat bij het ontwerpen van een duurzame collectieve woonruimte zowel de sociale als materiële constructie van het huis in overweging moeten worden genomen. Duurzaamheid moet niet alleen betrekking hebben op de fysieke levensduur van een gebouw, maar ook op de mate waarin het kan inspelen op sociale veranderingen en de behoeften van verschillende generaties bewoners. De dynamiek van collectieve woonhuizen, zoals beschreven in dit onderzoek, onderstreept het belang van flexibiliteit en aanpassingsvermogen in het gehele woonontwerp. Dit is met name belangrijk in een tijdperk van snelle maatschappelijke veranderingen, waarbij woonruimtes moeten kunnen evolueren om aan de wensen van nieuwe generaties te voldoen.

Daarnaast geeft dit onderzoek ook inzicht in het innovatieve en radicale aspect waar collectieve woonvormen vaak om worden geprezen. De Wilde Wereld vormt gedurende haar geschiedenis een vrijplaats waar bewoners figuurlijk en letterlijk de ruimte hebben om op hun manier te leven en te denken. Om deze ruimte te creëren was het echter wel noodzakelijk om een groep krakers de kans te geven hun eigen huis te bouwen. Dit wijst erop dat je bij het creëren van een subversieve ruimte, bepaalde groepen zoals subculturen of minderheden, de leiding moet geven aangezien je anders het risico loopt om de heersende ideeën over wonen te reproduceren. Tegelijkertijd laat mijn onderzoek ook zien dat het radicale van De Wilde Wereld over de jaren afnam of een andere invulling kreeg. Ook hier zal rekening mee moeten worden gehouden in het ontwerpen van nieuwe levensvormen.

Slotwoord

De Wilde Wereld heeft ons vooral laten zien hoe ze decennia lang heeft overleefd door zich voortdurend aan te passen aan een veranderlijke wereld, zonder zich te laten verleiden haar principes overboord te gooien. Laten we deze lessen ter harte nemen voor de ontwikkeling van onze maatschappij en onszelf. 't Is nooit af, en dat is maar goed ook!

Bronnenlijst

- 1986 Verbouw voormalige school. (1986). In *Bouwdossiers Gemeentearchief Wageningen* (Vol. doos 552): Gemeentearchief Wageningen.
- Allerton, C. (2013). *Potent landscapes: place and mobility in Eastern Indonesia*. University of Hawaii Press.
- Althaus, E., & Glaser, M. (2014). House Biographies: Housing Studies on the Smallest Urban Scale. In (pp. 283-290). https://doi.org/10.1007/978-3-642-37661-0_17
- Bachelard, G. (1957). *La poétique de l'espace*. In: Presses universitaires de France Paris.
- Bachelard, G. (2014). *The poetics of space*. Penguin.
- Bewoners B5. (1996). [Brief over voorstel kamer beschikbaar te stellen aan uitgeprocederen asielzoekers]. In: Archief De Wilde Wereld.
- Blikvangers: De Wilde Wereld. (2017, 9 augustus). *Stad Wageningen*. <https://advance-lexis-com.ezproxy.library.wur.nl/api/document?collection=news&id=urn:contentItem:5P6P-4SP1-JCJJ-325N-00000-00&context=1516831>.
- Carsten, J. (2018). House-lives as ethnography/biography. *Social Anthropology*, 26(1), 103-116. <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12485>
- Caruana, E. J., Roman, M., Hernández-Sánchez, J., & Solli, P. (2015). Longitudinal studies. *J Thorac Dis*, 7(11), 537-540. <https://doi.org/10.3978/j.issn.2072-1439.2015.10.63>
- College B&W Gemeente Wageningen. (1974). [Brief aan minister van Binnenlandse Zaken]. In *Stukken betreffende de Sint Cuneraschool aan Herenstraat 11, 1956-1975 (Dossier 4239)*: Gemeentearchief Wageningen.
- College B&W Gemeente Wageningen. (1975a). [Brief aan college van deputeerde staten der provincie Gelderland over Bouw R.K. basisschool]. In *Stukken betreffende de Sint Cuneraschool aan Herenstraat 11, 1956-1975 (Dossier 4239)*: Gemeentearchief Wageningen.
- College B&W Gemeente Wageningen. (1975b). [Brief aan minister van onderwijs en wetenschappen over vorming afdeling Prinses Marijkeschool]. In *Stukken betreffende de V.B.O. school "De Bolder", 1974-1985 – vorming als afdeling van de Marijkeschool, huisvesting in Herenstraat 11, 1974-1981 (Dossier 4161)*: Gemeentearchief Wageningen.
- College B&W Gemeente Wageningen. (1981). [Brief aan inspecteur van het buitengewoon lager onderwijs over 'Veiligheidstoestand gebouw en inrichting v.b.o.-school']. In *Stukken betreffende de V.B.O. school "De Bolder", 1974-1985 – vorming als afdeling van de Marijkeschool, huisvesting in Herenstraat 11, 1974-1981 (Dossier 4161)*: Gemeentearchief Wageningen.
- College B&W Gemeente Wageningen & Schoolbestuur Cuneraschool. (1965-1971). [Briefwisseling over moderniseringsplannen Cuneraschool]. In *Stukken betreffende de Sint Cuneraschool aan Herenstraat 11, 1956-1975 (Dossier 4238)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Cramwinckel, T., & James, T. (2022). *Collectieve woonvormen in het bezit van woningcorporaties*. <https://www.platform31.nl/wp-content/uploads/2023/02/collectieve-woonvormen-in-het-bezit-van-woningcorporaties.pdf>
- De Nieuwe Krant. (1985, 5 februari). VBO-school: Meevaller? *De Nieuwe Krant*.
- De Waard, F. (1989). Van Meisjesschool tot Wilde Wereld. In *De Klinker*: Archief WBVG.
- Doorbraak. (2009). *De radicale actiebeweging van de jaren 80*. <https://www.doorbraak.eu/gebladerte/60005d01.htm>
- Duivenvoorden, E. (2000). *Een voet tussen de deur: Geschiedenis van de kraakbeweging 1964-1999*. De Arbeiderspers.

- Eerste Kamer der Staten Generaal. *Historisch overzicht zeteltaal GroenLinks*. Retrieved 17 juli from https://www.eerstekamer.nl/begrip/historisch_overzicht_zeteltaal_4
- Emmaus Regenboog. *Emmaus-Regenboog Welvaartsresten*. Retrieved 17 juli from <https://emmauswageningen.nl/>
- Forster, P. M. (1998). Communities and academics: A developing dialogue. *Community, Work & Family*, 1(1), 39-49. <https://doi.org/10.1080/13668809808414696>
- Fromm, D. (2012). Seeding Community: Collaborative Housing as a Strategy for Social and Neighbourhood Repair. *Built Environment (1978-)*, 38(3), 364-394. <http://www.jstor.org/stable/23290269>
- Fuller, M. G. (2017). Great spatial expectations: On three objects, two communities and one house. *Current Sociology*, 65(4), 603-622. <https://doi.org/10.1177/0011392117694071>
- Gardeniers, J. (2015). Naar school in Wageningen, toen en nu. *Oud Wageningen*, 43(4), 10.
- Gemeente Wageningen. (1983). Opdracht tot diensverlening bij verkoop/verhuur. In *Stukken betreffende het plan om over te gaan tot verkoop van Niemeijerstraat 1, Waagstraat 4, Herenstraat 7, Herenstraat 11 en Bowlespark 1a, 1981-1984 (Dossier 1928)*. Wageningen: Gemeentearchief Wageningen.
- Gemeenteraad Wageningen. (1985). [Raadsvergadering over bestemming schoolgebouw Herenstraat]. In *Stukken betreffende de verkoop van het pand Herenstraat 11 en uitgifte in erfpacht van de ondergrond aan de woningbouwvereniging Gelderland, 1985- 1986 (Dossier 1126)*. Wageningen: Gemeentearchief Wageningen.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford University Press.
- Gustafsson, J. (2017). Single case studies vs. multiple case studies: A comparative study. In Horelli, L. (2013). The role of shared space for the building and maintenance of community from the gender perspective - a longitudinal case study in a neighbourhood of Helsinki. *Social Sciences Directory*, 2, 47-63. https://doi.org/10.7563/SSD_02_05_03
- Initiatiefgroep De Wilde Wereld. (1984-1985). [Losse papieren met aantekeningen van gesprekken met Cox]. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep De Wilde Wereld. (1985a). Notulen zelfwerkzaamheid, 2 september 1985. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep De Wilde Wereld. (1985b). Wankelende Waarden. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep De Wilde Wereld. (1986a). [Inzending Stadsvernieuwingsprijs Zuid Holland]. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep De Wilde Wereld. (1986b). Vergadering, 27 maart 1986. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep De Wilde Wereld. (1986c). Wildgroei, augustus. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep De Wilde Wereld. (1986d). Wildgroei, december. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep De Wilde Wereld. (1987). Wildgroei, februari. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1984a). Aan: iedereen die enthousiast is of gaat worden en mee doet of mee wil doen. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1984b). [Brief aan B&W, gemeenteraad en stuurgroep HATH]. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1984c). [Brief aan het college van B&W te Wageningen]. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1984d). [Bundel kladblaadjes over uitgangspunten van het woonwerk-kultuurpaleis]. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1984e). Notulen initiatiefgroep VBO-school 10 oktober 1984. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1984f). Notulen initiatiefgroep VBO-school 25 oktober 1984. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1984g). Notulen vbo-school, 28 november 1984. In: Archief De Wilde Wereld.

- Initiatiefgroep VBO school. (1985a). Conceptplan initiatiefgroep VBO-school. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1985b). Notulen VBO-school, afdeling bedrijfjes, 6 februari 1985. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1985c). Notulen vbo school, 20 februari 1985. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1985d). Notulen vergadering VBO-initiatiefgroep 19-4-1985. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1985e). V.B.O. notulen 14 februari 1985. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1985f). Vergadering, 13 juni 1985. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (1985g). Woon-werk-kultuur en haar bewonersters. In: Archief De Wilde Wereld.
- Initiatiefgroep VBO school. (ca. 1985). Zelfwerkzaamheid. In: Archief De Wilde Wereld.
- Jarvis, H. (2011). Saving Space, Sharing Time: Integrated Infrastructures of Daily Life in Cohousing. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 43(3), 560-577. <https://doi.org/10.1068/a43296>
- Jarvis, H. (2013). Against the 'tyranny' of single-family dwelling: insights from Christiania at 40. *Gender, Place & Culture*, 20(8), 939-959. <https://doi.org/10.1080/0966369X.2012.753583>
- Junte, J. (2023, April 6). Solitair en solidair. *De Volkskrant*.
- Juryrapport Stadsvernieuwingsprijs Zuid-Holland. (1987). In: Archief De Wilde Wereld.
- Kommunikatiegroep. (1997a). Nieuwsbrief nr. 2. In: Archief De Wilde Wereld.
- Kommunikatiegroep. (1997b). Nieuwsbrief nr. 3. In: Archief De Wilde Wereld.
- Kommunikatiegroep. (1997c). Nieuwsbrief nr. 5. In: Archief De Wilde Wereld.
- Kommunikatiegroep. (1998). Nieuwsbrief nr. 6. In: Archief De Wilde Wereld.
- Kommunikatiegroep. (1999). Nieuwsbrief nr. 9. In: Archief De Wilde Wereld.
- Kommunikatiegroep. (2001). Nieuwsbrief nr. 14. In: Archief De Wilde Wereld.
- Kommunikatiegroep. (2003a). Nieuwsbrief nr.15. In: Archief De Wilde Wereld.
- Kommunikatiegroep. (2003b). Nieuwsbrief nr. 17. In: Archief De Wilde Wereld.
- Koning, J. (2013, 29 december). *[Gedachte over "Kraakpand Tien Zilverlingen"]*. <https://wikiwageningen.nl/10-zilverlingen/>
- Koolhoven, M. (2003, 18 januari). Het broeinest van Volkert. *De Telegraaf*.
- Kraakpand America*. (2017). Retrieved 23 april from <https://wikiwageningen.nl/kraakpand-america/>
- Kraakpand Tien Zilverlingen*. (2023). Retrieved 20 september from <https://wikiwageningen.nl/10-zilverlingen/>
- Lang, R., Carriou, C., & Czischke, D. (2018). Collaborative Housing Research (1990–2017): A Systematic Review and Thematic Analysis of the Field. *Housing, Theory and Society*, 37(1), 10-39. <https://doi.org/10.1080/14036096.2018.1536077>
- Leenknecht, P. (2017). Wageningen een eeuw geleden: Vismarkt aan de wandel. *Oud Wageningen*, 45(3), 13.
- Lefebvre, H. (1974). *La production de l'espace / Henri Lefebvre*. Editions Anthropos.
- Lid initiatiefgroep VBO school. (1984). [Geschreven ideeën over samenwerking met beleidsmakers] (Rode map: Notulen 84-84, politiek, publiciteit, pers). In: Archief De Wilde Wereld.
- Lid initiatiefgroep VBO school. (1985). Woonwerkkultuurpaleizen. In: Archief De Wilde Wereld.
- Löw, M. (2008). The Constitution of Space The Structuration of Spaces Through the Simultaneity of Effect and Perception. *European Journal of Social Theory - EUR J SOC THEORY*, 11, 25-49. <https://doi.org/10.1177/1368431007085286>
- Mauritz, I. (1985). *Ontruiming van 10Z op 28 januari 1985*. <https://wikiwageningen.nl/10-zilverlingen/>

- Molenaar, M. (1972). [Urgentieverklaring bouw nieuwe R.K. school]. In *Stukken betreffende de Sint Cuneraschool aan Herenstraat 11, 1956-1975 (Dossier 4237)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Nijenhuis, F. J. M. (1966). [Offerte R.K. Meisjesschool]. In *Stukken betreffende de Sint Cuneraschol aan Herenstraat 11, 1956-1975 (Dossier 4237)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. Sage publications.
- Personeel VBO school. (1980). [Brief aan college van B&W Wageningen over toestand VBO school]. In *Stukken betreffende de V.B.O. school "De Bolder", 1974-1985 – vorming als afdeling van de Marijkeschool, huisvesting in Herenstraat 11, 1974-1981 (Dossier 4161)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Register van Gemeentelijk Beschermd Monumenten (1995). In (*Map: De Wilde Wereld, Wageningen*). Arnhem: Archief WBVG.
- Roza, P. (1985a). [Bouwtekening verbouwplan woonwerkgemeenschap r.k. meisjesschool]. In *Bouwdossier Herenstraat 11a-15e, Burgstraat 1-5f, 1986 Verbouw voormalige school. Doos 552*. Wageningen: Gemeentearchief Wageningen.
- Roza, P. (1985b). [Brief van Pieter Roza aan de initiatiefgroep VBO]. In: Archief De Wilde Wereld.
- Rozeboom, M. A. (1983). [Taxatierapport Heerenstraat 11]. In *Stukken betreffende het plan om over te gaan tot verkoop van Niemeijerstraat 1, Waagstraat 4, Herenstraat 7, Herenstraat 11 en Bowlespark 1a, 1981-1984 (Dossier 1928)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Sargisson, L. (2007). Strange Places: Estrangement, Utopianism, and Intentional Communities. *Utopian Studies*, 18(3), 393-424. <http://www.jstor.org/stable/20719884>
- Saunders, M., Lewis, P., Thornhill, A., Booij, M., & Verckens, J. P. (2011). *Methoden en technieken van onderzoek*. Pearson Education.
- Schmid, C. (2008). Henri Lefebvre's theory of the production of space: Towards a three dimensional dialect. In G. Kanishka, S. Kipfer, R. Milgram, & C. Schmid (Eds.), *Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre*. Routledge.
- SHOUT. *Geschiedenis*. Retrieved 7 juli from <https://shoutwageningen.nl/vereniging/geschiedenis/>
- Sollewijn Gelpke, H. A. (1981). Rapport adviesbezoek. In *Stukken betreffende de V.B.O. school "De Bolder", 1974-1985 – vorming als afdeling van de Marijkeschool, huisvesting in Herenstraat 11, 1974-1981 (Dossier 4161)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Stad Wageningen. (2019, 23 oktober). Reünie Cuneraschool Wageningen. *Stad Wageningen*.
- Start verbouw voormalige VBO-school. (1986). In (Krantenknipsel ed.): Archief De Wilde Wereld.
- Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen. (1963). [Brief aan Het College van Burgemeester en Wethouders der gemeente Wageningen]. In *Stukken betreffende De Sint Cuneraschool aan Herenstraat 11, 1956-1975 (Dossier: 4237)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen. (1966). [Brief aan gemeente Wageningen over Modernisering Cuneraschool]. In *Stukken betreffende de Sint Cuneraschool aan Herenstraat 11, 1956-1975 (Dossier 4238-39)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen. (1975a). [brief aan College van Burgemeester en Wethouders der gemeente Wageningen]. In: Gemeentearchief Wageningen.
- Stichting Katholiek Schoolbestuur Wageningen. (1975b). [Brief aan het College van Burgemeester en Wethouders der gemeente Wageningen]. In *Stukken betreffende de V.B.O. school "De Bolder", 1975-1985 - vorming als afdeling van de Marijkeschool, huisvesting in Herenstraat 11, 1974-1981 (Dossier 4161)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Thomassen, M. (1990, 21 juli). Krakkers kiezen voor natuur. *Algemeen Dagblad*.
- Tiemessen, O. (1965). [Offerte verbouwing St. Cuneraschool]. In *Stukken betreffende de Sint Cuneraschool aan Herenstraat 11, 1956-1975 (Dossier: 4237) (Vol. 4237)*: Gemeentearchief Wageningen.

- [Toelichting verbouwplan Cuneraschool]. (1967). In: Gemeentearchief Wageningen.
- Tummers, L. (2015). The re-emergence of self-managed co-housing in Europe: A critical review of co-housing research. *Urban Studies*, 53(10), 2023-2040.
<https://doi.org/10.1177/0042098015586696>
- Van den Wijngaart, M. (2008). [Brief van gemeente Wageningen aan Woningbouwvereniging Gelderland]. In: Archief Woningbouwvereniging Gelderland.
- Van Drenth, S. (2021). *Een straat als een dorp; een huis als een jas: De architectuur van Centraal Wonen* Vrije Universiteit Amsterdam]. Amsterdam.
- Van Schagen, E. (1973). Enkele aspecten van het voortgezet buitengewoon onderwijs. In *Stukken betreffende de V.B.O. school "De Bolder", 1974-1985 – vorming als afdeling van de Marijkeschool, huisvesting in Herenstraat 11, 1974-1981 (Dossier: 4161)*: Gemeentearchief Wageningen.
- Veluwepost. (1985a, 23 augustus). Meerderheid commissie steunt collegevoorstel VBO-school voor wonen, werken en cultuur. *Veluwepost*.
- Veluwepost. (1985b, 28 augustus). VBO-school voor initiatiefgroep Raad akkoord na compromis. *Veluwepost*.
- Veluwepost. (1985c, 4 februari). Wagenings college unaniem in standpunt: VBO-school, woonwerk- cultuurpaleisje. *Veluwepost*.
- Vereniging De Wilde Wereld. (1986). Wildgroei nr.2, mei In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (1988). Wildgroei Special. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (1994). Notulen - Wilde Wereld Vergadering 24 septemeber. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (1995a). Algemene ledenvergadering Wilde Wereld 11 mei. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (1995b). De Wilde Wereld, lage huren en zelfwerkzaamheid. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (1996). Op zoek naar de Wilde Wereld. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (1998). Uitnodiging ALV. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (1999). Wegwijzer Wilde Wereld. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2001). ALV Wilde Wereld, 3-4-2001. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2003). Wilde Wereld vergadering 27 maart. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2004). Coördinatoren overleg. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2013a). 2013-01-22 Notulen ALV Wilde Wereld. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2013b). 2013-06-25 Notulen ALV Wilde Wereld. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2013c). Notulen ALV Wilde Wereld 22 januari 2013. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2013d). Notulen ALV Wilde Wereld, 22 januari 2013. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2016a). Notulen ALV Wilde Wereld 2016-10-27. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2016b). Notulen W.W. vergadering 5-12-2016. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vereniging De Wilde Wereld. (2017). Notulen ALV Wilde Wereld, 14-11-2017. In: Archief De Wilde Wereld.
- Vestbro, D. U. (2010). *Living Together: Cohousing Ideas and Realities Around the World*. Division of Urban and Regional Studies, Royal Institute of Technology in Collaboration with Kollektivhus NU.
- Vorbereidingsgroep De Wilde Wereld. (1995). Wilde Wereld Diskussiestuk 1995. In: Archief De Wilde Wereld.

Wageningse Studenten Organisatie. (1987). Wooninfokrant voor jongeren van de Kamerbalie. In: Archief De Wilde Wereld.

Wat is een HAT woning? (n.d.). Retrieved 17 juli from <https://watismijnhuiswaard.com/wat-is-een-hat-woning/>

Zaalvereniging De Wilde Wereld. (1990). Notulen Evaluatievergadering Zaalgebruikers Wilde Wereld. In: Archief De Wilde Wereld.

Annex I: Lijst van interviews

Interview nummer	Soort interview	Generatiegroep	Deelnemer(s)	Datum
#1	Semigestructureerd groepsinterview	1985-1995	Bewoner B5 Bewoner B5 Bewoner B5 Bewoner B5	02-10-2023
#2	Semigestructureerd groepsinterview	1985-1995	Bewoner H15 Bewoner H15 Bewoner H15	18-09-2023
#3	Semigestructureerd groepsinterview	1995-2005	Bewoner B5 Bewoner B5 Bewoner H15	25-10-2023
#4	Semigestructureerd groepsinterview	1995-2005	Bewoner H15 Bewoner H15 Bewoner H15	10-10-2023
#5	Semigestructureerd groepsinterview	2005-2010	Bewoner B5 Bewoner B5 Bewoner H15 Bewoner H13	27-09-2023
#6	Semigestructureerd groepsinterview	2005-2010	Bewoner B5 Bewoner B5 Bewoner B5 Bewoner H15	16-10-2023
#7	Semigestructureerd groepsinterview	2010-2024	Bewoner H15 Bewoner H15 Bewoner H15 Bewoner B5 & H15	20-11-2023
#8	Semigestructureerd individueel interview	/	Medewerker Woningbouwvereniging Gelderland	12-09-2023
#9	Semigestructureerd individueel interview	1985 - 1995	Lid initiatiefgroep VBO- school en bewoner	25-09-2023
#10	Semigestructureerd individueel interview	1985 - heden	Lid initiatiefgroep en gebruiker	09-08-2023
#11	Semigestructureerd individueel interview	/	Architect	15-11-2023
#12	Ongestructureerd	2005 - 2024	Bezoeker	11-08-2023
#13	Ongestructureerd	2010-2024	Bewoner	19-09-2023
#14	Ongestructureerd	2005 - 2024	Bezoeker	01-10-2023
#15	Ongestructureerd	2005 - 2010	Bewoner	09-10-2023
#16	Ongestructureerd	2005 - 2010	Bewoner en bezoeker	15-10-2023
#17	Ongestructureerd	2005 - 2024	Bezoeker	01-01-2024

Annex II: Interviewgids groepsinterviews

Introductie

- Dank voor medewerking. Mezelf voorstellen.
- Toestemming vragen voor opnemen en aankondigen dat alles wat gezegd wordt alleen anoniem terugkomt.
- Onderzoek naar de geschiedenis van de Wilde Wereld. Wat is het verhaal van dit huis? Hoe het zich heeft ontwikkeld over de tijd? Specifiek kijken naar de relatie tussen mensen en het pand, dus de impact van het pand op jullie leven en jullie impact op het pand.
- Verschillende thema's komen aan bod.

1. Voorstelronde

- Wie ben je? Waar woon je nu? Wat doe je?
- Wanneer woonde je in de Wilde Wereld? In welke kamer? Hoe ben je betrokken geraakt bij de Wilde Wereld?

Opdracht 1: Waar denk je aan als je denkt aan de Wilde Wereld (jouw afdeling)?

- Laat men woorden opschrijven op een vel papier. (5 min.)
- Schrijf op groot vel papier woorden uit. Zoek naar woorden die te maken hebben met de volgende thema's: Materiële aspecten; activiteiten; ideeën/concepten/sfeer.

2. Het huis (het waarneembare)

- Hoe zag het huis eruit in de tijd dat jullie er woonde? Hoe zagen jullie kamers eruit en de gemeenschappelijke ruimtes?
- Wat is er veranderd in de tijd dat jullie er woonden? Door jullie zelf? Waarom en hoe?
- Hoe werden die veranderingen doorgevoerd? Maakten jullie afspraken of gebeurde het spontaan?
- Hadden jullie afspraken over onderhoud? Hoe zat het met zelfwerkzaamheid in jullie tijd?
- Gebruikten jullie ook andere ruimtes van het pand?
- Wat waren belangrijke plekken/spullen voor jullie en waarom?
- Hoe ruikt, klinkt en voelt het huis?

3. Activiteiten (het beleefbare)

- Wat voor activiteiten deden jullie zoal in huis? Samen of alleen? Georganiseerd of spontaan? Waren jullie vaak thuis?
- Hoe was jullie onderlinge band? Hoe kozen jullie nieuwe huisgenoten? Hebben jullie nu nog contact?
- Hadden jullie huisdieren?
- Hoe zag een normale weekdag eruit? En hoe een weekenddag?
- Kwamen er veel mensen over de vloer? Waren dat vaak dezelfde mensen? Wat voor activiteiten deden jullie dan?
- Wat waren de leukste activiteiten en de minder leuke activiteiten?

- Wat denken jullie dat de rol van het gebouw is in de activiteiten die jullie deden?
- Hadden jullie regels/afspraken?
- Hoe was jullie contact met andere bewoners/gebruikers van het pand? Waren jullie actief in de vereniging de Wilde Wereld?
- Zijn jullie na je verhuizing nog weleens terug geweest? Waarom ben je verhuisd?

4. Ideeën/verhalen/concepten/sfeer (het denkbare)

- Hoe zouden jullie de sfeer in huis beschrijven? Welke rol speelde het gebouw daarin? Welke rol speelden mensen daarin?
- Hoe noemde je jullie huis?
- Welke idealen waren belangrijk in huis? Deelden jullie? Hoe kwam dit tot uiting? Kwam het ook altijd tot uiting?
- Beschouwden jullie de Wilde Wereld als thuis? Wat maakten dat het (g)een thuis was?
- Wat waren de mooie en slechte herinneringen die eruit springen? Wat gebeurde er toen? Welke rol speelde het gebouw en de mensen in deze gebeurtenissen?
- Hoe heeft de Wilde Wereld jou beïnvloed als persoon? Denk je dat de Wilde Wereld een rol heeft gespeeld in jullie verdere leven?

Overige opmerkingen

....

(stop recording)

Activiteit 1: tour door het huis

....

Afsluiting

- Bedankt voor medewerking.
- Mocht je nog iets willen toevoegen, mail/bel me. Mocht je iets willen weglaten, laat me weten.

Annex III: Plattegrond De Wilde Wereld

